Magyarok a kommunista világpártban

NEB 2021. May 18. / https://neb.hu/hu/magyarok-a-kommunista-vilagpartban-1

Az 1919 és 1943 között működött Kommunista Internacionálé (Komintern) nem egyszerűen a kommunista pártokat tömörítő világszervezet, hanem a várt és tervezett világforradalom „hadserege” volt. Vezető testületei kiterjedt illegális hálózattal segítették a proletár internacionalizmus helyi letéteményeseit céljaik elérésében, ügynökei szorosan együttműködtek a szovjet politikai rendőrséggel. A szervezet létrehozásánál a Kommunisták Magyarországi Pártjának (KMP) képviselői is jelen voltak, vezetésében és funkcionáriusai között végig ott találjuk a magyar kommunistákat is. Az ő történetükkel kapcsolatos iratanyag nagy részét a Komintern más dokumentumaival együtt az Orosz Állami Társadalom- és Politikatörténeti Levéltár (RGASZPI) őrzi.

Az alábbiakban – a Komintern és a magyar emigráció kapcsolatrendszerét középpontba állítva – ezekből a nehezen hozzáférhető, Magyarországon eddig zömében nem publikált iratokból és képi dokumentumokból nyújtunk át egy válogatást az érdeklődőknek. A főként Magyarország 1945 utáni szovjetizálásában és a rendszer fenntartásában szerepet játszott személyekhez köthető anyagokra építő kiállításból többek között kiderül:

- milyen illegális eszközökkel igyekezett sürgetni a Komintern a világforradalmat,
- miért szedett túszokat a szovjet vezetés az első világháború idején fogságba esett magyar tisztek közül,
- miként zajlott a pártmunkások útleveleinek hamisítása,
- hogyan igyekeztek Moszkvában kimagyarázni korábbi botlásaikat a legbefolyásosabb magyar emigráns kommunista vezetők,

- milyen volt egy feljelentő levél a nagy terror idején,
- hogyan köthetők Franciaországban felállított internálótáborokhoz a Rákosi köré épített vezérkultusz kezdeti lépései,
- hogyan éltek a második világháború idején Moszkvából a mai Üzbegisztán területére menekített pártvezetők,
- milyen képtelen ígéretekkel igyekeztek a propagandisták megadásra bírni a keleti fronton harcoló magyar katonákat.

A kiállítás az Orosz–Magyar Levéltári Vegyesbizottság együttműködése révén, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága és a RGASZPI közös kutatási programja keretében készült.

A levéltári dokumentumokat válogatták: Marina Asztahova, Nyikolaj Liszenkov, Szvetlana Rozental, Natalija Volhonszkaja

I. A Komintern

Az 1919 és 1943 között működött Kommunista Internacionálé (Komintern) nem egyszerűen a kommunista pártokat tömörítő világszervezet, hanem a várt és tervezett világforradalom „hadserege” volt. Az erősen centralizált felépítésű szervezet és a tagpártok, amelyek nem rendelkeztek tényleges önállósággal, végső célul minden országban a fennálló gazdasági-társadalmi rend megdöntését tűzték ki.

A Kominternt Szovjet-Oroszországban hívták életre, működésének alapelveit a bolsevik vezetés meghatározó alakjai dolgozták ki. Főhadiszállása Moszkvában volt, a szervezetet és a tagpártokat az „anyapárt”, illetve a Szovjetunió állami költségvetéséből finanszírozták, a szovjet pártvezetésnek már csak ezért is döntő szava volt azok irányításában. A bolsevik párton belüli frakcióharcok a Kominternre is nagy hatással voltak, kimenetelük befolyásolta a vezetés összetételét és a tagpártok irányvonalát. A szervezet funkcionáriusai, a Szovjetunióban élő külföldi, köztük a magyar kommunisták a Sztálin alatt, az 1930-as évek második felében kibontakozó ellenségkereső kémhisztéria és az ezt kísérő terror kiemelt célcsoportját jelentették.

A Komintern 1920-ban megrendezett II. kongresszusán elfogadták a kommunista pártokkal szemben támasztott elvárásokat számba vevő úgynevezett 21 feltételt, amelynek harmadik pontja kimondta, hogy a tagpártok kötelesek

párhuzamos, illegális apparátust kiépíteni, a legális és illegális harc elemeit együttesen alkalmazni. A párhuzamos struktúra (titkos pártnyomdák, konspiratív lakások, a párttagok előtt sem ismert akciócsoportok léte) szükség esetén megkönnyítette a párt illegalitásba vonulását, valamint ez tette lehetővé, hogy az adott ország törvényeibe ütköző tevékenységet folytassanak (katonai sejteket, fegyverraktárakat hozzanak létre, szabotázsakciókat készítsenek elő).

A Komintern Végrehajtó Bizottsága (KI VB) kiterjedt illegális struktúrákkal, hírszerző és ügynökhálózattal igyekezett támogatni a világforradalom helyi sejtjeit. Ügynökei szorosan együttműködtek az idők folyamán különböző nevek alatt működő szovjet politikai rendőrség (Cseka, GPU, OGPU, NKVD) hírszerző, kémelhárító részlegeivel, illetve a katonai felderítéssel (GRU). A szervezeten belül a Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya foglalkozott a kommunista pártok illegális finanszírozásával, a központ és a helyi kommunista pártok közötti kapcsolattartással, útlevelek, igazolványok beszerzésével, illetve ezek hamisításával, a konspiráció technikai felétételeinek megteremtésével, szükség esetén fegyvercsempészéssel. A kommunista pártok tagjai közül sokan a Szovjetunióban kaptak kiképzést a forradalmi harc elméletéből és gyakorlatából. Oktatásukra a Komintern speciális iskolákat állított fel. A szervezet ezen tevékenységét a Vörös Hadsereg és az állambiztonság instruktoraival, oktatási intézményeivel szorosan együttműködve végezte. A helyi illegális hálózatok kiépítését segítette az a körülmény is, hogy az 1920-as években a nemzetközi kommunista mozgalom számos ügynöke dolgozott diplomáciai fedésben a szovjet képviseleteken, diplomáciai mentességet élvező futárok szállították a kommunista pártoknak szánt küldeményeket.

1939-től kezdve a szovjet külpolitikát közvetlenül Sztálin és Molotov irányította, a korábbi gyakorlatnál is hangsúlyosabban a szovjet vezetés mindenkori hatalmi érdekeinek megfelelően használva fel a Kominternt. A KI VB főtitkára, a bolgár Georgi Dimitrov személyesen Sztálintól kapott utasításokat. Ez történt 1939 őszén is, amikor a szovjet–német megnemtámadási szerződés megkötését követően a kommunista pártok tevékenységét egyik napról a másikra át kellett hangolni, megszüntetve a demokratikus és fasiszta államok közötti korábbi különbségtételt a kommunista propagandában.

‘

II.

44 oldalt tartalmaz.
Contient 44 pages.

ÚTLEVÉL — PASSEPORT.

MAGYAR KIRÁLYSÁG — ROYAUME DE HONGRIE

Az útlevél száma: 404469

Neve: RÁKOSI Mátyás

A tulajdonos neve: Mathias RÁKOSI

A vele utazó feleségének neve:

Accompagné de sa femme:

Vele utazik ... gyermeke.

et de ses ... enfants.

Állampolgársága: magyar.

Nationalité: hongroise.

A főkapitány rendeletéből

m. kir. rendőrtanácsos.

A Szovjetunió elleni 1941-es német támadás újabb fordulatot jelentett a Komintern történetében, a szervezet működésében ekkortól ismét az összes antifasiszta irányzattal való összefogás vált meghatározóvá. A kommunista pártok a megszállt országokban az ellenállás fontos tényezői lettek, tevékenységük a németellenes propagandától a megszállók elleni partizánháborúig terjedt. A háborús helyzetben az NKVD és a Vörös Hadsereg hírszerzésének nagy szüksége volt a Komintern apparátusa nyelveket beszélő, a külországokban kapcsolatrendszerrel rendelkező, az ottani illegális munkában jártas munkatársaira, így a sztálini tisztogatásokat túlélt külföldi kommunisták szerepe ismét felértékelődött.

Az új körülmények között a szovjet vezetés – hogy növelje az antifasiszta összefogásban részt vevő szövetségesek bizalmát – immáron nem látta célszerűnek a Komintern fenntartását. Feloszlatására végül 1943 májusában került sor. Amint Sztálin fogalmazott: ezután már nem süthetik rá a kommunista pártokra, hogy Moszkva ügynökei.

Sztálin és köre természetesen nem szándékozott a kommunista pártok feletti ellenőrzést kiadni a kezéből. A KI VB feladatkörének, intézményeinek és kapcsolatrendszerének nagy részét a szovjet kommunista párt, akkori hivatalos nevén Össz-szövetségi Kommunista (bolsevik) Párt [ÖK(b)P] Központi Bizottsága frissen létrehozott Nemzetközi Tájékoztatási Osztálya vette át, amelynek létezése garanciát jelentett arra, hogy az egyes pártok továbbra is szolgaian követni fogják a Moszkvában meghatározott irányvonalat.

II. A kezdetek

A szovjetunióbeli magyar kommunista emigráció három fő csoportból állt. A legtöbben azon első világháborús hadifoglyokból lett bolsevik párttagok közül kerültek ki, akik nem tértek vissza Magyarországra, sokukat beosztásuk a Vörös Hadsereghez vagy a Csekához kötött (pl. Zalka Máté vagy Garasin Rudolf).

A Tanácsköztársaság bukása után annak számos vezetője Ausztriába menekült, ahol internálták őket. Miközben a magyar kormány hiába kérte Kun Béla és társai kiadatását, Leninék elérték, hogy szabadlábra helyezzék elvtársaikat, és 1920 folyamán Moszkvába távozhassanak. Ők alkották a második csoportot.

A harmadik csoport tagjait a Szovjet-Oroszországban túszként visszatartott magyar hadifogoly tisztekért cserélték ki több lépcsőben. A fogolycsere ötlete a magyar kommunistáktól származott, akiknek moszkvai szócsöve ebben az időben Rákosi Mátyás volt. Rákosi a Magyarországon 1920-ban rendezett úgynevezett népbiztosper idején meggyőzte Lenint, hogy a szovjet kormány még az ítélethozatal előtt helyezze kilátásba: leállítja a magyar tisztek hazaszállítását, és túszokat szed közülük, akik személyes sorsukkal felelnek a népbiztosok életéért. Ezzel a két ország között évekig tartó kemény alkudozás vette kezdetét, amelyet a szovjet vezetés és a magyar emigráció képviselői közötti koncepcionális ellentétek is hátráltattak. A nézetkülönbségek elsődleges oka az volt, hogy utóbbiak a csereakciót olyan eszköznek tekintették, amelynek segítségével folyamatosan ki lehet zsarolni a magyar kormánytól az éppen lebukott elvtársaik kiadatását, ami azt eredményezte, hogy rendszeresen változtatták a kicserélendők névsorát. Emellett az általuk összeállított listákra gyakran a bebörtönzöttek felnőtt rokonait is felvették, míg a szovjet vezetés – a helyi mozgalom fennmaradása érdekében – csak a feleségek és kiskorú gyerekek kiutazását támogatta. A kicserélési akció 1925-ben abbamaradt. Az időközben illegálisan Magyarországra visszatért Rákosi Mátyás és társai letartóztatását követően a szovjetek elkezdtek „csereanyagot” gyűjteni a még kint rekedt egykori magyar hadifoglyok köréből, a magyar kormány azonban elzárkózott a további egyezkedéstől. 1921 és 1925 között csere keretében mintegy 400 magyar kommunista és hozzátartozója került ki a Szovjetunióba.

A Komintern I. kongresszusának elnöksége, 1919. március 2–6. Balról jobbra: Gustav Klinger, a volgai németek képviselője, Hugo Eberlein, a német kommunista párt egyik alapítója, Vlagyimir Iljics Lenin, a szovjet állam első számú vezetője, Fritz Platten svájci kommunista, Rudnyánszky Endre, a KMP küldöttje. Lenin kivételével valamennyien a sztálini terror áldozatai lettek.
Ф. 393. Оп. 1. Д. 102.

Rudnyánszky Endre nemesi családból származott, 1917-ben hadifogolyként lépett be a bolsevik pártba. Petrográdban 1917/18 fordulóján – Kun Béla odaérkezéséig – őt tekintették a magyar hadifoglyok első számú vezetőjének. A Kommunista Internacionálé megalakítása után bekerült annak végrehajtó bizottságába, 1919 júliusában pedig beválasztották a KI VB akkor négytagú, legszűkebb vezetőségébe, az úgynevezett Kis (vagy Szűkebb) Irodába. 1921 őszén váratlanul eltűnt Moszkvából. Kun Béla szerint a KMP támogatására szánt összeget elsikkasztotta, távollétében kizárták a pártból. Egyes hírek szerint Temesváron nyitott álnéven ékszerüzletet. 1926-ban visszatért a Szovjetunióba, ahol tíz évre ítélték. 1939-ben szabadult, 1943-ban hunyt el száműzetésben.

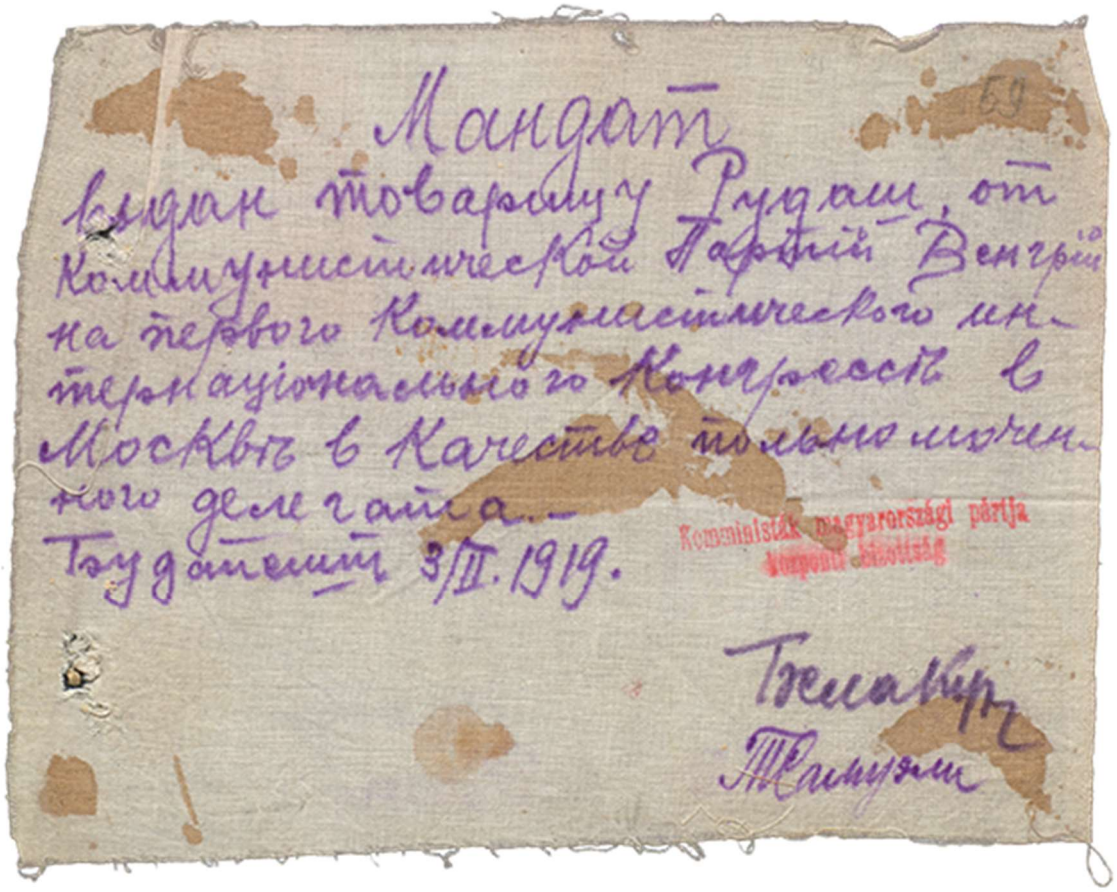

Rudas László nevére kiállított küldötti mandátum a Komintern I. kongresszusára, amelyet Kun Béla és Szamuely Tibor írtak alá, 1919. február 3.

Ф. 495. Оп. 199. Д. 1641. Л. 69.

5

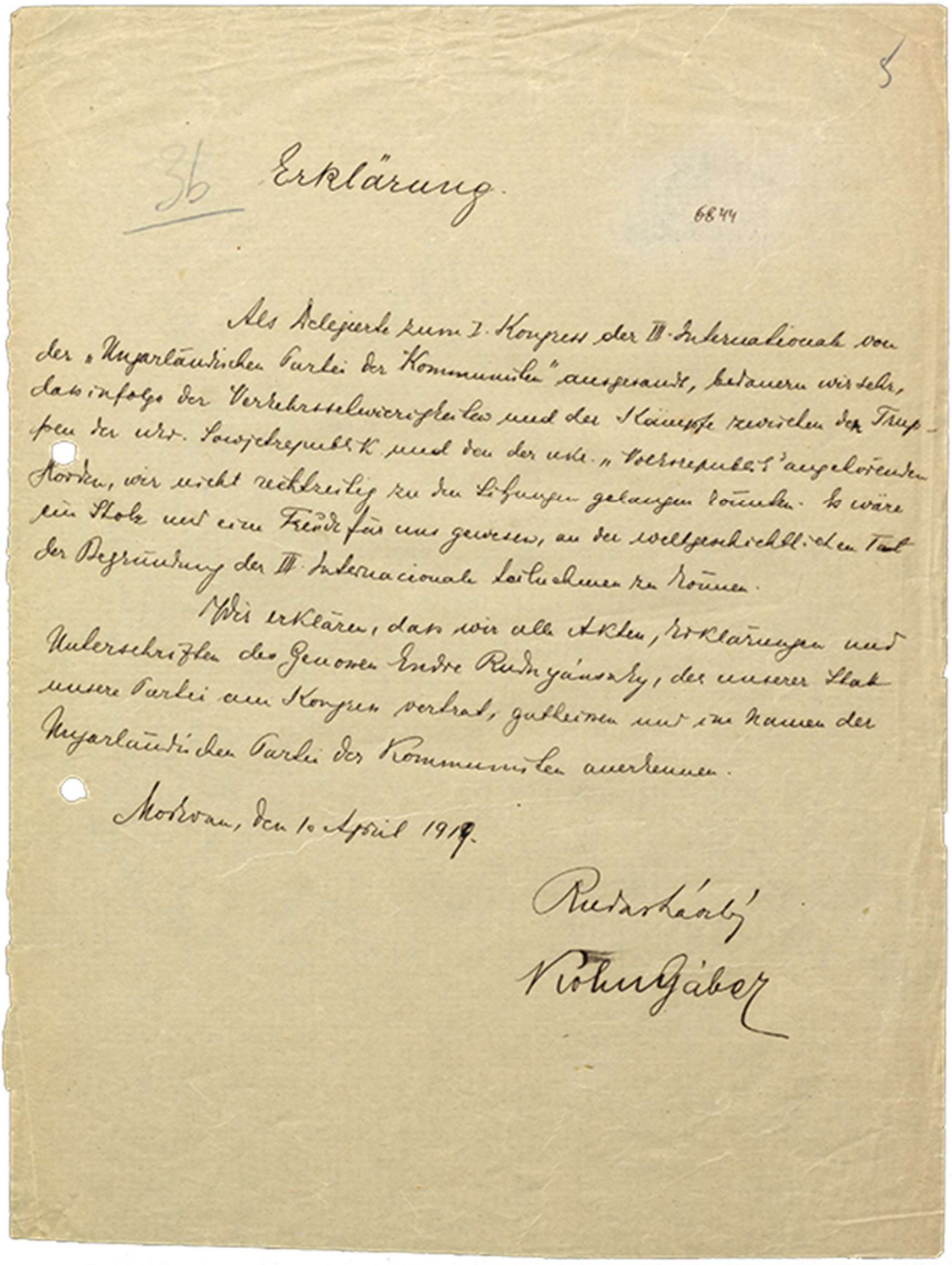

3b Erklärung.

6844

Als Delegierte zum I. Kongress der III. Internationale von der „Ungarländischen Partei der Kommunisten" ausgesandt, bedauern wir sehr, dass infolge der Verkehrsschwierigkeiten und der Kämpfe zwischen den Truppen der ukr. Sowjetrepublik und den der ukr. „Volksrepublik" angehörenden Horden, wir nicht rechtzeitig zu den Sitzungen gelangen konnten. Es wäre ein Stolz und eine Freude für uns gewesen, an der weltgeschichtlichen Tat der Begründung der III. Internacionale teilnehmen zu können.

Wir erklären, dass wir alle Akten, Erklärungen und Unterschriften des Genossen Endre Rudnyánszky, der unserer Stadt unsere Partei am Kongress vertrat, gutheissen und im Namen der Ungarländischen Partei der Kommunisten anerkennen.

Moskau, den 10 April 1919.

Rudas László

Kohn Gábor

A KMP küldöttei, Rudas László és Kohn Gábor (később több helyen Mészáros Gábor) nyilatkozata az I. kongresszus határozatainak jóváhagyásáról, 1919. április 1.
Ф. 495. Оп. 142. Д. 1. Л. 5.

A KMP Rudnyánszky Endre mellé Rudas Lászlót és Kohn Gábort tervezte kiküldeni a Komintern alakuló kongresszusára, a küldötteket azonban még Magyarországon feltartóztatták. Mivel csak a kommunista hatalomátvételt követően indulhattak ismét útnak, késve, a tanácskozás után érkeztek Moszkvába. A kongresszuson Rudnyánszky három szavazattal rendelkezett, Rudas és Kohn utólag hagyták jóvá a maguk és a KMP nevében az ott

elfogadott határozatokat.

Rudas László 1922-től a Szovjetunióban élt, a Komintern apparátusában dolgozott, illetve a Marx–Engels–Lenin Intézet munkatársa volt, 1945-ben hazatért. Kohn Gábor a Tanácsköztársaság bukása után Ausztriába emigrált, de pártutasításra rövidebb időre többször visszatért Magyarországra. Egyik útja során 1920 februárjában Prónay Pál fegyveresei elfogták és kivégezték.

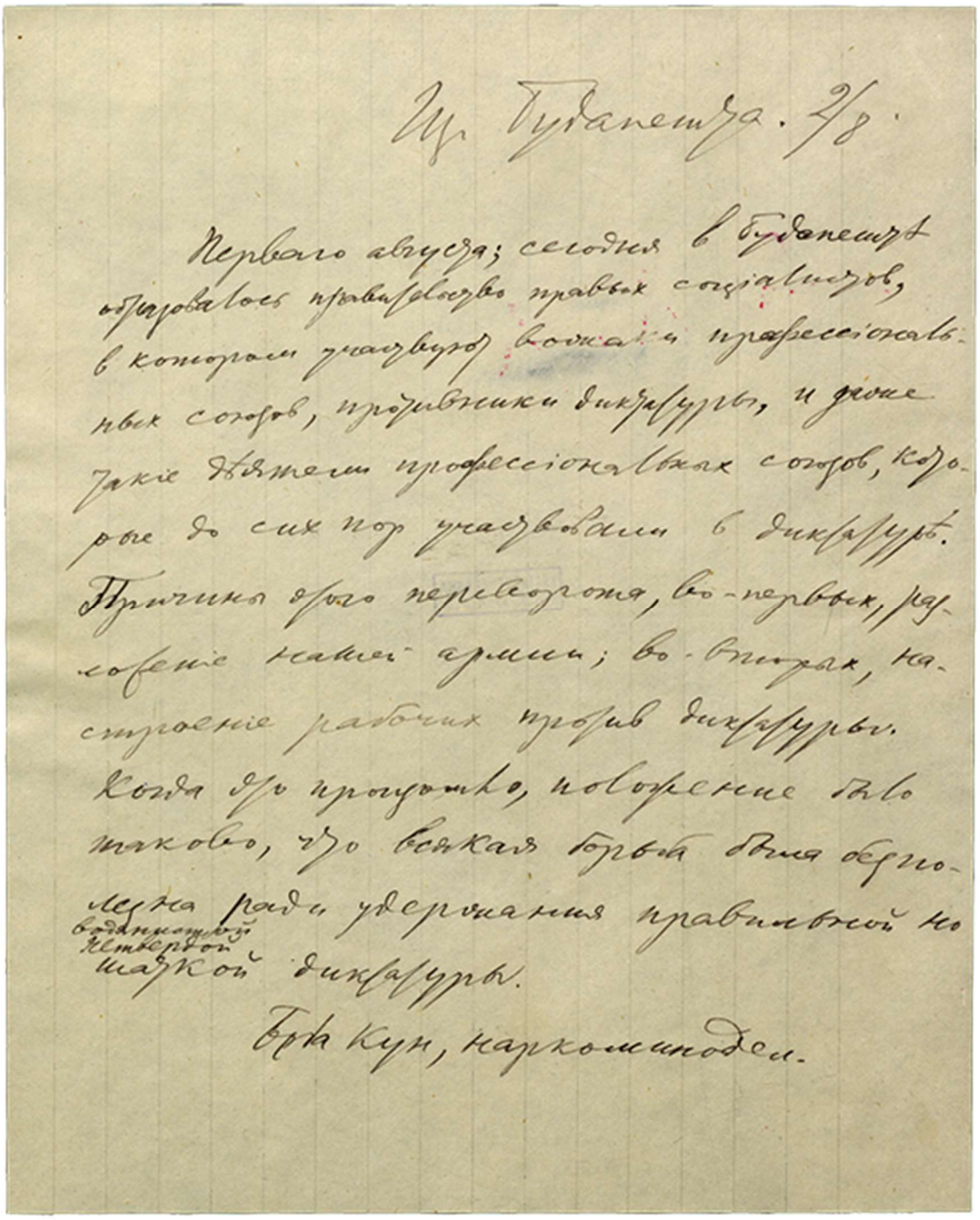

Kun Béla, a Tanácsköztársaság külügyi népbiztosa 1919. augusztus 1-jén Budapestről feladott, Moszkvába másnap megérkezett rádiótávirata Leninhez a Magyarországon bekövetkezett fordulatról és a „jobboldali szocialisták” kormányalakításáról. A táviratban Kun a bukás okaként a hadsereg szétzüllését és a munkások körében

megfigyelhető proletárdiktatúra-ellenes hangulatot nevezte meg.
Ф. 2. Оп. 1. Д. 10806.

A Komintern II. kongresszusának küldöttei Kazanyban, 1920. július 4. A felső sor bal szélén Rákosi Mátyás.
Ф. 489. Оп. 2. Вр. № 2 (194).

A Komintern II. kongresszusa a Vörös Hadsereg sikeres lengyelországi hadjáratának hatására a világforradalom-várás jegyében zajlott. A kongresszusi küldöttek térképen követhették nyomon a hadihelyzet változását. Lenin maga is euforikus hangulatban volt, 1920. július 23-án a következőket táviratozta a frontra Sztálinnak: „A helyzet a Kominternben kitűnő. Zinovjev, Buharin és én is úgy gondoljuk, hogy azonnal ösztönöznünk kellene a forradalmat Olaszországban. Az a személyes véleményem, hogy ehhez szovjetizálnunk kell Magyarországot, sőt lehet, hogy Csehszlovákiát és Romániát is.” A varsói csatában (1920. augusztus) elszenvedett szovjet-orosz vereség miatt azonban Európa szovjetizálásának kérdése átmenetileg lekerült a napirendről.

Kun Béla (jobb szélen) a Komintern IV. kongresszusa magyar küldötteinek körében az ülés szünetében. Nagy Kreml-palota, 1922. november 9. – december 5.
Ф. 491. Оп. 2. Вр. № 167.

A Komintern IV. kongresszusa 1922 őszén a forradalmi lendület alábbhagyásának és az olasz fasizmus hatalomra jutásának légkörében zajlott. Továbbra is érvényben maradt az előző évi III. kongresszuson meghirdetett munkásegységfront – azaz a taktikai okokból történő összefogás más munkáspártokkal – jelszava a proletárdiktatúra azonnali követelésével szemben. Kun Béla radikalizmusa és a KMP-n belüli frakcióharcok miatt átmenetileg háttérbe szorult, 1922 áprilisában eltávolították a Komintern vezetéséből (amelynek Moszkvába érkezésétől a tagja volt), és kinevezték az uráli területi pártbizottság agitációs és propagandaosztályának élére. A kongresszusra visszatérhetett Moszkvába, korreferátumot tartott Lenin előadásához, a Végrehajtó Bizottságba azonban nem őt, hanem Rákosit választották be. (Más forrás szerint a képen Kun uráli pártmunkások között látható.)

ИМЕННОЙ СПИСОК

Венгерских эмигрантов по профессиям

№	Фамилия и Имя.	Профессия.	Какой специальн. экзамен отдел.	Образование.
1.	АННА Фюрьян	Слесарь	-	6 кл. народн. школ
2.	БАУЭР Иштван	Чиновник в Банке	Студент на универс.	8 кл. гимназии
3.	ВОРОШ Ф.ЛАСЛО	Журналист	" " "	8 " " "
4.	БРАУН Андор	Наборщик	- - -	5 " среди. учил.
5.	БУДАЙ Ференц	Торгов.рабочик	- - -	6 " народн. "
6.	ЦИРОЦКИЙ Андрам	Служащ.у полиции	- - -	8 " " "
7.	ЧЕКО Антал	Поденщик	- - -	4 " среди. "
8.	ДЫБТРОВИЧ Виктор	Железнодор. чиновник	Спец.жел.дор курс	8 гимназии
9.	Дионя Пал	Машин. слесарь	Машинистск	6 кл. народн. уч
10.	ЭСБИЙ Имре	Машинист	- - -	6 " " "
11.	ГАЛАМБ Иосиф	Сапожник	- - -	6 " " "
12.	ГЕЦЕ Георг	Рудокоп	- - -	6 " " "
13.	ГРОБ Иштван	Каменщик	- - -	4 " " "
14.	ХАРТИТЕЛН Шандор	Слесарь	Машинист	4 " " "
15.	ХАЙ Миклош	Дамск. портн.	- - -	6 " " "
16.	ХЕРБСТ Иосиф	Служащий	- - -	8 " гимназии
17.	др Холлоши пал	Адвокат	Юридический	Юридический
18.	ХРАДЕК Кальман	Парикмахер	- - -	6 кл. народн. уч
19.	КИШ Карл	Кузнец	- - -	6 " " "
20.	КИШ Лайош	Наборщик	- - -	6 " " "
21.	КЛИК Ференц	МЕХАНИК	Электротехн. курс	4 " среди.учил.
22.	КОКАЙ Шандор	Слесарь	- - -	4 " народн. "
23.	КОВАЧ Дюла	Сабр. хузнец	- - -	4 " " "
24.	КОВАЧ І. Иштван	Поденщик	- - -	4 " " "
25.	КОВАЧ К. Иштван	Железо литейщик	- - -	4 " среди "
26.	КОВАЧ Пал	Портной	Портновск.курс	6 " народн. "
27.	КОЛЕР Фридеш	Парикмахер	- - -	6 " " "
28.	КУЛИЦКИЙ Петр	Машин. слесарь	Машинистский	6 " " "
29.	ЛЕОНГАРДТ Ференц	Шофер	Авто монтер	6 " среди. "
30.	ЛУКАЧ Иштван	Фабричн. рабочий	- - -	4 " народн "
31.	МЕЗЕЙ Михайл	Слесарь у железн. дор.	- - -	6 " " "
32.	МОРВАЙ Эде	Машин. слесарь	Машинист	6 " " "
33.	НАДЬ Балинт	Вагоновакетчик	- - -	6 " " "
34.	НАДЬ Шандор	Слесарь железнодор	- - -	6 " " "
35.	НИСТОР Георг	Земледелец	- - -	4 " " "
36.	ОЛЯРИ Миклош	Портной	- - -	4 " " "
37.	ОЛЬВАЛЬД Иосиф	Парикмахер	- - -	6 " среди. "
38.	ОЗОРАЙ Иосиф	Механик слесарь	- - -	4 " " "
39.	ПАЛОЧАЙ Иштван	" "	Машинистск.	6 " народн. "
40.	ПИНТЕР Янош	" "	Мельничн. машинист	6 - " "
41.	ПОТЬОНДИ Иосиф	" "	Машинистск.	6 " " "
42.	РАБАТА Шандор	Столярь	Мельничн. и пароходн. столярск.	2 " средний
43.	РАСТОВИЧ Иштван	Маляр	- - -	6 " народн. "
44.	РЕЙНГЕЛЬЦЕР Рудольф	Механик слесарь	Металлическ. курс	4 " среди. "
45.	РЕТИ Лайош	Столярь	Рисовальщик	4 " " "
46.	РИЗ Енэ	Электротехник	- - -	4 " " "
47.	РОТ Имре	Медицинск. Студент	- - -	6 семестр на университете
48.	ШРЭТТЕР Рудольф	Механик слесарь и металл. токарь		4 кл. среди. "
49.	ЭСКЮ Дежэ	Секретарь у Совза рабочих		4 " народн. "
50.	ШИЦ Пал	Стеклянный точильщик	3 спец. экзам.	4 " среди. "
51.	ЭТАСТНИ Иосиф	Учитель	Семинария	4 " семинарии
52.	ЭТОГЕР Эде	Кровельщик	- - -	4 " народн.учил.
53.	ЭТРИБЕРНИ Анкал	Токарь	Машин. монтерь	4 " среди. "
54.	Сабо Иосиф	поддельный	Мельн. рабочий	6 " народн. "
55.	др Сакра Дюла	Чиновник		Юридический
56.	П.ТОТ Балинт	Земледелец	- - -	6 кл. народн.учил
57.	ВАЛЬЗЕР Беда	Механик слесарь	Машинист	4 " " "
58.	ЗИНТЕР Дежэ	Обойщик	- -	4 " среди. "
59.	ЗОЛЬТАН Янош	Земледелец	- -	6 " народн. "

Szakmájuk alapján csoportosított magyar emigránsok listája, 1921–1922.
Ф. 495. Оп. 141. Д. 20. Л. 1.

(35.) Nyisztor György: a Tanácsköztársaság idején földművelésügyi népbiztos volt. 1921-ben fogolycserével került a Szovjetunióba, ahonnan 1945-ben hazatért. A sztálini tisztogatásokat túlélt kevés népbiztos egyike.

(55.) Szikra Gyula: a kommün idején a Vörös Őrség parancsnokhelyettese volt. 1919-től a Szovjetunióban élt, 1938-ban a sztálini terror áldozata lett.

4

A magyar börtönökből 1921 dec.14.-én
Moszkvába érkezett II.transzport névsora.

1. APÁTI György
2. APÁTI Györgyné
3. BAJÁKI Ferenc
4. BENCSIK Károly
5. BOGDÁN Rézsi
6. BOROSS Sándor
7. CSORDÁS István
8. ERDŐS József
9. FEKETE Béla
10. FRANKOVICS Mihály
11. GÁSPÁR József
12. GÁSPÁR Péter
13. GÖRÖG István
14. HAJDU Pál
15. JANKOVICS Lajos
16. KAJÁRI István
17. KÁLLAI Béla
18. KISS Miklós
19. KOVÁCS B. József
20. KOVÁCS Pál II.
21. KOVACSIK Mihály
22. KÖRTVÉLYESSI Gyula
23. MAKAI István
24. MATEJKA János
25. MÁZ József
26. MOSOLYGÓ Antal
27. POLÁNSZKI Lajos
28. REJNER Albert
29. SERBÁN János
30. SIMICS Sándor
31. Dr.SZABADOS Árpád
32. SZABÓ János
33. VITÉZ Sándor

A magyar börtönökből a kicserélési akció keretében indított második transzporttal Moszkvába érkező személyek, 1921. december 14.
Ф. 495. Оп. 141. Д. 18. Л. 4.

(3.) Bajáki Ferenc: a Tanácsköztársaság alatt a szociális termelés népbiztosa volt. Az 1920-as népbiztosperben életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték. A Szovjetunióban az iparosítás területén dolgozott, 1938-ban koholt vádak alapján letartóztatták, majd kivégezték. Fia, ifjabb Bajáki Ferenc is a sztálini terror áldozata lett.

(24.) Mathejka János: a Tanácsköztársaság alatt a váci direktórium tagja volt. A Szovjetunióba kikerülve a Sarló és Kalapács című folyóirat munkatársa, a Komintern könyvtárának igazgatója, 1933-tól a Makszim Gorkij Világirodalmi Intézet igazgatóhelyettese volt. 1934-ben Illyés Gyula és Nagy Lajos szovjetunióbeli útja során ő tolmácsolt a két írónak. 1938-ban koholt vádak alapján letartóztatták és kényszermunkára ítélték; a lágerben halt meg.

III. Frakcióharcok

A Tanácsköztársaság bukását követően a KMP Magyarországon illegalitásba kényszerült, az emigrációban újjászervezett párt pedig egymással marakodó frakciókra szakadt. Az egyes csoportokat a személyi és koncepcionális ellentéteken túl hatalmi féltékenység választotta el egymástól. A törésvonalak egy része még a kommün alatt keletkezett olyan kérdések eltérő megítélésében, mint a proletárdiktatúra, a terror vagy a pártegység. A bukás után pedig a kudarc okainak keresése miatt nyílt újabb front. A két nagy tábor már az ausztriai emigrációban kialakult. Az egyik élén Kun Béla, a tanácskormány tényleges vezetője és külügyi népbiztosa, a másikén Landler Jenő volt belügyi népbiztos állt. 1920-tól Kun a moszkvai, Landler a bécsi magyar kommunista emigráció vezetőjének számított.

A két csoport eltérő elképzeléseket vallott a pártépítésről. Kun Béla a moszkvai emigránsokat akarta tömegével hazaküldeni, átvenni velük a munkásmozgalom irányítását és megszervezni a fegyveres hatalomátvételt. Landlerék elsősorban az otthoniakra kívántak építeni, és a legális keretekre támaszkodva lassú, türelmes aprómunkával újjászervezni a pártot. Az 1920-as évek közepére a vita csitulni látszott, azonban 1927-28-tól újult erővel lángolt fel (a szembenállásnak Landler 1928-ban bekövetkezett halála sem vetett véget), egyik fél képviselői sem riadtak vissza a szovjet pártvezetés előtti feljelentésektől, intrikáktól. A frakcióharcoknak átmenetileg a KMP II. kongresszusa vetett véget, amelyet 1930-ban tartottak a Moszkva melletti Aprelevkában. A Komintern Végrehajtó Bizottsága, bár számtalanszor beavatkozott az elmérgesedett vitákba, új vezetőket jelölt ki, sőt fel is oszlatta a párt Központi Bizottságát, nem tudta végérvényesen rendezni a konfliktust.

Az 1930-as évek második felében a KMP-n belüli küzdelmeket is egyre inkább a sztálini terror határozta meg. Ez nem egyik vagy másik frakció győzelmét jelentette, az áldozatok között mindkét tábor képviselőit megtalálhatjuk, sőt olyanokat is, akik nem exponálták magukat a belharcokban. De a túlélők túlnyomó része sem kerülte el a letartóztatást, a pártból való kizárást, de legalábbis a fegyelmi eljárást. Az emigránsok ezzel a tapasztalattal tértek vissza a második világháború végén Magyarországra.

1.122 прот. № 6

Опросный лист. Fragebogen. Enquete. Questionnaire.

8

Фамилия и имя
Name und Vorname
Nom, prénom
Surname and first name
Béla Szántó (Béla Cantó)

Возраст
Alter
Age
Age
43 Jahre

АРХИВ ИККИ

Национальность
Nationalität
Nationalité
Nationality
Ungar

Профессия
Beruf
Profession
Profession
Angestellter

Образование
Vorbildung
Instruction
Training
Handelsschule

ой партии и с каких пор?
chen Partei sind Sie? Seit wann?
es vous membre et depuis quand?
re you a member, and since when?
K.P.D (seit November 1918 der K.P. Ungarns)

ртии и какую работу выполняете?
Sie in der Partei?
parti et quel travail y remplissez-vous?
y?
Illegaler Arbeiter der Profintern

политической организации?
rganisiert?
vous partie d'une organisation politique?
organized?
seit 15/III. 1904

ньше?
frueher organisiert?
mbre auparavant?
d you formerly belong?
S.P. Ungarns und K.P. Ungarns

те в профсоюзе и в каком?
schaftlich organisiert und in welchem Verband?
êtes-vous syndiqué et dans lequel?
mber of a Trade Union and in which one?
seit 15/V. 904. Ung. Angestellten-verb.

нем?
en Sie in der Gewerkschaft?
z-vous?
upy in your trade-union?
jetzt Keine

парламента и какого?
rlamentes und welchem?
ement et du quel?
ent? And if so of what parlament?
—

последнее время легально или нелегально?
Lande legal oder illegal?
viez-vous légalement ou illégalement dans votre pays ces derniers temps?
Did you lately live legally or illegally in your country?
Emigrant

Если нелегально, то за что преследовались?
Wenn illegal, warum werden Sie verfolgt?
Si vous viviez illégalement, pour quelle cause étiez-vous poursuivi?
If illegally, why were you persecuted?
Wegen Beteiligung an der Ungarischen Räterep.

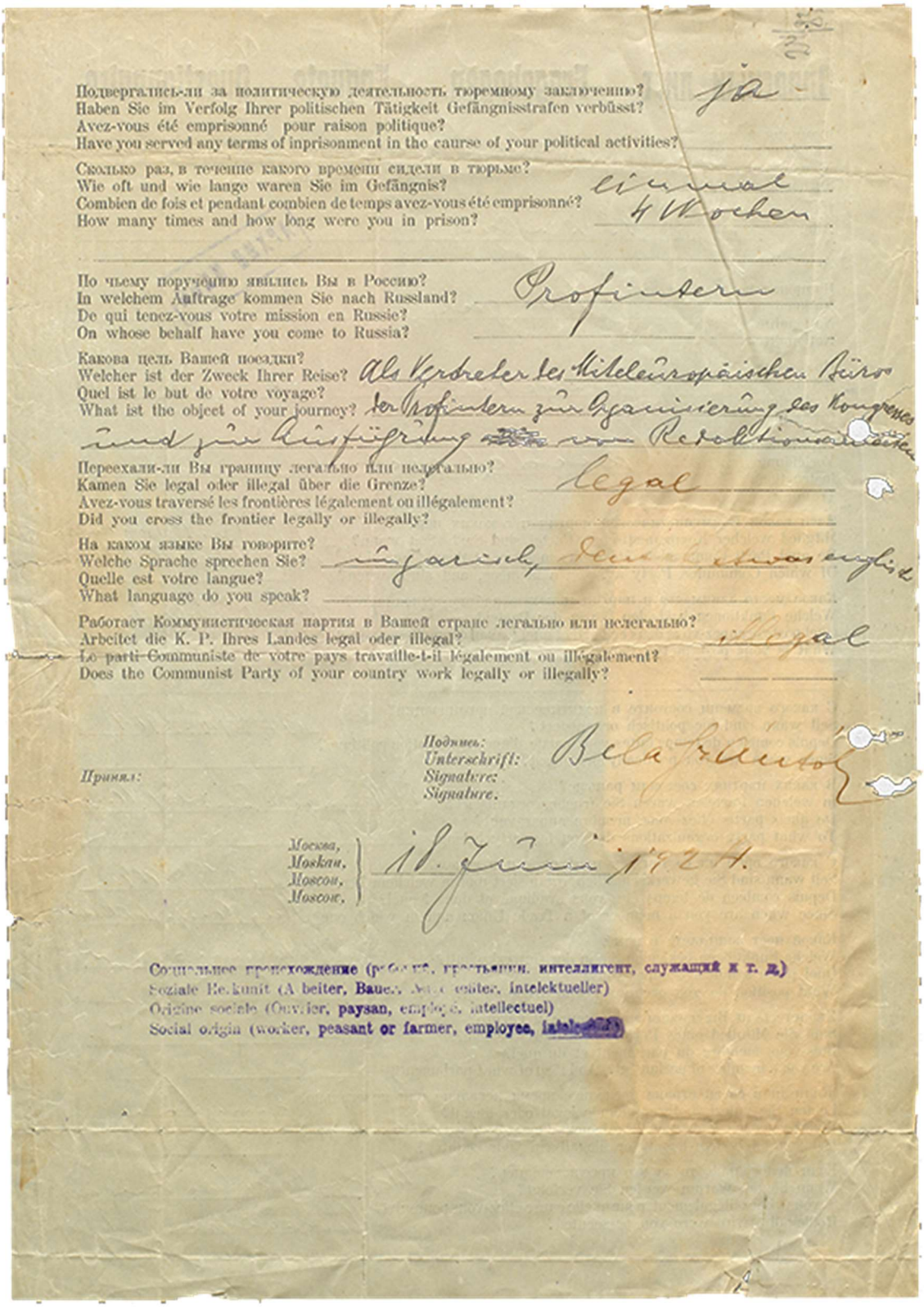

Подвергались-ли за политическую деятельность тюремному заключению? ja
Haben Sie im Verfolg Ihrer politischen Tätigkeit Gefängnisstrafen verbüsst?
Avez-vous été emprisonné pour raison politique?
Have you served any terms of inprisonment in the caurse of your political activities?

Сколько раз, в течение какого времени сидели в тюрьме? einmal
Wie oft und wie lange waren Sie im Gefängnis? 4 Wochen
Combien de fois et pendant combien de temps avez-vous été emprisonné?
How many times and how long were you in prison?

По чьему поручению явились Вы в Россию? Profintern
In welchem Auftrage kommen Sie nach Russland?
De qui tenez-vous votre mission en Russie?
On whose behalf have you come to Russia?

Какова цель Вашей поездки? Als Vertreter des Mitteleuropäischen Büro
Welcher ist der Zweck Ihrer Reise? der Profintern zur Organisierung des Kongresses
Quel ist le but de votre voyage? und zur Ausführung von Revolutionsarbeiten
What ist the object of your journey?

Переехали-ли Вы границу легально или нелегально? legal
Kamen Sie legal oder illegal über die Grenze?
Avez-vous traversé les frontières légalement ou illégalement?
Did you cross the frontier legally or illegally?

На каком языке Вы говорите? ungarisch, deutsch etwas englisch
Welche Sprache sprechen Sie?
Quelle est votre langue?
What language do you speak?

Работает Коммунистическая партия в Вашей стране легально или нелегально? illegal
Arbeitet die K. P. Ihres Landes legal oder illegal?
Le parti Communiste de votre pays travaille-t-il légalement ou illégalement?
Does the Communist Party of your country work legally or illegally?

Принял:

Подпись:
Unterschrift:
Signature:
Signature. Béla Szántó

Москва,
Moskau,
Moscou,
Moscow, 18. Juni 1924.

Социальное происхождение (рабочий, крестьянин, интеллигент, служащий и т. д.)
Soziale Herkunft (Arbeiter, Bauer, Angestellter, Intelektueller)
Origine sociale (Ouvrier, paysan, employé, intellectuel)
Social origin (worker, peasant or farmer, employee, intellectual)

A Szakszervezeti Internacionálé III. kongresszusának előkészítésére Moszkvába érkező Szántó Béla által kitöltött kérdőív, 1924. június 18.

Ф. 495. Оп. 199. Д. 184. Ч. 2. Л. 8, 8об.

Szántó Béla, a Tanácsköztársaság hadügyi népbiztosa az emigrációs frakcióharcokban Kun Béla híve volt. A két világháború között a Komintern és a Vörös Szakszervezeti Internacionálé (Profintern) apparátusában dolgozott. 1927-től illegális pártmunkát végzett Magyarországon, ennek során úgy látta, hogy otthon nyoma sincs forradalmi hangulatnak, az MSZDP gyenge, kommunista párt pedig gyakorlatilag nem létezik, a szakszervezetek taglétszáma csökken. Erről szóló tézisei a frakcióharcok újabb hullámát indították el a pártban.

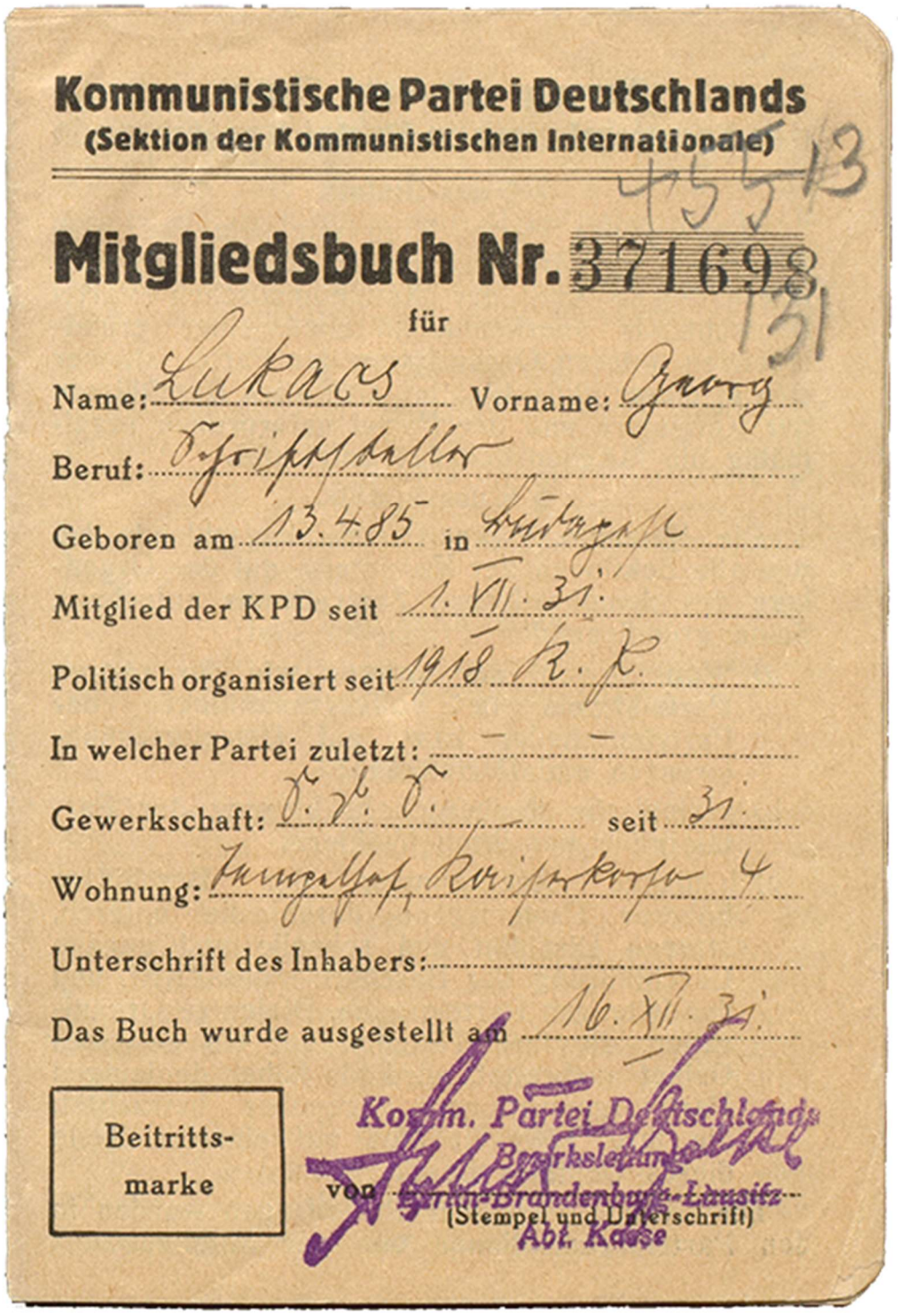

Kommunistische Partei Deutschlands
(Sektion der Kommunistischen Internationale)

455 13

Mitgliedsbuch Nr. 371698

131

für

Name: Lukacs Vorname: Georg

Beruf: Schriftsteller

Geboren am 13.4.85 in Budapest

Mitglied der KPD seit 1. VII. 31.

Politisch organisiert seit 1918 K. P.

In welcher Partei zuletzt: – –

Gewerkschaft: S. d. S. seit 31.

Wohnung: Tempelhof, Kaiserkorso 4

Unterschrift des Inhabers:

Das Buch wurde ausgestellt am 16. XII. 31.

Beitritts-marke

von Komm. Partei Deutschlands Bezirksleitung Berlin-Brandenburg-Lausitz Abt. Kasse
(Stempel und Unterschrift)

Lukács György német párttagsági könyve, 1931.
Ф. 495. Оп. 199. Д. 181. Л. 131.

Lukács György filozófus, a Tanácsköztársaság közoktatási népbiztosa bécsi emigrációjában Landler Jenő csoportjának egyik vezetője volt. 1931-től Berlinben, 1933-tól Moszkvában élt, 1930 és 1945 között hivatalosan Németország Kommunista Pártja tagjaként vett részt a mozgalomban. (Az, hogy valaki a kommunista világpártnak nem a területi illetékessége szerinti szekciójába tartozott, gyakori volt, az átigazolások sokszor pártmegbízatások alapján történtek.) 1941 júniusában az NKVD letartóztatta, de néhány hét múlva kiszabadult.

13

11

Életleírás

Születtem 1891-ben foglalkozásom szerszámlakatos
Apám [illegible] [illegible]mester volt. Tíz éves koromtól
14-éves koromig mint [illegible] voltam alkalmazva
Sarkadon Tóth József gépészkovácsnál, 14-éves koromtól
17 éves koromig tanonc voltam Aradon.
Szervezett munkás vagyok 1909-óta, [illegible]
[illegible]. 1912-től katona voltam. A Kommunista pártba
1917 májusában kerültem, Tumanov elvtárs segítségével
aki a moszkvai Gujon gyárnál (: Rogozsszkaja zastava :)
volt annak idején a delegátusa a pártban. (: Tanúként
[illegible] Tumanov és Mikolski elvtársakat mint
ketten moszkvai lakosok :) 1917 november végétől 1917
[illegible] titkára voltam a moszkvai hadicsoportnak.
1917 decemberétől 1918 novemberig mint vörös katona
szolgáltam az orosz vörös hadseregben. 1918 végén haza
lettem rendelve az O.K.P. (b)-től Magyarországra.
A magyar diktatúra alatt vörös katona voltam. Bukása
utáni 7 hónapot le voltam zárva német országban,
a Kapp-Lüttwitz puccs elleni mozgalmakban vettem részt
(: Weisz János elvt. igazolja :) 1920-ban romániai meghízottja
voltam a K.M.P.-nak, majd egy rövid ideig a pozsonyi
Kom. párt titkára. 1921-ben a máramarosi [illegible]
titkára voltam.
1921 ápr. 26-tól a [illegible] dolgoztam Bécsbe 1923
febr. 26-ig mialatt az K.M.P. likvidálása óta a Komintern
meghízásából a Kom. Austriai pártjánál alakult magyar
jogvédő iroda titkára voltam.
Jelen pillanatban a moszkvai pénzügyi népbiztosság
javítóműhelyében dolgozom mint szerszámlakatos
Kelt Moszkva 1923 ápr. hó 6-án

Karikás Frigyes.

u.i. a magyar párt megszűnése óta a K.P.Ö.-nek voltam tagja

[illegible]

Karikás Frigyes önéletrajza, 1923. április 26.

Ф. 495. Оп. 199. Д. 6797. Ч. II. Л. 11.

Karikás a hadifogságban csatlakozott a bolsevikokhoz, 1918-ban a KMP egyik alapítója, a Tanácsköztársaság bukásával Bécsbe, majd a Szovjetunióba emigrált.

4916

Eingegangen 4. 9. 29.
Beantwortet

V
15

Antwort auf Euer Schreiben v. 14.VIII.1929. F/E, N.311.
Gegenstand: Kosten des Prozesses gegen Landor und Genossen.

W. G!

Der Anklagesenat wird in seiner Sitzung am 13.IX. darüber entscheiden, wann die Hauptverhandlung in diesem Prozesse stattfindet. Nach Meinung der Verteidiger wahrscheinlich Mitte Oktober.

In diesem Prozesse sind mehr als 100 Genossen unter Anklage gestellt. Deswegen rechnen die Rechtsanwälte, mit denen wir gehandelt haben, mit einer Prozessdauer von 2-3 Monaten. Die grosse Zahl der Angeklagten und der geladenen Zeugen machen es auch wahrscheinlich, dass dieser Prozess sehr lange Zeit andauern wird.

Wir unterbreiten Euch den Kostenvoranschlag, wie folgt:

2 Rahmhafte Rechtsanwälte á 1000 D.	2000.--
8 Rechtsanwälte á 400 D.	3200.--
Unterstützungen für diejenigen die auf freien Fuss gesetzt sind /40 Personen, 50 Verhandlungs-Tage á Pengő 2.--	700.--
Vorbereitungsarbeiten /Abschriften etc./	100.--
Nachrichtendienst während der ganzen Prozessdauer /Telefon, Telegramme, etc. Stenotipistin, Maschinschreiberin, etc. in Budapest und in Wien/	300.--
D.	6300.--

Es ist natürlich ausgeschlossen und es ist auch nicht notwendig, dass wir in diesen Prozess eine Masse von Advokaten beschäftigen. Nichtsdestoweniger müssen wir wenigstens 10 Advokaten mit der Verteidigung betrauen, in Anbetracht der grossen Zahl der Angeklagten und des grossen Materials. Auch ist es unbedingt erforderlich, dass wenigstens zwei rahmhafte Juristen die juristische Leitung eines so grossen Prozesses führen. Wir haben schon Verhandlungen geführt und es ist uns gelingen zwei Persönlichkeiten zur Übernahme der Verteidigung zu gewinnen. Die Verteidiger versichern uns, das sämtliche Advokaten während der ganzen Prozessdauer anwesend sein müssen und in Anbetracht dessen halten sie die obigen Summen für bescheiden gerechnet.

Während der langen Dauer der Untersuchung /seit Februar 1928/ wurden viele Angeklagten auf freien Fuss gesetzt. Diese sind meistens Arbeiter und nachdem sie als Angeklagten ebenfalls anwesend sein müssen, werden viele von ihnen ihre Arbeitsplätze verlieren. Wir sind gezwungen diese Genossen während des Prozesses mit einem kleinen Betrag zu unterstützen. Zu diesem Zwecke haben wir einen ganz minimalen Betrag, per Tag 2 Pengő

gleich 1/3 Dollar, eingestellt.

Es ist selbstverständlich, dass wir dafür Sorge tragen müssen, über den Prozess fortlaufend die proletarische Öffentlichkeit zu berichten. Die lange Dauer bringt es mit sich, dass dies einige Hundert Dollars erfordert.

Wir haben von Euch 1000 Dollar erhalten. Von diesem Betrag musster wir 300 Dollar für die Wiener Prozesskosten hergeben. Es bleiben somit für diesen grossen Prozess 700 Dollar. Nachdem uns von der Hauptverhandlunf nur wenige Wochen trennen, ist die Überweisung eines grösseren Betrages dringend erforderlich.

Wir bitten Euch sehr darum.

Mit Rote Hilfe Gruss:

31. August 1929.

INTERNATIONALE ROTE HILFE
Auslandskomitee für Ungarn

An das E.K. der I.R.H. /Hauptverwaltung/

A Magyarországi Vörös Segély Külföldi Bizottságának beszámolója a Lándor Béla és társai perrel járó költségekről, 1929. augusztus 31.
Ф. 539. Оп. 3. Д. 402. Л. 15, 15об.

Lándor Bélát, a KMP ifjúsági mozgalmának egyik szervezőjét 1928-ban tartóztatták le Budapesten. Büntetésének letöltését követően, 1934-ben visszatért a Szovjetunióba.

A kommunista mozgalomban rendszeres gyakorlat volt a Vörös Segélyen keresztül a letartóztatott és elítélt kommunisták támogatása. A szervezet által biztosított összegeket fordíthatták a per költségeire, ügyvédekre, gyorsírókra, a perrel kapcsolatos sajtókampányra vagy éppen a fogva tartottak szükségleteinek biztosítására (élelmiszer, ruházat). Ebben a konkrét esetben a Vörös Segély Magyar Bizottsága hónapokig tartó, legalább száz vádlottat érintő, nagy perrel számolt. A várható költségeket 6300 dollárra becsülte, ebből a legnagyobb tételt (5300 dollárt) az ügyvédek tiszteletdíja tette ki. Előkészítő és technikai munkálatokra 400, a szabadlábon védekező vádlottak kieső munkabérére 700 dollárt számoltak.

Die Periode der Wiederherstellung der Parteiorganisationen nach der Sas-Ata bis zur Verhaftung Sallai-Fürst's

(Ungefähr Mitte 1931 – Juli 1932)

28/B

~~565~~

Allgemeine Struktur der Parteiarbeit:

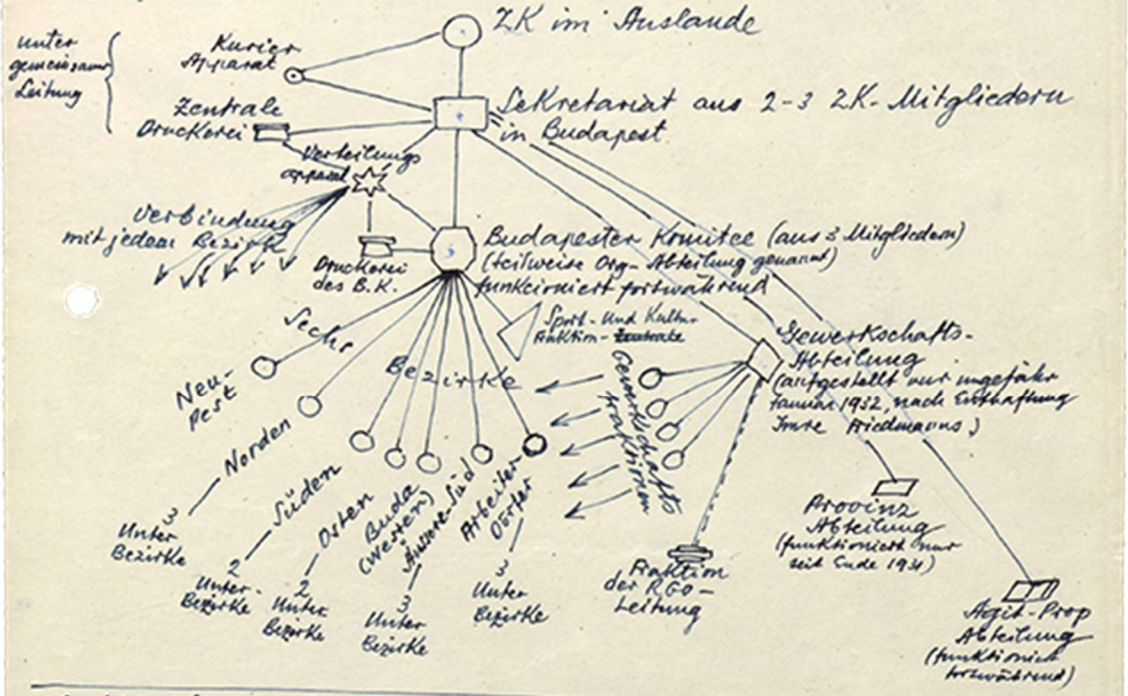

Parteimitgliedschaft in Budapest Frühling 1932 ungefähr 400–500

Jedes Mitglied ist manchmal vierfach organisiert:

a) als Zellenmitglied (3–5 Mitglieder mit einem Zellensekretär.)
Die Mehrzahl der Zellen sind Betriebszellen – aber nicht alle diese waren echte Betriebszellen, viele bestanden aus einem Arbeiter aus dem Fabrik, die anderen waren dorthin Kommandierte Arbeitslose, Intellektuellen

b) als Fraktionsmitglied (Einheiten aus 2–4–6 Mitgliedern, sogenannte „Unterfraktionen" deren Sekretäre in jeden Branche die „Zentrale Fraktion" bilden)

c) als Mitglied der ~~Roten~~ RGO-Gruppe, wo die Mehrzahl meistens Kommunisten-Bildeten

d) eventuell als Fraktionsmitglied einer Sport oder Kulturorganisation

Schema der Verbindungen eines Bezirks-Komitees aus 3 Mitgliedern

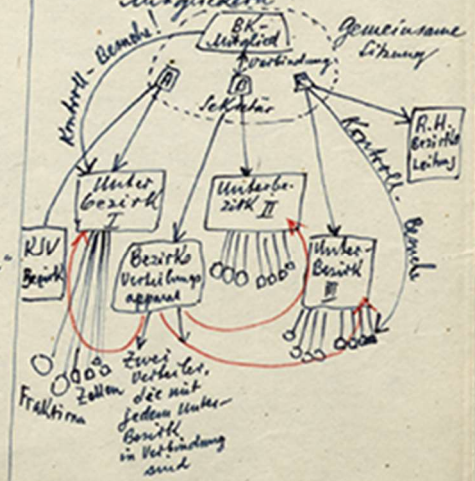

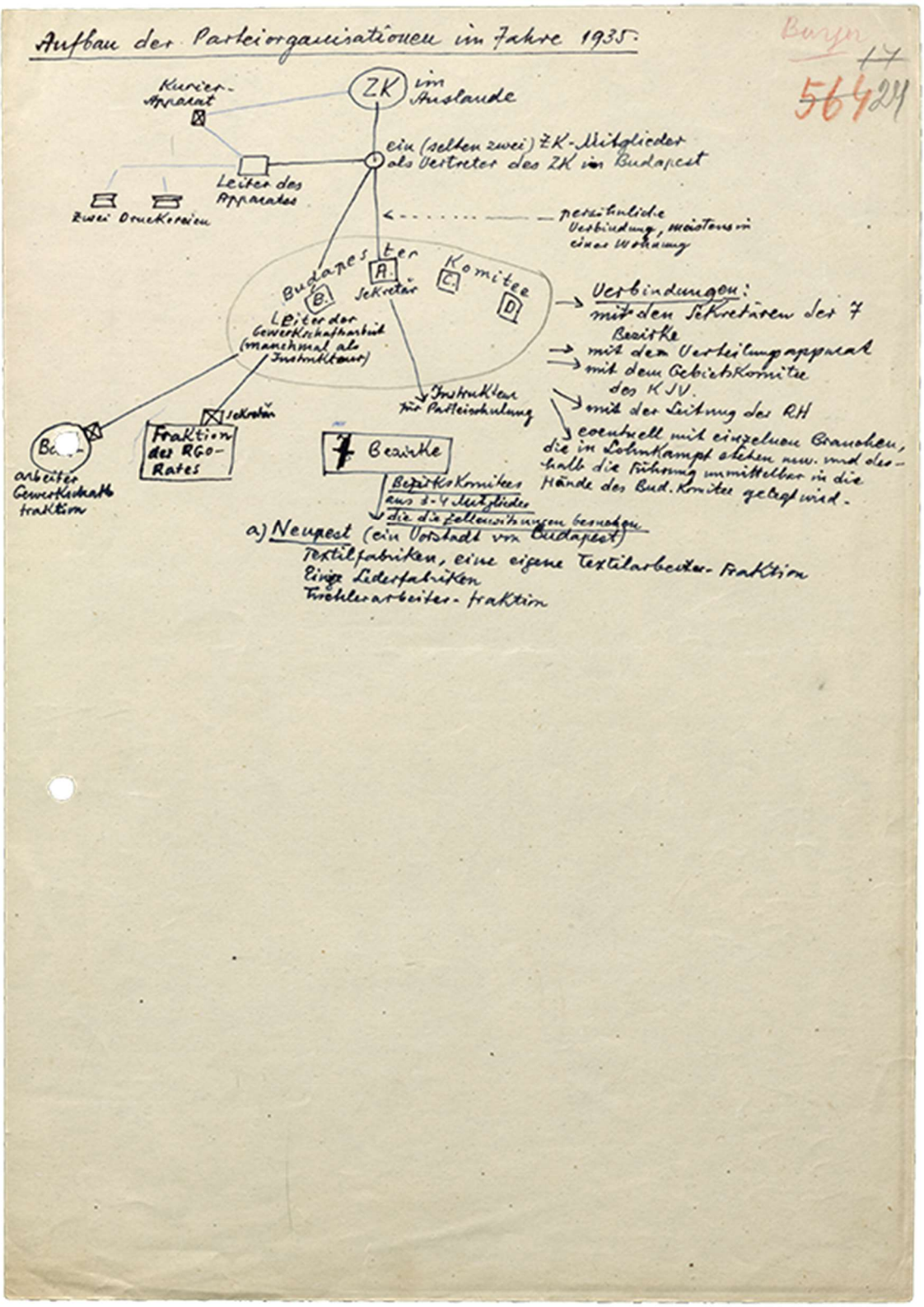

A KMP szervezeti felépítése 1931–1936 között.

Ф. 495. Оп. 143. Д. 12. Л. 20, 24.

A séma feltünteti a pártsejteket, bemutatja az alá- és fölérendeltségi viszonyokat. A budapesti tagság létszámát 400-500 főre teszi. A pártszervezet élén a KMP Külföldi Bizottságának alárendelt budapesti titkárság állt. Az ábrán helyet

kaptak a pártnyomdák, de képet nyerhetünk az elosztó apparátusról, valamint a magyarországi kommunisták és a szakszervezetek kapcsolatáról is.

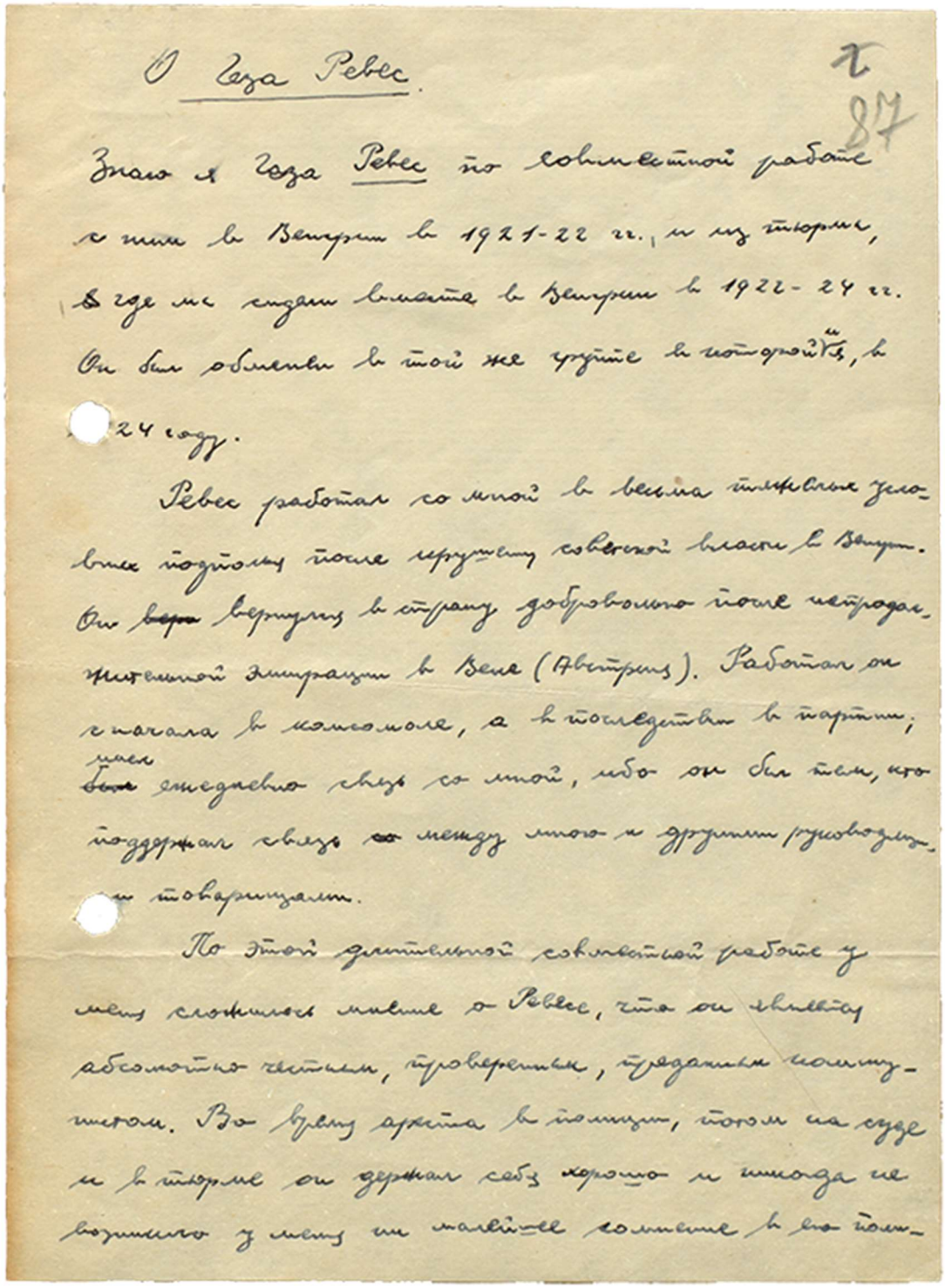

О Геза Ревес.

Знаю я Геза Ревес по совместной работе с ним в Венгрии в 1921-22 гг., и из тюрьмы, где мы сидели вместе в Венгрии в 1922-24 гг. Он был обменен в той же группе в которой и я, в 24 году.

Ревес работал со мной в весьма тяжелых условиях подполья после крушения советской власти в Венгрии. Он вернулся в страну добровольно после непродолжительной эмиграции в Вене (Австрия). Работал он сначала в комсомоле, а в последствии в партии; имел ежедневно связь со мной, ибо он был тем, кто поддержал связь между мною и другими руководящими товарищами.

По этой длительной совместной работе у меня сложилось мнение о Ревесе, что он является абсолютно честным, проверенным, преданным коммунистом. Во время ареста в полиции, потом на суде и в тюрьме он держал себя хорошо и никогда не возникло у меня ни малейшее сомнение в его поли-

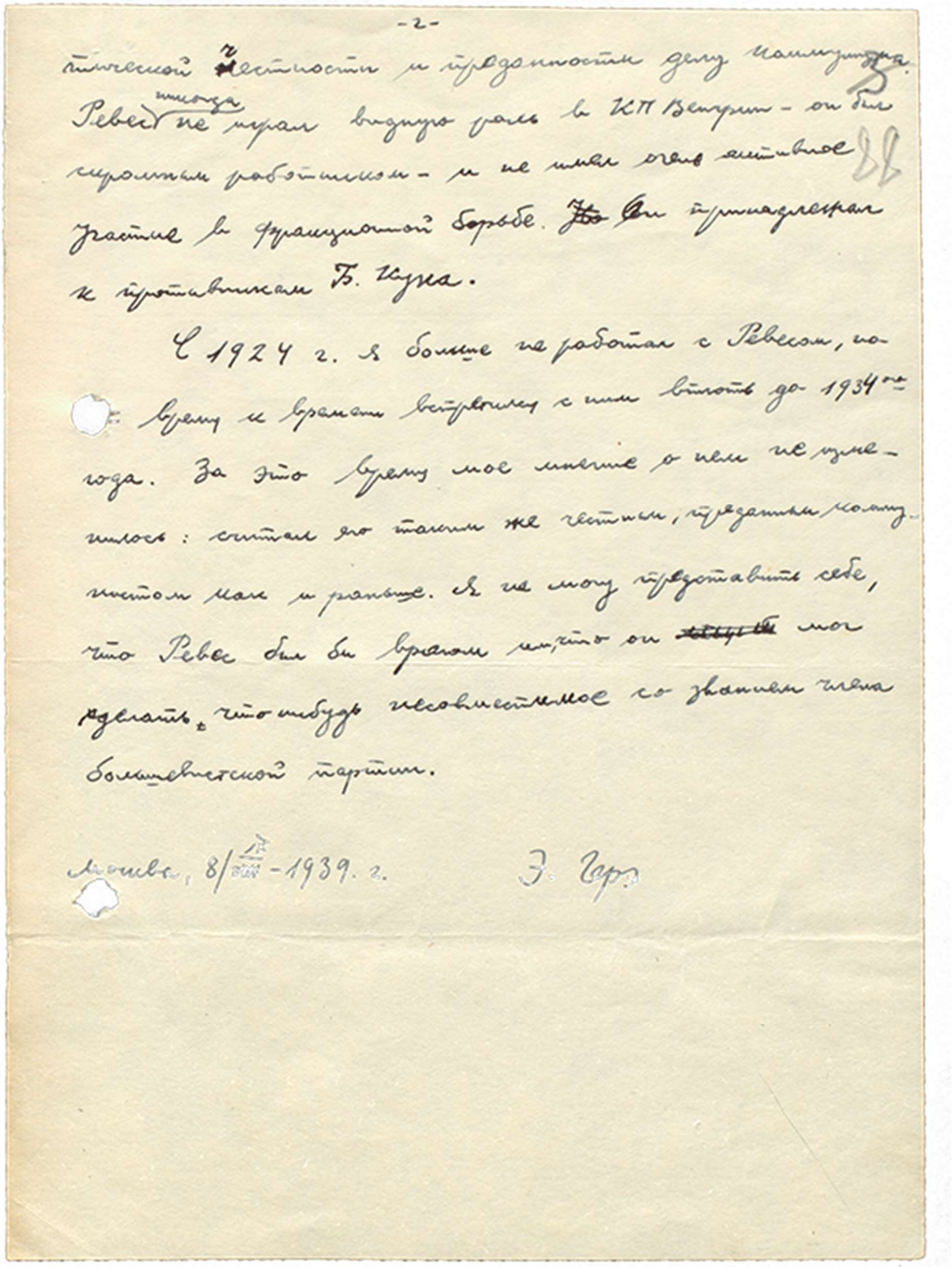

-2-

тической честности и преданности делу коммунизма.
Ревес никогда не играл видную роль в КП Венгрии – он был
скромным работником – и не имел очень активное
участие в фракционной борьбе. Он принадлежал
к противникам Б. Куна.

С 1924 г. я больше не работал с Ревесом, но
время к времени встречался с ним вплоть до 1934-го
года. За это время мое мнение о нем не изме-
нилось: считал его таким же честным, преданным комму-
нистом как и раньше. Я не могу представить себе,
что Ревес был бы врагом им, что он мог
сделать что-нибудь несовместимое со званием члена
большевистской партии.

Москва, 8/IX-1939. г. Э. Герэ

Gerő Ernő feljegyzése Révész Gézáról és a közösen folytatott munkájukról, 1939. szeptember 8.
Ф. 495. Оп. 199. Д. 183. Л. 87, 88.

Gerő Ernő 1938–1939-ben a magyar párt képviselője volt a Komintern Végrehajtó Bizottságában. Szántó Zoltánnal és Varga Jenővel együtt bekerült abba a Klement Gottwald által vezetett bizottságba, amely a frakcióharcok és a sztálini terror által megtépázott magyar párt újjászervezését felügyelte. A Komintern vezetése rendszeresen kikérte

véleményét a magyar kommunista mozgalom egyes képviselőiről, így a kor viszonyai között sokszor élet-halál kérdésében foglalt állást. Az itt közölt dokumentumban Gerő az 1920-as évek első felében közösen végzett illegális munkájuk, elítélésük és a börtönben együtt töltött idő alapján jellemzi a húszas években fogolycserével a Szovjetunióba került Révész Gézát. Mint írja, nem tudja elképzelni, hogy Révész ellenség lenne, vagy bolsevik párttagságával össze nem egyeztethetően cselekedne.

IV. Moszkvában

A szovjetunióbeli magyar kommunista emigráció tagjai különböző pályákat futhattak be. A pártfunkcionáriusok egy része a Kommunista Internacionálé apparátusába került, ahol a központ összekötőiként a KMP vagy egy másik európai párt ügyeivel foglalkoztak. Mások kutatóintézetek munkatársai, vezetői lettek. Akadtak, akik szakmájukban helyezkedtek el, és beilleszkedtek a helyi társadalomba. A bemutatott dokumentumok, fotók, kartotéklapok, igazolványok elsősorban a moszkvai magyar kommunista emigráció azon tagjainak életébe engednek bepillantást, akik 1945 után meghatározó szerepet játszottak hazánk szovjetizálásában.

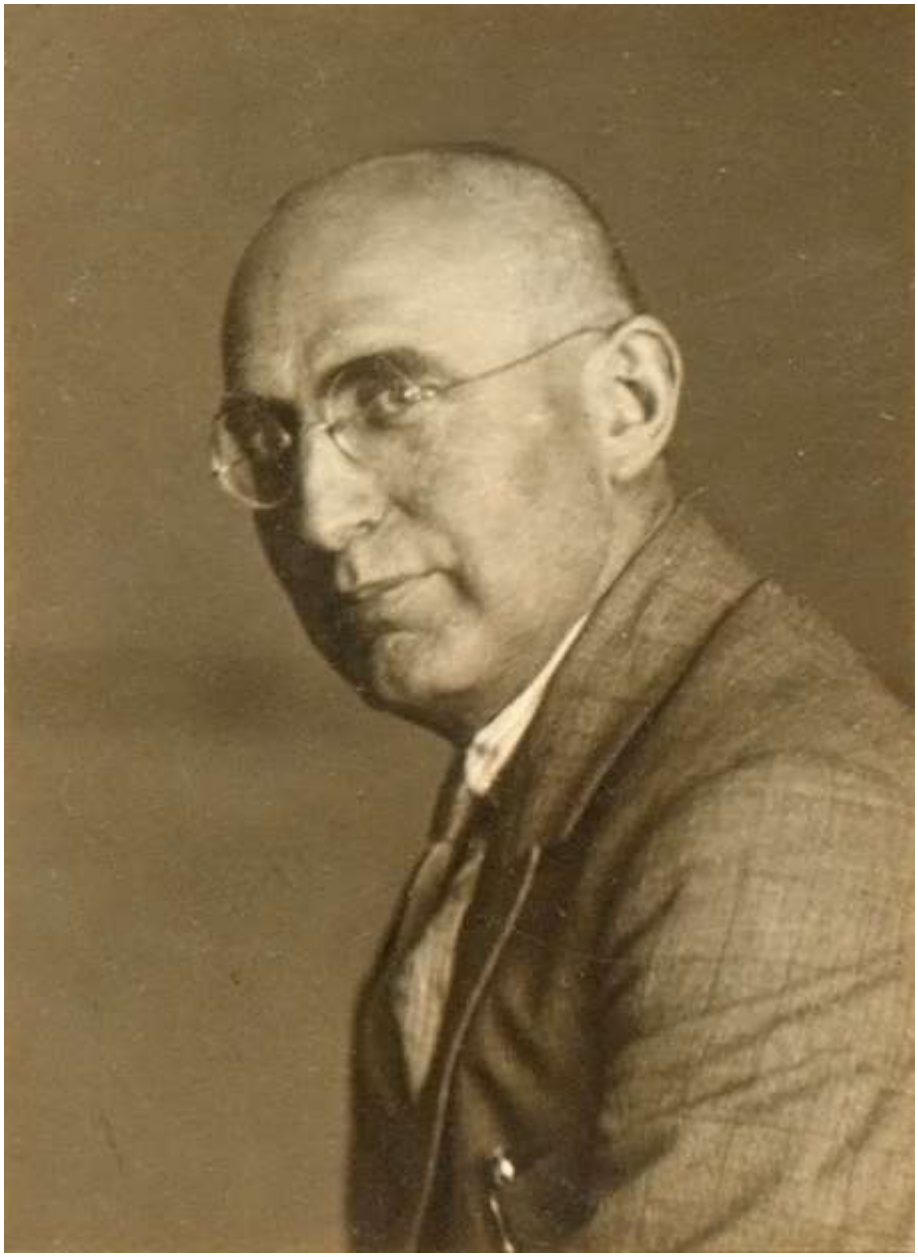

Varga Jenő portréja az 1930-as évekből.
Ф. 495. Оп. 199. Д. 180. Л. 25.

Varga Jenő a Tanácsköztársaság idején gazdasági ügyekkel foglalkozó népbiztos, 1921-től a Berlinben működő Statisztikai Tájékoztató Intézet (az ún. Varga Iroda) vezetője volt. 1927-től a szovjet csúcsvezetés tagjai részére – sajátos agytrösztként – rendszeresen háttéranyagokat, elemzéseket készítő Szovjet Tudományos Akadémia Világgazdasági és Világpolitikai Intézete élén állt. Tagja volt az 1942 januárjában a háború utáni rendezés kérdéseinek megvitatása céljából létrehozott, Vjacseszlav Molotov külügyi népbiztos vezette bizottságnak. Javaslatainak szerepe volt a civileket sújtó kényszermunka, a „málenkij robot" rendszerének kialakításában. Az emigráció azon tagjai közé tartozott, akik 1945 után nem tértek vissza Magyarországra.

Friss István „Kovács Dezső” névre szóló magyar útlevele

Ф. 495. Оп. 199. Д. 245. Ч. 1. Л. 77.

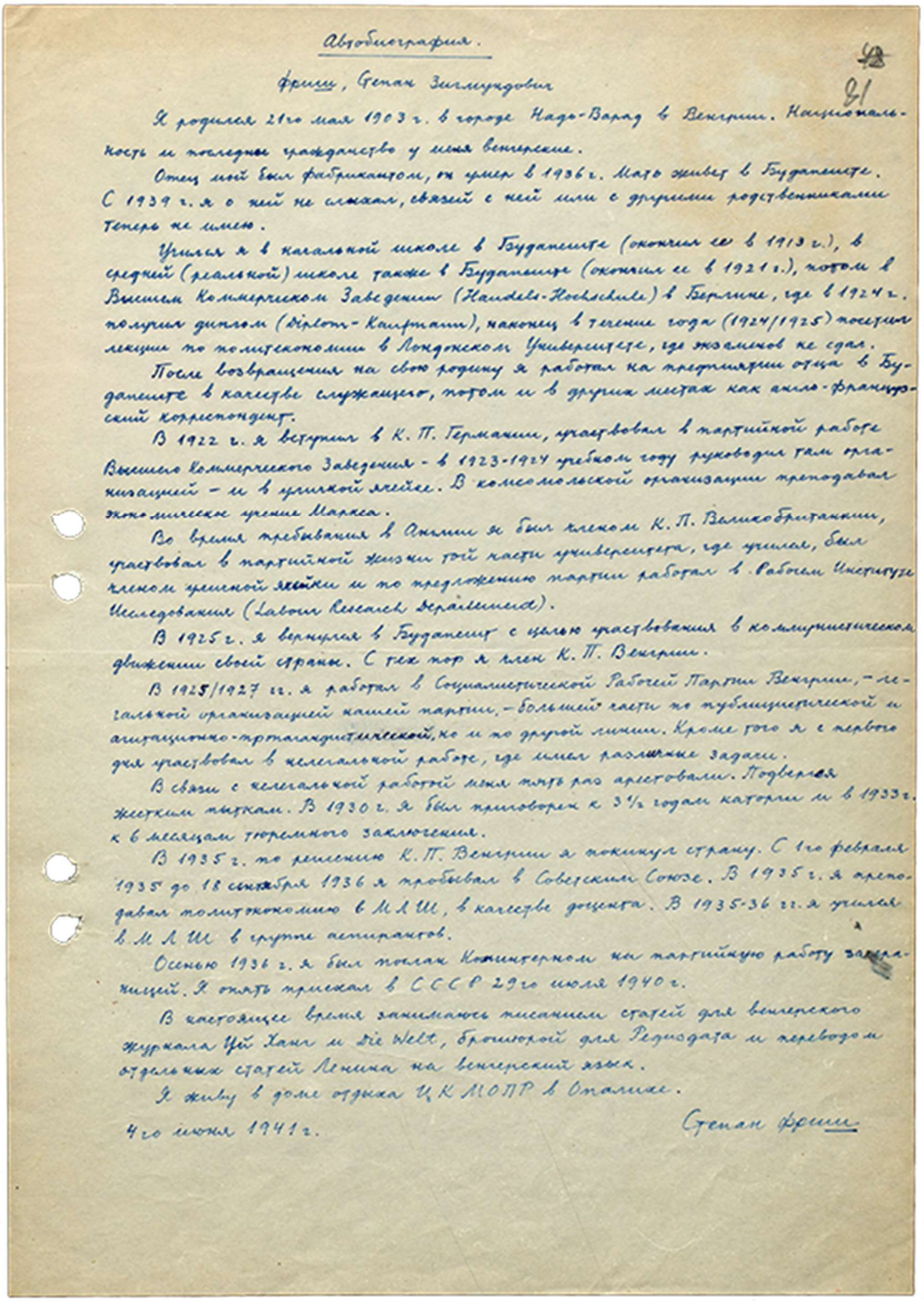

Автобиография.

Фриш, Степан Зигмундович

Я родился 21-го мая 1903 г. в городе Надь-Варад в Венгрии. Национальность и последнее гражданство у меня венгерские.

Отец мой был фабрикантом, он умер в 1936 г. Мать живет в Будапеште. С 1939 г. я о ней не слыхал, связей с ней или с другими родственниками теперь не имею.

Учился я в начальной школе в Будапеште (окончил ее в 1913 г.), в средней (реальной) школе также в Будапеште (окончил ее в 1921 г.), потом в Высшем Коммерческом Заведении (Handels-Hochschule) в Берлине, где в 1924 г. получил диплом (Diplom-Kaufmann), наконец в течение года (1924/1925) посещал лекции по политэкономии в Лондонском Университете, где экзаменов не сдал.

После возвращения на свою родину я работал на предприятии отца в Будапеште в качестве служащего, потом и в других местах как англо-французский корреспондент.

В 1922 г. я вступил в К. П. Германии, участвовал в партийной работе Высшего Коммерческого Заведения - в 1923-1924 учебном году руководил там организацией - и в уличной жизни. В комсомольской организации преподавал экономическое учение Маркса.

Во время пребывания в Англии я был членом К. П. Великобритании, участвовал в партийной жизни той части университета, где учился, был членом уличной ячейки и по предложению партии работал в Рабочем Институте Исследования (Labour Research Department).

В 1925 г. я вернулся в Будапешт с целью участвования в коммунистическом движении своей страны. С тех пор я член К. П. Венгрии.

В 1925/1927 гг. я работал в Социалистической Рабочей Партии Венгрии, - легальной организации нашей партии, - большей частью по публицистической и агитационно-пропагандистической, но и по другой линии. Кроме того я с первого дня участвовал в нелегальной работе, где имел различные задачи.

В связи с нелегальной работой меня пять раз арестовали. Подвергался жестким пыткам. В 1930 г. я был приговорен к 3½ годам каторги и в 1933 г. к 6 месяцам тюремного заключения.

В 1935 г. по решению К. П. Венгрии я покинул страну. С 1-го февраля 1935 до 18 сентября 1936 я пробывал в Советском Союзе. В 1935 г. я преподавал политэкономию в М Л Ш, в качестве доцента. В 1935-36 гг. я учился в М Л Ш в группе аспирантов.

Осенью 1936 г. я был послан Коминтерном на партийную работу заграницей. Я опять приехал в СССР 29-го июля 1940 г.

В настоящее время занимаюсь писанием статей для венгерского журнала Цай Ханг и Die Welt, брошюрой для Радиодата и переводом отдельных статей Ленина на венгерский язык.

Я живу в доме отдыха ЦК МОПР в Окатовке.

4-го июня 1941 г.

Степан Фриш

Friss István önéletrajza, 1941. június 4.
Ф. 495. Оп. 199. Д. 245. Ч. 2. Л. 81.

Friss István 1922-ben kapcsolódott be a kommunista mozgalomba. 1928-tól a Kommunista című illegális újságot szerkesztette és terjesztette, ami miatt letartóztatták, és 1929-ben négy év börtönre ítélték. Ennek letöltését követően a

Szovjetunióba távozott, ahonnan hamarosan Csehszlovákiába küldték pártmunkára; itt tagja lett a KMP Prágában létrehozott Ideiglenes Titkárságának. 1939-től rövid ideig Lengyelországban, majd Svédországban élt, az 1940-es évek elején visszatért a Szovjetunióba. 1945-ben hazajött Magyarországra, és nyugdíjazásáig a gazdaságirányításban töltött be különféle pozíciókat.

HAMISÍTOTT ÚTLEVELEK

A Komintern Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának egyik kiemelt feladata volt, hogy hamis papírokkal lássa el a szervezet funkcionáriusait. Teljesen hamisított útlevelet szinte soha, ellopott vagy elvesztett preparált dokumentumot ritkán használtak erre a célra. Előfordult, hogy az adott ország rendőrségi, útlevél-kiállító apparátusában volt beépített emberük, aki segített üres nyomtatványok megszerzésében. A kifinomultabb módszerek közé tartozott, ha az adott országban kiválasztottak valakit, aki külsőre, valamint adatai terén a legjobban hasonlított az útlevél leendő tulajdonosához, és ő fordult a hatóságokhoz, de az útlevélkérő lapra már nem az ő fotója és adatai kerültek. Mivel az okmányt valóban az adott ország hatóságai állították ki, tulajdonosának tényleges személyazonosságát a határátlépés során nehéz volt megállapítani.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!
Исполнительный Комитет Коммунистического Интернационала
МАНДАТ № 30.
Пред'явитель сего тов. Михаль
является КАНДИДАТОМ В ЧЛЕНЫ ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО КОМИТЕТА КОММУНИСТИЧЕСКОГО ИНТЕРНАЦИОНАЛА, избранным на VII Конгрессе Коминтерна.
Секретарь ИККИ
Выдан „ Сентябрь 1935 г.

Farkas Mihálynak, a KI VB póttagjának mandátuma Georgi Dimitrov saját kezű aláírásával, 1935. szeptember.
Ф. 495. Оп. 199. Д. 52. Папка 1. Л. 1.

Farkas Mihály mozgalmi pályafutását Csehszlovákia Kommunista Pártjában kezdte. Az 1930-as években bekapcsolódott a Kommunista Ifjúsági Internacionálé tevékenységébe, a szervezet egyik titkára lett. 1935-ben a Komintern VII. kongresszusán a Végrehajtó Bizottság póttagjává választották. 1936–1937-ben részt vett a spanyol polgárháborúban. Ezt követően ismét a Komintern központi apparátusában dolgozott. 1941-ben a csehszlovákból átigazolt a magyar pártba.

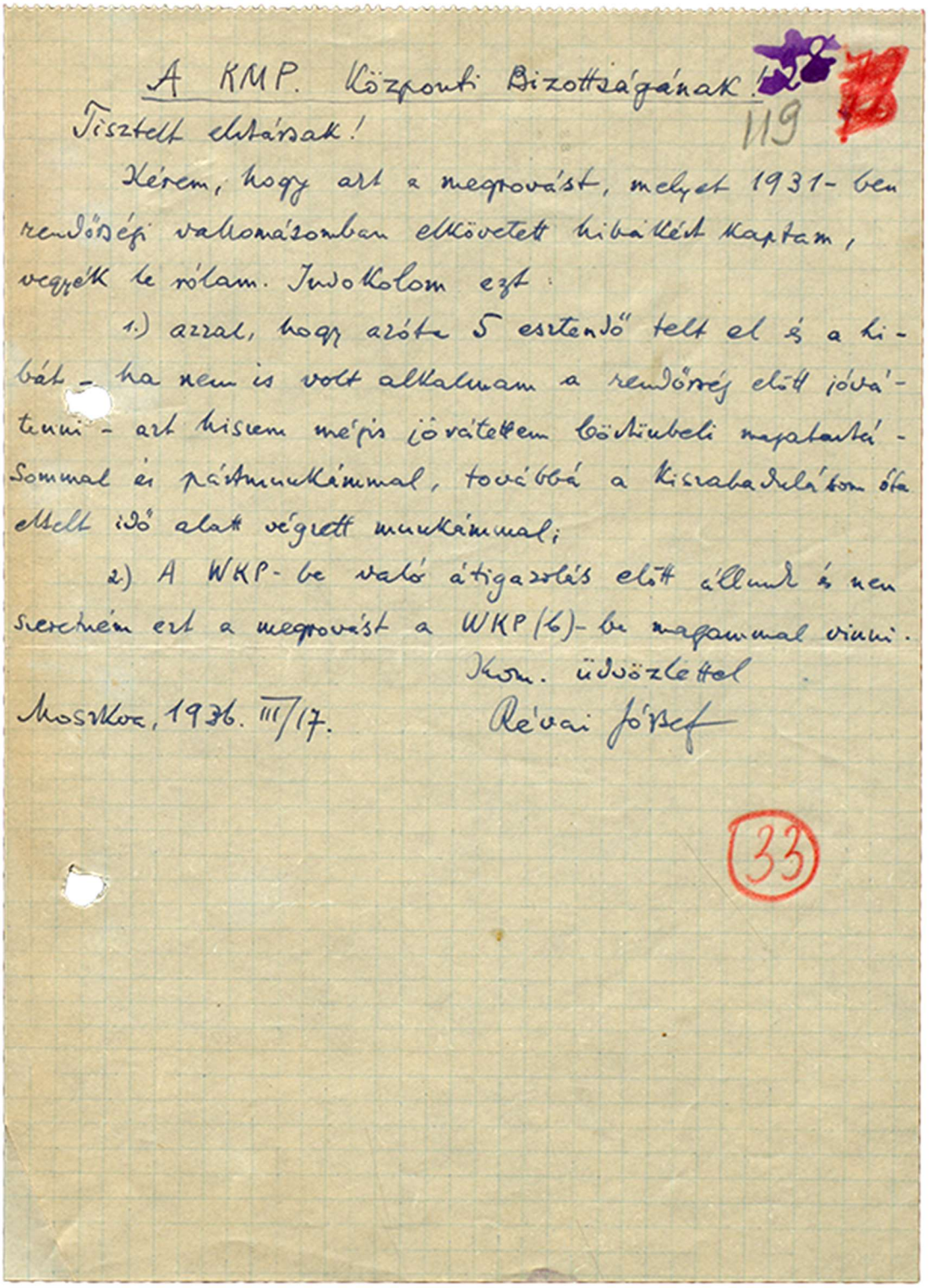

A KMP. Központi Bizottságának!

119

Tisztelt elvtársak!

Kérem, hogy azt a megrovást, melyet 1931-ben rendőrségi vallomásomban elkövetett hibáimért kaptam, vegyétek le rólam. Indokolom ezt:

1.) azzal, hogy azóta 5 esztendő telt el és a hibát – ha nem is volt alkalmam a rendőrség előtt jóvátenni – azt hiszem mégis jóvátettem bőrtönbeli magatartásommal és pártmunkámmal, továbbá a kiszabadulástom óta eltelt idő alatt végzett munkámmal;

2.) A WKP-be való átigazolás előtt állunk és nem szeretném ezt a megrovást a WKP(b)-be magammal vinni.

Kom. üdvözlettel

Moszkva, 1936. III/17. Révai József

33

Révai József kérelme pártbüntetésének törlésére, 1936. március 17.

Ф. 495. Оп. 199. Д. 58. Ч. I. Л. 119.

Prof E. VARGA
Direktor des Instituts
für Weltwirtschaft und Weltpolitik
Moskau, Sivzev Vrashek, 15

den ______ 193

149 186 173

An die I. Kontroll Commissär.

Auf Wunsch des Gen. Lukanoff teile ich folgendes mit.

1/ Ich kenne Gen. Révai seit zwanzig Jahren und halte ihn für einen ehrlichen verlässlichen Genossen.

2/ Révai gehörte niemals zu der Fraktion Béla Kuns: im Gegenteil, er wurde von Kun ständig befeindet und verleumdet!

3/ Es bestand keinerlei Freundschaft zwischen Révai und Magyar. Dies wäre wegen des engen Verhältnisses zwischen Kun und Magyar und des scharfen politischen Gegensatzes zwischen Kun und Révai unmöglich gewesen. Dass wir im Jahre 1934 4-5 mal zusammen mit Magyar Karten spielten geschah auf meine Bitte.

4/ Als Gold aus der K.P.U. ausgeschlossen wurde, teilte Gen. Révai meine Meinung, dass für die Fehler Golds nicht er allein, sondern die ganze

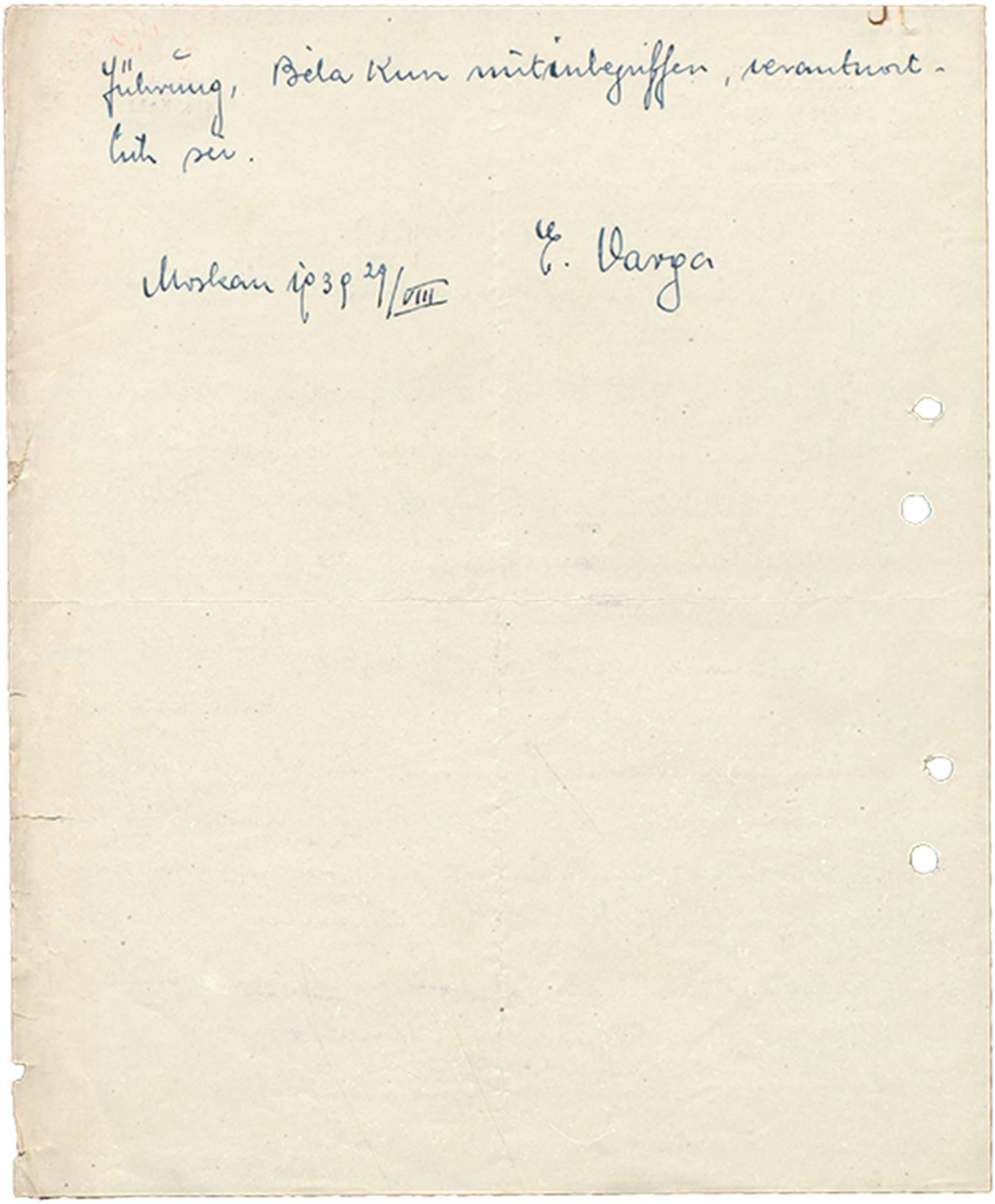

Varga Jenő német nyelven írt jellemrajza Révai Józsefről, 1939. augusztus 29.
Ф. 495. Оп. 199. Д. 58. Ч. II. Л. 173, 173об.

Révai József a Tanácsköztársaság idején a Vörös Újság munkatársa volt, a bukás után Bécsben és Berlinben élt, bekerült a KMP Központi Bizottságába. 1930 decemberében a pártvezetés határozata alapján Budapestre utazott, itthon azonban szinte azonnal őrizetbe vették, s bíróság elé állították, amely három és fél éves fegyházbüntetést szabott ki rá. 1934-es szabadulása után a Szovjetunióba távozott. A rendőrség előtt tett vallomásáért a KB fegyelmi eljárást indított ellene, és megrovásban részesítette, ennek eltörlését kérte a szovjet pártba való átvétele előtt. 1937 elején a KI VB Nemzetközi Ellenőrző Bizottsága is felelősségre vonta, a vizsgálat eredményeképp szigorú megrovásban részesítette és eltávolította a KI VB apparátusából. Az ügyet 1939-ben ismét elővették, de Gerő Ernő és

Varga Jenő is kiálltak mellette. Utóbbi a Nemzetközi Ellenőrző Bizottsághoz írt levelében azzal igyekezett Révait menteni, hogy a több mint két évvel korábban letartóztatott Kun Bélával (akiről Varga legalábbis sejthette, hogy már halott) való feszült viszonyának részleteit hangsúlyozta.

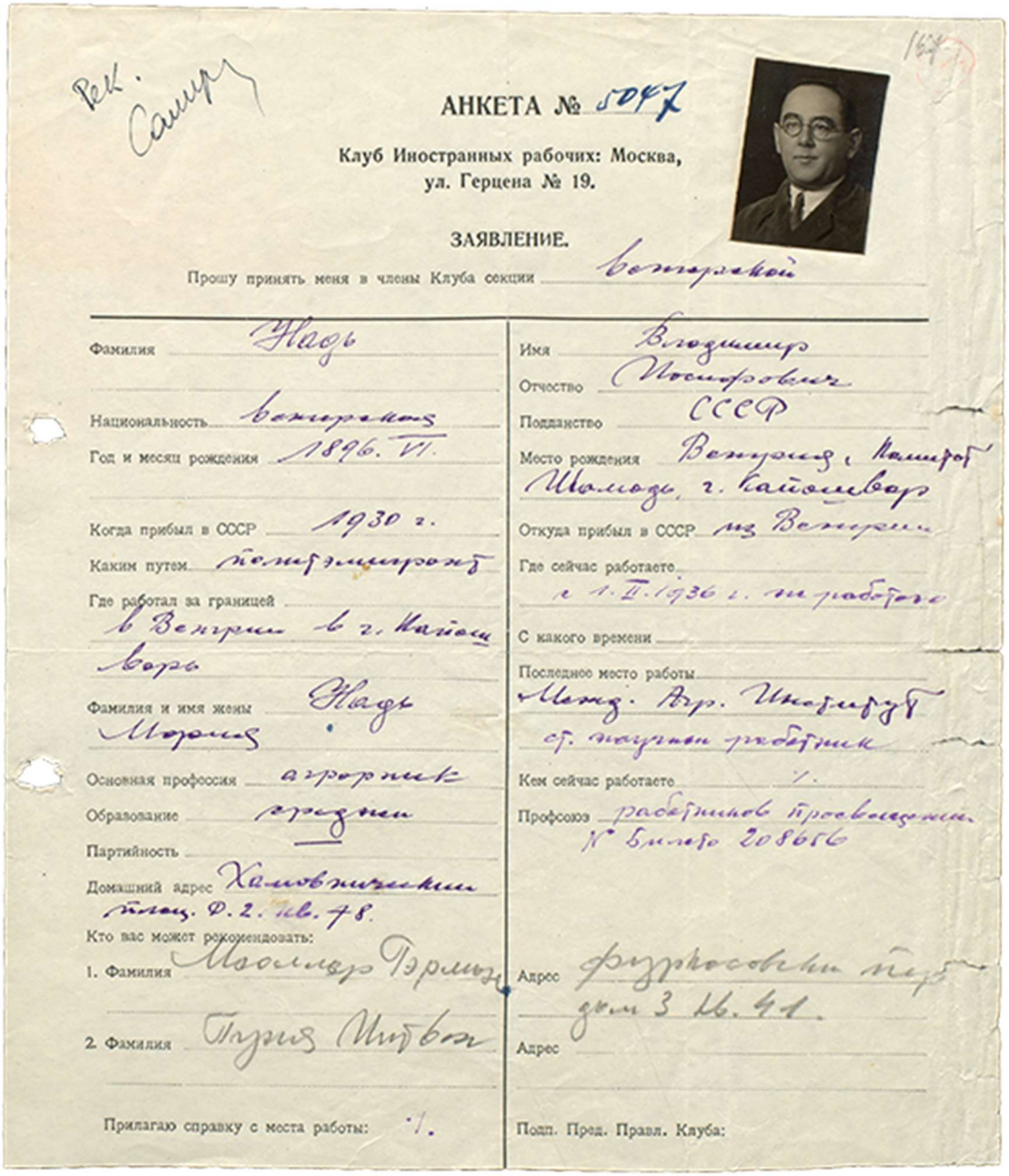

Рек. Самуэл

167

АНКЕТА № 5047

Клуб Иностранных рабочих: Москва, ул. Герцена № 19.

ЗАЯВЛЕНИЕ.

Прошу принять меня в члены Клуба секции венгерской

Фамилия Надь

Национальность венгерская

Год и месяц рождения 1896. VI.

Когда прибыл в СССР 1930 г.

Каким путем политэмигрант

Где работал за границей в Венгрии в г. Капошваре

Фамилия и имя жены Надь Мария

Основная профессия агроном

Образование среднее

Партийность

Домашний адрес Хамовнический площ. Д. 2. кв. 78.

Кто вас может рекомендовать:

1. Фамилия Моллар Гэрмэн

2. Фамилия Пуня Иштван

Прилагаю справку с места работы: /.

Имя Владимир

Отчество Иосифович

Подданство СССР

Место рождения Венгрия, Комитет Шомодь, г. Капошвар

Откуда прибыл в СССР из Венгрии

Где сейчас работаете с 1. II. 1936 г. не работаю

С какого времени

Последнее место работы Межд. Агр. Институт ст. научный работник

Кем сейчас работаете /.

Профсоюз работников просвещения № Билета 208656

Адрес Фуркасовский пер. дом 3 кв. 41.

Адрес

Подп. Пред. Правл. Клуба:

Nagy Imre által kitöltött kérdőív a Külföldi Munkások Klubjába történő felvételhez, 1936.
Ф. 495. Оп. 199. Д. 54. Л. 167.

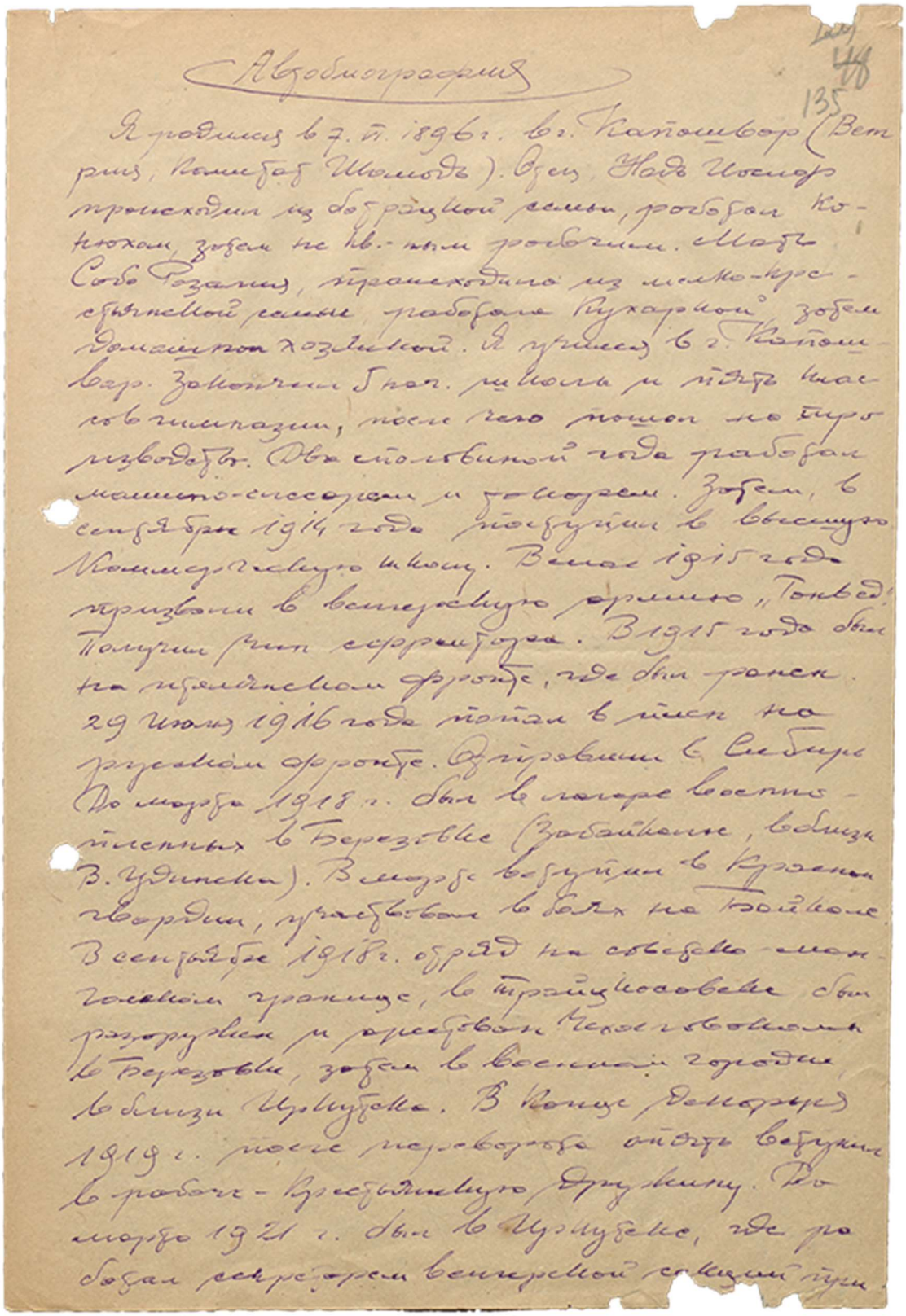

Автобиография

Я родился в 7. II. 1896 г. в г. Капошвар (Венгрия, Комитат Шомодь). Отец Надь Иосиф происходил из батрацкой семьи, работал конюхом, затем не кв.-ным рабочим. Мать Собо Розалия, происходила из мелко-крестьянской семьи, работала кухаркой, затем домашней хозяйкой. Я учился в г. Капошвар. Закончил 5 нач. школы и пять классов гимназии, после чего пошел на производство. Два с половиной года работал машино-слесарем и токарем. Затем, в сентябре 1914 года поступил в высшую Коммерческую школу. Весна 1915 года призвали в венгерскую армию „Гонвед". Получил чин сфрейтора. В 1915 году был на итальянском фронте, где был ранен. 29 июля 1916 года попал в плен на русском фронте. Отправили в Сибирь. До марта 1918 г. был в лагере военнопленных в Березовке (Забайкалье, вблизи В. Удинска). В марте вступил в Красной гвардии, участвовал в боях на Байкале. В сентябре 1918 г. отряд на советско-монгольском границе, в Трайцкосавске был разоружен и арестован Чехословаками в Березовке, затем в военном городке, вблизи Иркутска. В конце декабря 1919 г. после переворота опять вступил в рабоче-крестьянскую дружину. До марта 1921 г. был в Иркутске, где работал секретарем венгерской секции при

Nagy Imre önéletrajza, 1943. november 20.

Ф. 495. Оп. 199. Д. 54. Л. 135.

Nagy Imre mint első világháborús hadifogoly Szibériában ismerkedett meg a kommunista eszmékkel, s lépett be a pártba. 1921-ben hazatért. 1930-ban a KMP II. kongresszusára érkezett ismét Moszkvába. A tanácskozás után a Szovjetunióban maradt, s a Komintern Nemzetközi Agrárintézetének munkatársa lett. 1936-ban kizárták a pártból, és elbocsátották munkahelyéről. Ezt követően kérvényezte felvételét a Külföldi Munkások Klubjának magyar szekciójába, amelyet azonban a KMP-t sújtó retorziók részeként még abban az évben feloszlattak.

A második dokumentum, Nagy Imre orosz nyelvű önéletrajzának első oldala 1921-gyel bezárólag ismerteti életének fontosabb eseményeit: hadifogságát, belépését a Vörös Gárdába, alakulatának lefegyverzését és irkutszki pártmunkás időszakát.

Rudas László szakszervezeti tagsági könyve, 1941. március.
Ф. 495. Оп. 199. Д. 1641. Л. 45.

Az igazolvány tanúsága szerint tulajdonosa a filozófia professzora, 31 éves munkaviszonnyal rendelkezik, 1923 óta szakszervezeti tag, 1937 óta tagja a sajtómunkások szakszervezetének, azon belül az idegen nyelvű és tudományos szótárak kiadásával foglalkozó szervezethez tartozik.

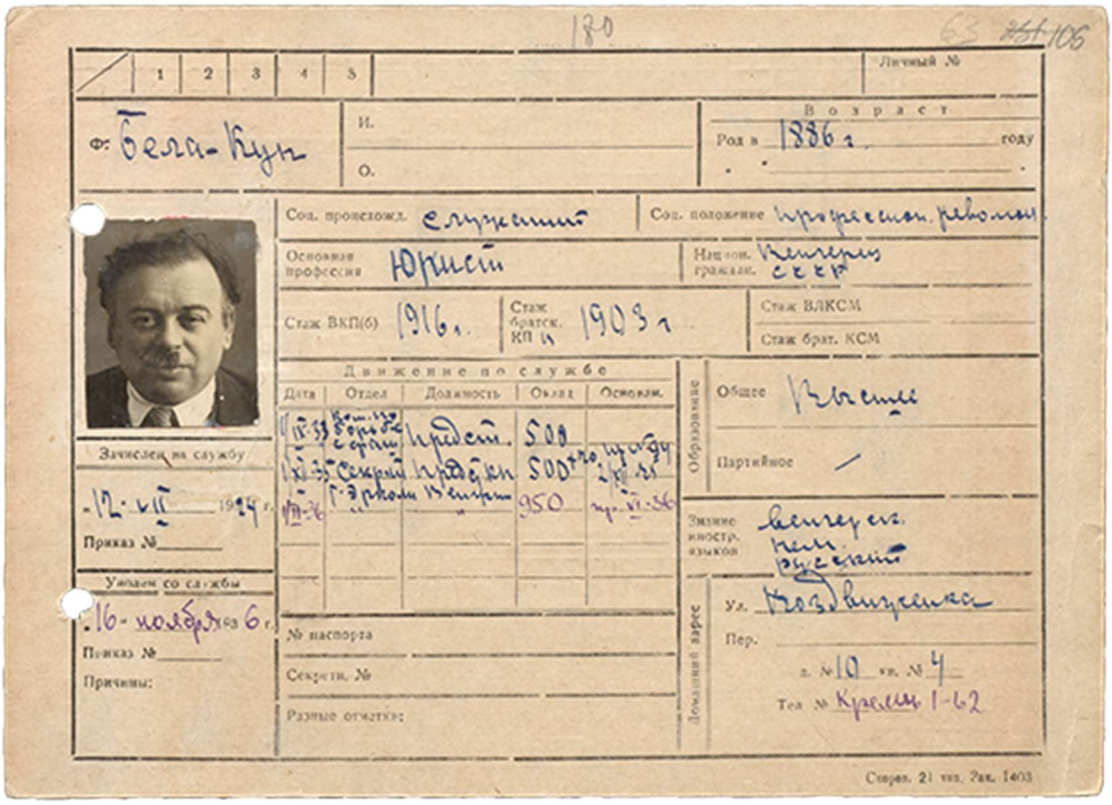

Kun Béla személyi kartonja a kádernyilvántartáshoz, 1936. november.
Ф. 495. Оп. 199. Д. 6810. Ч. II. Л. 63.

A dokumentum Kun Béla személyi adatait tartalmazza. Párttagsága kezdetének az 1903-as évet adták meg (vagyis beszámították a szociáldemokrata pártban eltöltött időt is). A társadalmi státusznál a „hivatásos forradalmár” meghatározás szerepel. A Kominternnél befutott karrierjének állomásait 1933-tól jegyezték fel címszavakban a káderlapra, a beosztásával járó illetmény összegével együtt. A KI VB Titkárságának döntése értelmében 1936. november 16-i dátummal elbocsátották a Komintern apparátusából, és eltávolították a KMP vezetéséből. 1937. június 29-én koholt vádak alapján letartóztatták, s a következő évben, minden bizonnyal 1938. augusztus 29-én, kivégezték.

V. A nagy terror

Sztálin ellenlábasai, majd idővel korábbi szövetségesei kiszorításával, illetve likvidálásával az 1930-as évekre egyeduralomra tett szert. A szovjet párton belüli hatalmi küzdelem az egyes irányzatok elleni hajsza formájában a tagpártok és a Komintern soraiban is lejátszódott. A szervezet funkcionáriusai, a Szovjetunióban élő külföldi, köztük magyar kommunisták a Sztálin uralmát jellemző szisztematikus ellenségkeresés, kémhisztéria és az ezt kísérő terror kiemelt célcsoportját jelentették. Csupán a Tanácsköztársaság népbiztosai közül kilencet végeztek ki az 1937–1938-as úgynevezett nagy terror idején, másokat hosszú évekre vagy örökre elnyelt a lágerek és börtönök világa. Mindez teljesen szétzilálta a moszkvai magyar kommunista emigrációt.

Mivel szinte mindenkinek a múltjában lehetett találni olyan „sötét foltot”, amely miatt ezekben az években magyarázkodásra kényszerülhetett, sokan menekülési lehetőségként tekintettek mások feljelentésére. A Sztálin kegyeit élvező Komintern-vezetők elvétve megpróbáltak közbenjárni egy-egy ismerősük megmentése érdekében, nagy ritkán eredményesen.

A korban kivételesnek számított az egyébként Sztálin politikájával egyetértő Varga Jenő cselekedete, aki 1938 márciusában hosszú levelet írt a pártfőtitkárnak a külföldiekkel szembeni általános és egyre növekvő gyűlöletről, ami – érvelt a levélíró – oda vezet, hogy válogatás nélkül tartóztatják le a tisztességes kommunistákat, ártva ezzel a mozgalom általános nemzetközi megítélésének. Varga, miközben hangsúlyozta, hogy jobb két ártatlant letartóztatni, mint egy kémet futni hagyni, és hogy a Szovjetuniónak minden eszközzel védekeznie kell ellenségeivel szemben, a terror enyhítését javasolta Sztálinnak, csekély eredménnyel.

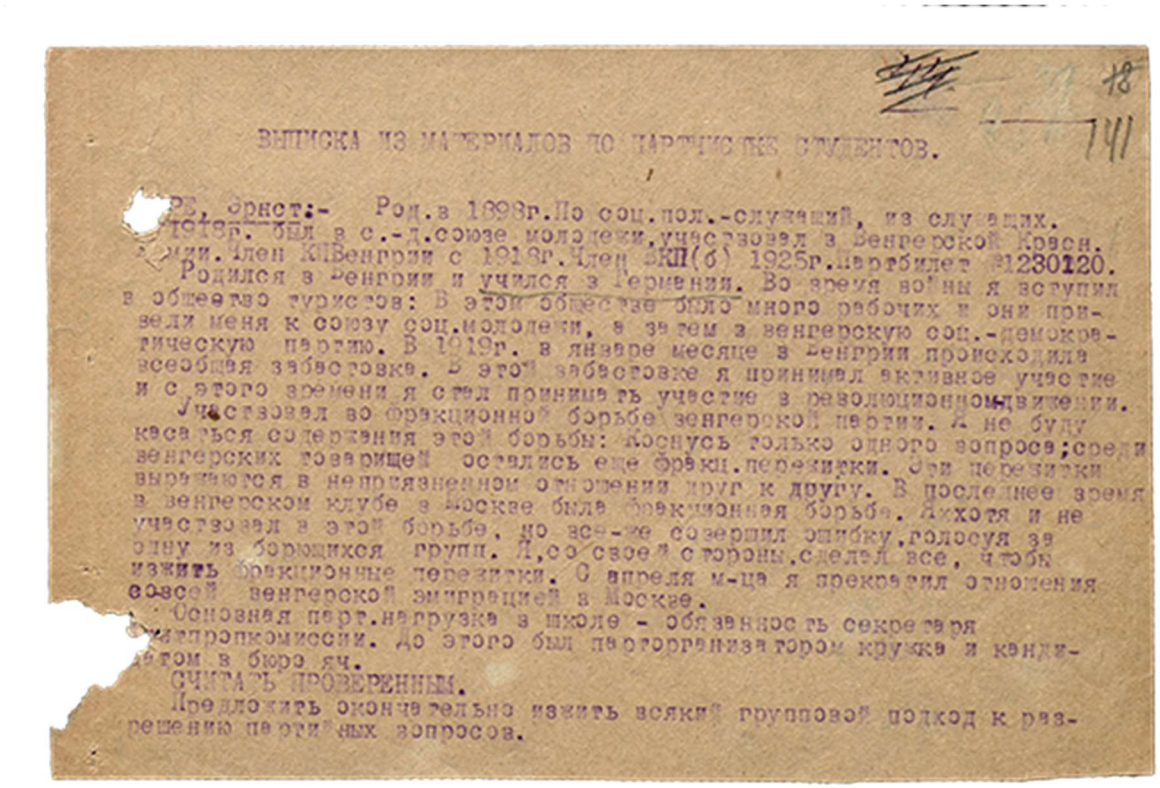

ВЫПИСКА ИЗ МАТЕРИАЛОВ ПО ПАРТИЙНЫМ СТУДЕНТОВ.

141

Родился в Венгрии и учился в Германии. Во время войны я вступил в общество туристов: В этом обществе было много рабочих и они привели меня к союзу соц.молодежи, а затем в венгерскую соц.-демократическую партию. В 1919г. в январе месяце в Венгрии происходила всеобщая забастовка. В этой забастовке я принимал активное участие и с этого времени я стал принимать участие в революционном движении.

Участвовал во фракционной борьбе венгерской партии. Я не буду касаться содержания этой борьбы: коснусь только одного вопроса; среди венгерских товарищей осталась еще фракц.перегородки. Они перегородки выражаются в неприязненном отношении друг к другу. В последнее время в венгерском клубе в Москве была фракционная борьба. Я хотя и не участвовал в этой борьбе, но все-же совершил ошибку, голосуя за одну из борющихся групп. Я, со своей стороны, сделал все, чтобы изжить фракционные перегородки. С апреля м-ца я прекратил отношения со всей венгерской эмиграцией в Москве.

Основная парт.нагрузка в школе - обязанность секретаря парткомиссии. До этого был парторганизатором кружка и кандидатом в бюро яч.

СЧИТАТЬ ПРОВЕРЕННЫМ.

Предложить окончательно изжить всякий групповой подход к разрешению партийных вопросов.

Kivonat a Nemzetközi Lenin Iskola Gerő Ernőre vonatkozó anyagából, 1930.
Ф. 495. Оп. 199. Д. 55. Л. 141.

A dokumentum keletkezési ideje egybeesik a bolsevik párton belüli második nagy „tisztogatási” hullámmal. Gerő Ernő életútja problémásnak tekinthető mozzanatai, különösen a KMP-n belüli frakcióharcokban való részvétele miatt magyarázkodik. Az ügyét elbíráló bizottság döntése: „Igazoltnak tekintendő. Javasolni kell neki, hogy szabaduljon meg a pártkérdések csoportalapú megközelítésétől.”

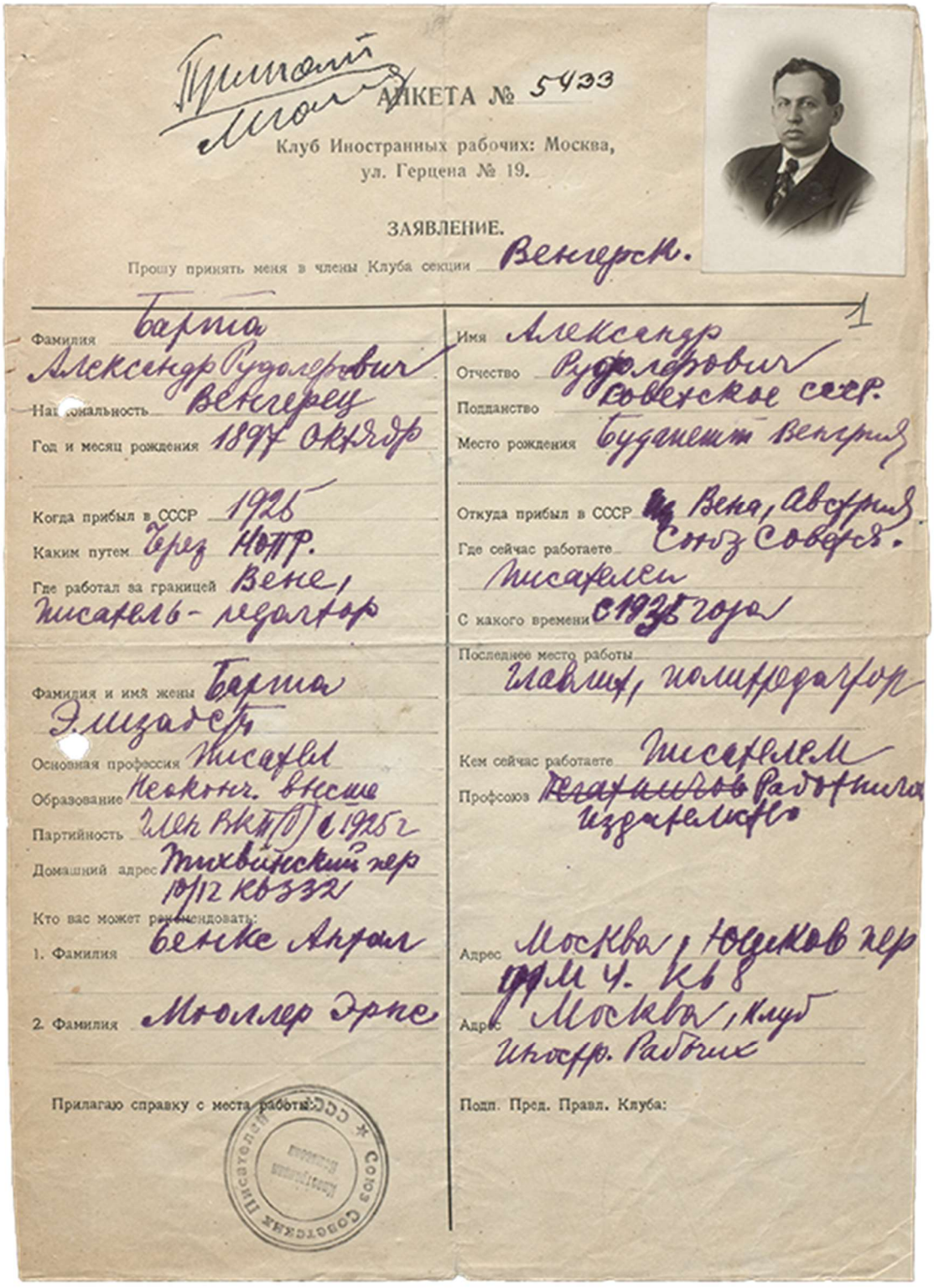

Принят
Мгол

АНКЕТА № 5433

Клуб Иностранных рабочих: Москва,
ул. Герцена № 19.

ЗАЯВЛЕНИЕ.

Прошу принять меня в члены Клуба секции Венгерск.

1

Фамилия Барта
Александр Рудолерович
Национальность Венгерец
Год и месяц рождения 1897 Октябр
Когда прибыл в СССР 1925
Каким путем через НОПР.
Где работал за границей Вене,
писатель-редактор

Имя Александр
Отчество Рудолерович
Подданство Советское ССР.
Место рождения Будапешт Венгрия
Откуда прибыл в СССР Вена, Австрия
Где сейчас работаете Союз Советск.
писателей
С какого времени с 1935 года

Фамилия и имя жены Барта
Элизабет
Основная профессия писатель
Образование Неоконч. высше
Партийность член ВКП(б) с 1925 г
Домашний адрес Тихвинский пер
10/12 кв 332

Последнее место работы
главлит, политредактор
Кем сейчас работаете писателем
Профсоюз ~~Печатников~~ Работников
издательство

Кто вас может рекомендовать:
1. Фамилия Бенкс Антал
2. Фамилия Мюллер Эрнс

Адрес Москва, Юшков пер
ул. М. Ч. кв 8
Адрес Москва, Клуб
Иностр. Рабочих

Прилагаю справку с места работы:

Союз Советских Писателей СССР

Подп. Пред. Правл. Клуба:

Barta

Sándor tagfelvételi kérelme a Külföldi Munkások Klubjának magyar szekciójába, 1935–1936.

Ф. 495. Оп. 199. Д. 7007. Л. 1.

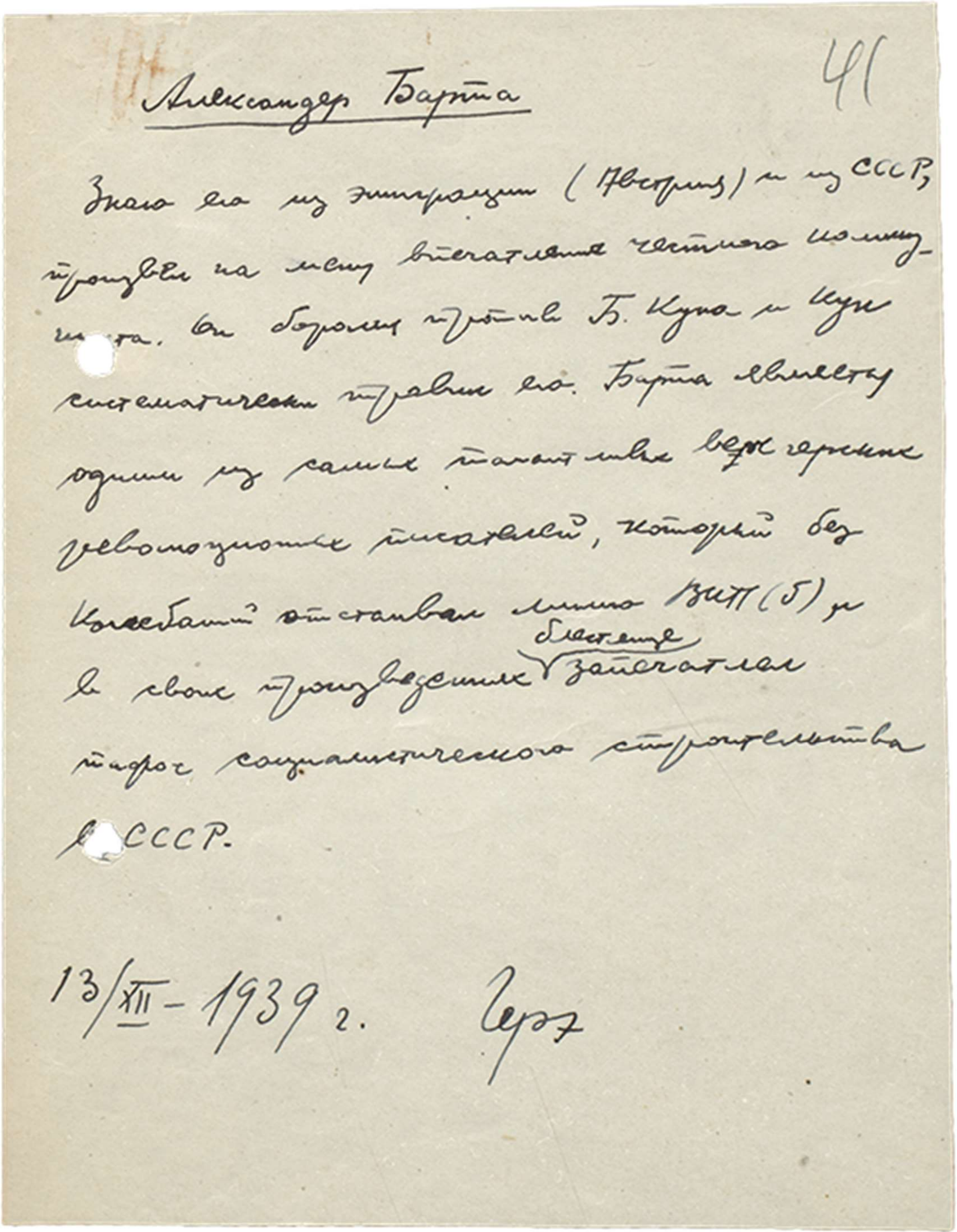

Александер Барта

Знаю его из эмиграции (Австрия) и из СССР, произвел на меня впечатление честного коммуниста. Он боролся против Б. Куна и Кун систематически травил его. Барта являлся одним из самых талантливых венгерских революционных писателей, который без колебаний отстаивал линию ВКП(б) и в своих произведениях блестяще запечатлел пафос социалистического строительства в СССР.

13/XII – 1939 г. Герэ

Gerő Ernő rövid jellemrajza Barta Sándorról, 1939. december 13.
Ф. 495. Оп. 199. Д. 7007. Л. 41.

Barta Sándor író 1925-től élt a Szovjetunióban. A moszkvai Új Hang című magyar nyelvű folyóirat egyik alapítója és főszerkesztője volt. 1938 márciusában koholt vádak alapján letartóztatták, halálra ítélték és kivégezték. Gerő Ernő feljegyzése jóval Barta kivégzését követően, 1939 decemberében keletkezett. Ebben Gerő hithű, becsületes forradalmárként jellemzi Bartát, aki szilárdan harcolt a bolsevik párt irányvonaláért és Kun Béla ellen.

43

Секретариат тов. Мануильского

Вх. № 51

19 марта 1937 г.

СЕКРЕТАРЮ И.К.К.И.

Тов. МАНУИЛЬСКОМУ.

24 Вход. № 2850 „3" 4 1937 г.

КАРИКАШ Ф.А. - член ВКП/б/ с 1917 г.
Управляющий Трестом Торфостроймеханизация.
Сл.адрес: Хрустальный пер. д.1 Ст.Гостинный Двор пом. 95. Тел. 4-14-60

ЗАЯВЛЕНИЕ.

После долгих хлопот и ходатайств я вынужден обратиться к Вам по вопросу обратного приема в ряды ВКП/б/, где я, без одного партийного взыскания, пробыл почти всю свою сознательную жизнь.

Я, венгерский рабочий - металлист, участвующий в рабочем движении с 1908 года, попал в плен в старую Росиию в 1914 году, работая на Московском Заводе Серп и Молот /ГУЖОН/, в 1917 году я вступил в заводскую организацию большевиков. Участвовал в Октябрьском перевороте в г.Москве, командовал Интернациональным батальоном на разных фронтах, и в конце 1918г. был отправлен по распоряжению ЦК РКП/б/ на родину в Венгрию на партработу. В Венгрии я участвовал в создании Компартии Венгрии и был Секретарем Орготдела. Во время пролетарской диктатуры, сражался на фронтах в качестве Командующего Красноармейской дивизией, после падения Советской Венгрии уехал за-границу в эмиграцию и по поручению органа ИККИ работал на ответственной партработе в Германии, Австрии, Чехословакии и Румынии. В 1923 году по распоряжению ЦК Компартии Венгрии вернулся в Москву, был участником социалистического строительства;

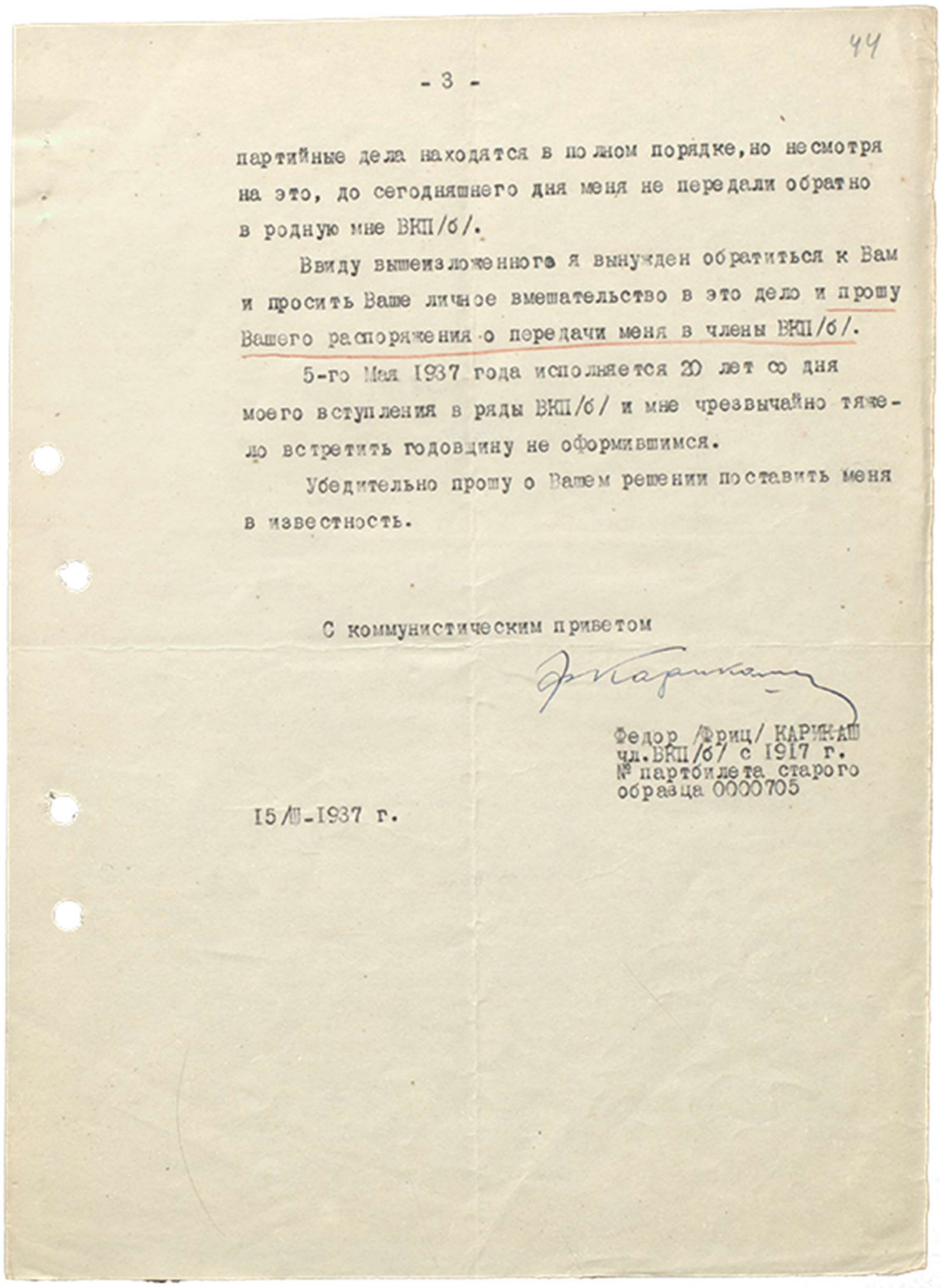

44

- 3 -

партийные дела находятся в полном порядке, но несмотря на это, до сегодняшнего дня меня не передали обратно в родную мне ВКП/б/.

Ввиду вышеизложенного я вынужден обратиться к Вам и просить Ваше личное вмешательство в это дело и прошу Вашего распоряжения о передачи меня в члены ВКП/б/.

5-го Мая 1937 года исполняется 20 лет со дня моего вступления в ряды ВКП/б/ и мне чрезвычайно тяжело встретить годовщину не оформившимся.

Убедительно прошу о Вашем решении поставить меня в известность.

С коммунистическим приветом

Федор /Фриц/ КАРИКАШ
чл.ВКП/б/ с 1917 г.
№ партбилета старого образца 0000705

15/III-1937 г.

Karikás Frigyes levele Dmitrij Manuilszkijhez, a Komintern Végrehajtó Bizottságának titkárához azzal a kéréssel, hogy gyorsítsák meg áthelyezését az ÖK(b)P-be, 1937. március 15.
Ф. 495. Оп. 199. Д. 6797. Ч. I. Л. 43, 44.

Karikás fotója az 1930-as évekből.

Ф. 495. Оп. 199. Д. 6797. Ч. I. Л. 88.

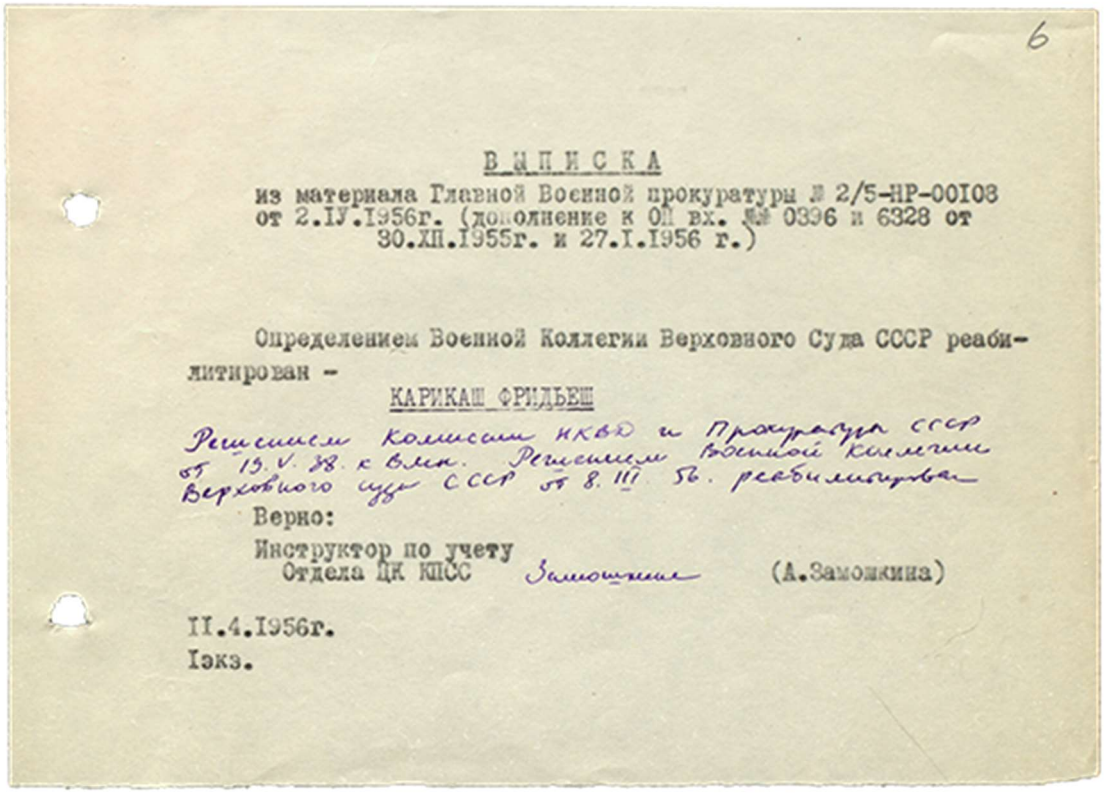

6

ВЫПИСКА

из материала Главной Военной прокуратуры № 2/5-НР-00108 от 2.IУ.1956г. (дополнение к ОП вх. №№ 0396 и 6328 от 30.XII.1955г. и 27.I.1956 г.)

Определением Военной Коллегии Верховного Суда СССР реабилитирован -

КАРИКАШ ФРИДЬЕШ

Решением комиссии НКВД и Прокурора СССР от 13.V.38. к выл. Решением Военной Коллегии Верховного суда СССР от 8.III 56. реабилитирован

Верно:

Инструктор по учету
Отдела ЦК КПСС Замошкина (А.Замошкина)

II.4.1956г.

Iэкз.

Kivonat a Szovjetunió Legfőbb Katonai Ügyészsége anyagából, benne a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának döntése Karikás Frigyes rehabilitálásáról, 1956. április 11.
Ф. 495. Оп. 199. Д. 6797. Ч. II. Л. 6.

A levelében Karikás sürgeti, hogy vegyék vissza a bolsevik pártba, amelybe még 1917 májusában lépett be. A kérés mögött minden bizonnyal az a megfontolás húzódott meg, hogy veszélyben érezte magát az intrikáktól terhelt KMP-ben. A nagyobb nyomaték kedvéért megjegyezte, hogy a 705. sorszámú párttagsági könyv birtokosa volt. Mindennek ellenére 1938 májusában letartóztatták, és koholt vádak alapján kivégezték. Számos más áldozattal együtt Sztálin halála után rehabilitálták.

179 263 I

Dumumpol elvtárshóz intézet beaadványom kiegeszítéséhez

1925-ben volt a K. M. P. első kongreszussa. Ezen a kongreszusson résztvett egy Sámuel nevezetü egyén is.
Ez az egén a kongreszus után elárulta és kiadta a rendőrségnek, nem csak a kongreszuson résztvevőket, hanem, mindazokat még, akikről tudta, hogy résztvesznek a kommunista mozgalomban.
Ennek az ~~mozg~~ árulásnak lett az aldozata, akkor, Rákosi Mátyás elvtárs is.

Nekem Landler J. elvtárs mesélte el még 1925 ben a kongreszus, illetve a lefogások után, hogy két hétig harcolt az ellen, hogy Sámuel résztvehessen a kongreszuson. — Tudva, hogy ennek a Sámuelnek már a korompai események glatt is ganus szepepe volt. És tudva, mindenki által, hogy ez a Sámuel Mendl Irmával is (az ismert rendőrkémmel) a legszorossabb és a legbensőbb viszonyban volt. (Külömben ez a Mendl I. kilett végezve, éppen emiatt a ténykedesi miatt) ~~tv~~ Egyébként ez a Sámuel a Hidas fiukkal is, tehát magával Hidas Antallal is a legszorossabb barátis viszonyt tartotta fenn

Én a Szovjetunióban való kijövésem után tudtam meg hogy Hidas A. Kun B. leányát vette el feleségül. Kun Krémnek mondtam is, hogy csodálkozom ezen az esetén. Hiszen ez a

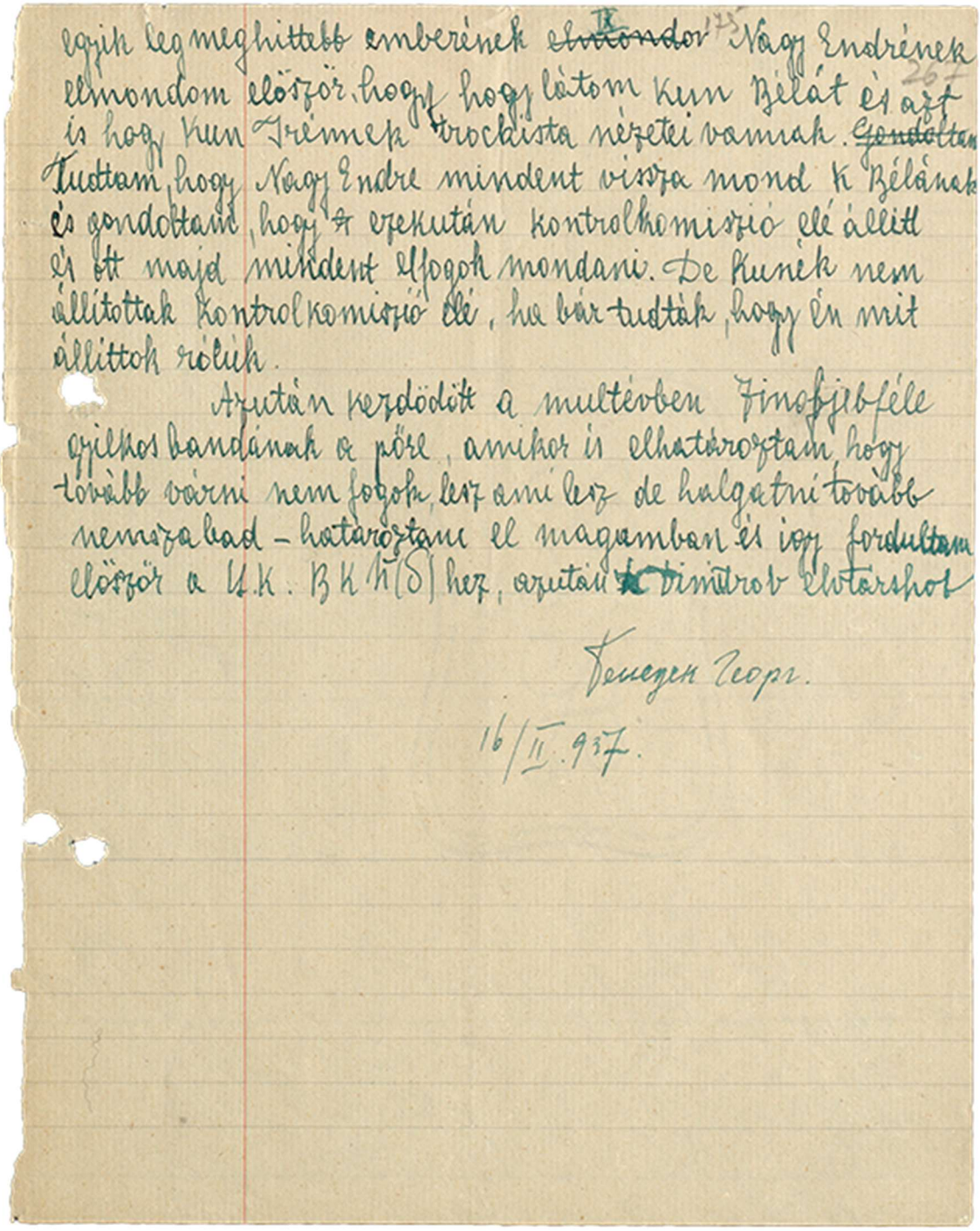

Benedek

György Georgi Dimitrovhoz írt levele, amelyben Kun Bélát trockizmussal vádolja meg, 1937. január 25.

Ф. 495. Оп. 199. Д. 6810. Ч. II. Л. 263, 267.

Kun Béla portréja.
Ф. 495. Оп. 199. Д. 6810. Ч. II. Л. 304a.

A dokumentum jól érzékelteti a feljelentők lélektanát. A levélíró előbb Sámuel Lajos nevét említi, aki a magyar rendőrség beépített ügynökeként részt vett a KMP I. (bécsi) kongresszusán, majd rendőrkézre juttatta a párt vezetőit. Ezután kitér Mendl Irma szerepére, akit párttársai – alaptalanul – azzal vádolták, hogy a rendőrség informátora, és ő buktatta le Rákosi Mátyást. 1925-ben kicsalták Moszkvába, megérkezését követően az állambiztonság rögtön

letartóztatta, lágerbe zárták, majd 1927-ben kivégezték. Benedek levelében Kun Bélát mind Sámuellel, a rendőrség provokátorával, mind az árulónak tekintett Mendllel kapcsolatba hozza – teszi ezt annak ellenére, hogy utóbbi halálában magának Kunnak is nagy szerepe volt.

Bokányi Dezső portréja, 1931. február előtt.
Ф. 495. Оп. 199. Д. 6978. Л. 1.

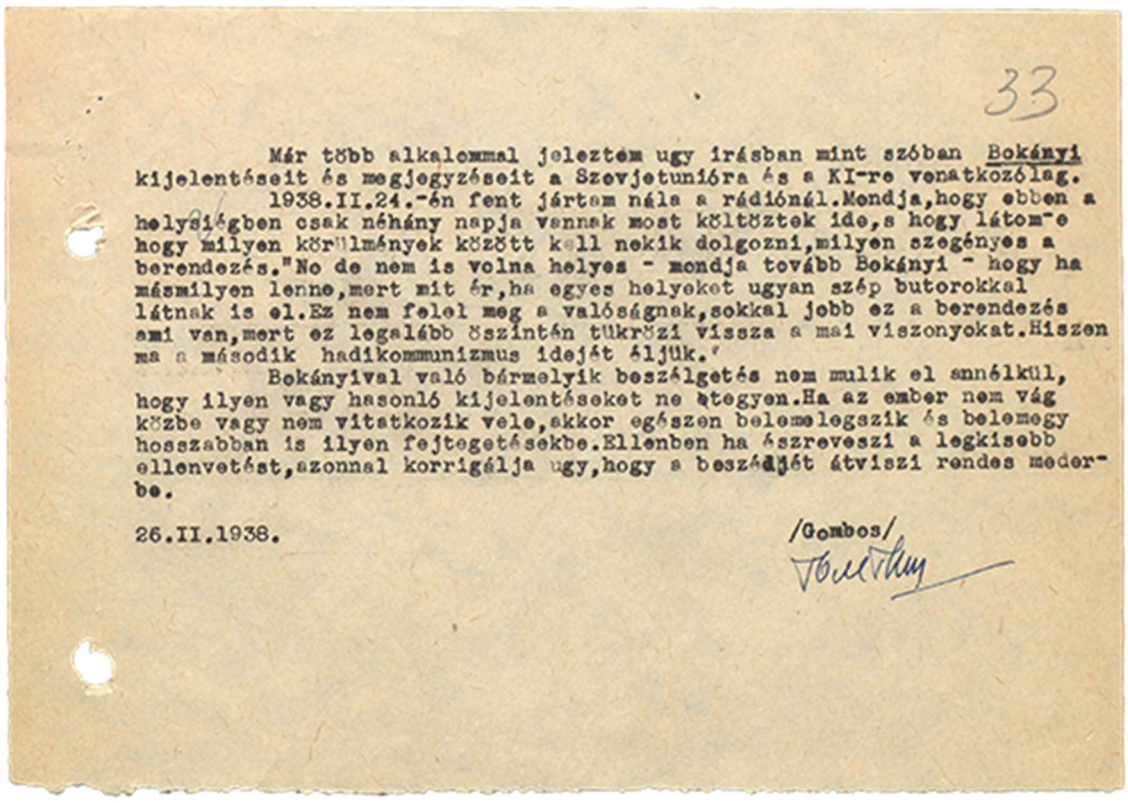

33

Már több alkalommal jeleztem ugy irásban mint szóban Bokányi kijelentéseit és megjegyzéseit a Szovjetunióra és a KI-re vonatkozólag.
1938.II.24.-én fent jártam nála a rádiónál.Mondja,hogy ebben a helyiségben csak néhány napja vannak most költöztek ide,s hogy látom-e hogy milyen körülmények között kell nekik dolgozni,milyen szegényes a berendezés."No de nem is volna helyes - mondja tovább Bokányi - hogy ha másmilyen lenne,mert mit ér,ha egyes helyeket ugyan szép butorokkal látnak is el.Ez nem felel meg a valóságnak,sokkal jobb ez a berendezés ami van,mert ez legalább őszintén tükrözi vissza a mai viszonyokat.Hiszen ma a második hadikommunizmus idejét éljük."
Bokányival való bármelyik beszélgetés nem mulik el annélkül, hogy ilyen vagy hasonló kijelentéseket ne tegyen.Ha az ember nem vág közbe vagy nem vitatkozik vele,akkor egészen belemelegszik és belemegy hosszabban is ilyen fejtegetésekbe.Ellenben ha észreveszi a legkisebb ellenvetést,azonnal korrigálja ugy,hogy a beszédjét átviszi rendes medrebe.

26.II.1938.

/Gombos/

Egy magyar emigráns feljelentése Bokányi Dezső ellen, 1938. február 26.
Ф. 495. Оп. 199. Д. 6978. Л. 33.

Bokányi Dezső a Tanácsköztársaság egyik legfontosabb vezetője, munkaügyi és népjóléti népbiztosa volt. 1920-ban a népbiztosperben halálra ítélték, fogolycserével került Szovjet-Oroszországba. Itt a Moszkvai Rádió magyar adásainak és a Sarló és Kalapács szerkesztőségének munkatársa, valamint a Nemzetközi Vörös Segély Végrehajtó Bizottságának tagja volt. 1938-ban koholt vádak alapján letartóztatták, 1943-ban a börtönben halt meg.

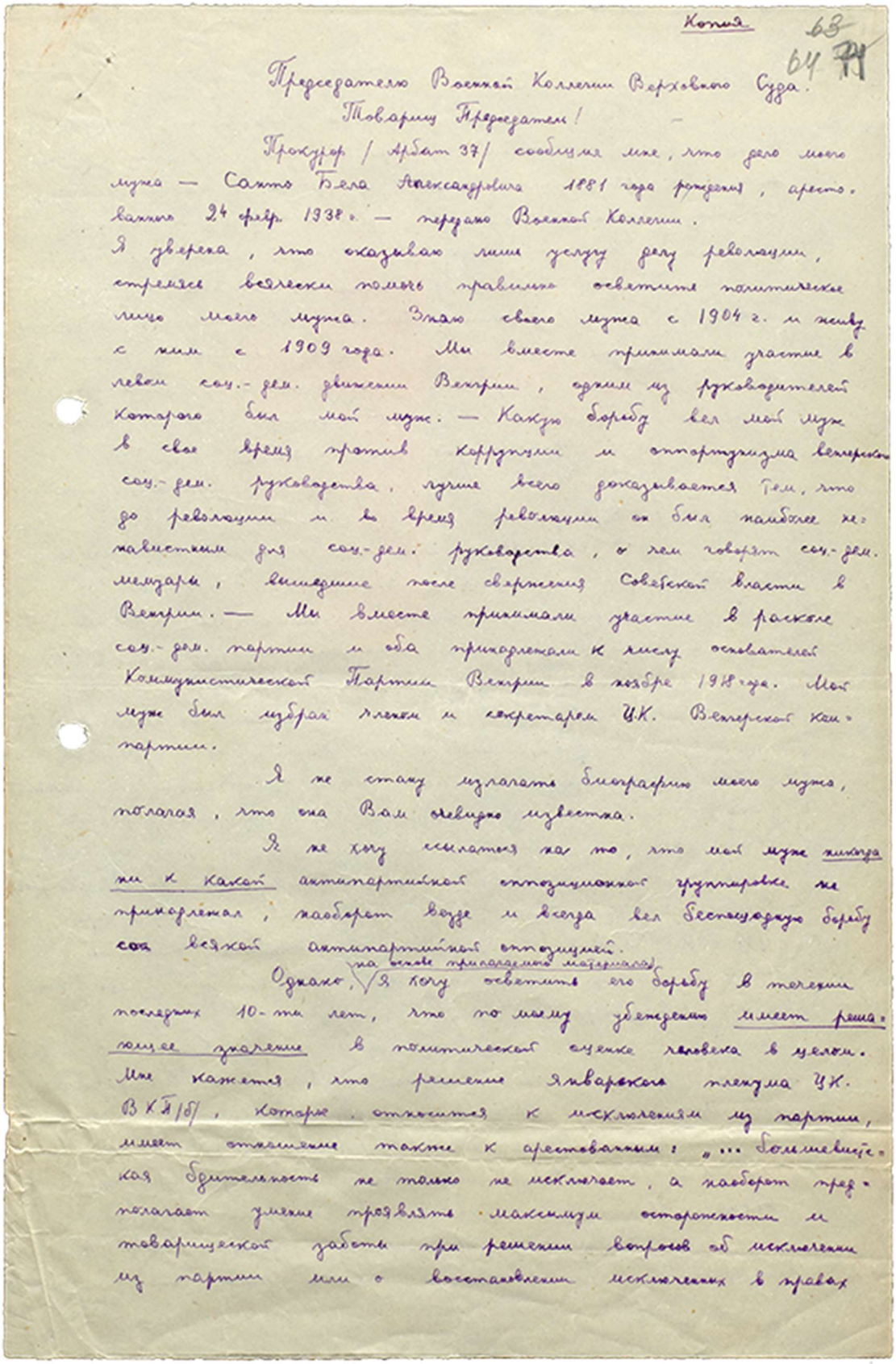

Председателю Военной Коллегии Верховного Суда.
Товарищу Председателю!

Прокурор / Арбат 37/ сообщил мне, что дело моего мужа — Санто Бела Александровича 1881 года рождения, арестованного 24 февр. 1938 г. — передано Военной Коллегии.

Я уверена, что оказываю лишь услугу делу революции, стремясь всемерно помочь правильно осветить политическое лицо моего мужа. Знаю своего мужа с 1904 г. и живу с ним с 1909 года. Мы вместе принимали участие в левом соц.-дем. движении Венгрии, одним из руководителей которого был мой муж. — Какую борьбу вел мой муж в свое время против коррупции и оппортунизма венгерского соц.-дем. руководства, лучше всего доказывается тем, что до революции и во время революции он был наиболее ненавистным для соц.-дем. руководства, о чем говорят соц.-дем. мемуары, вышедшие после свержения Советской власти в Венгрии. — Мы вместе принимали участие в расколе соц.-дем. партии и оба принадлежали к числу основателей Коммунистической Партии Венгрии в ноябре 1918 г.а. Мой муж был избран членом и секретарем ЦК. Венгерской Ком. партии.

Я не стану излагать биографию моего мужа, полагая, что она Вам довольно известна.

Я не хочу ссылаться на то, что мой муж никогда ни к какой антипартийной оппозиционной группировке не принадлежал, наоборот всегда и всегда вел беспощадную борьбу со всякой антипартийной оппозицией.

Однако, (на основе приложенного материала) я хочу осветить его борьбу в течение последних 10-ти лет, что по моему убеждению имеет решающее значение в политической оценке человека в целом. Мне кажется, что решение Январского пленума ЦК. ВКП/б/, которое относится к исключениям из партии, имеет отношение также к арестованным: „... Большевистская бдительность не только не исключает, а наоборот предполагает умение проявлять максимум осторожности и товарищеской заботы при решении вопросов об исключении из партии или о восстановлении исключенных в правах

Szántó Béla feleségének kérvénye a Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága Katonai Kollégiumához férje ügyében, 1938. június 24.
Ф. 495. Оп. 199. Д. 184. Ч. 2. Л. 64.

A levél nem segített a letartóztatott Szántó Bélán, aki csak 1940-ben, Georgi Dimitrov közbenjárására szabadult ki a börtönből.

т. Андрееву. Отдел кадров.

96 ~~57~~

KOMMUNISTISCHE INTERNATIONALE 5/тб.

№ 1661 22/XII

Proletarier aller Laender, vereinigt euch!

Moskau, den 9.XII-1938. 193

INTERNATIONALE KONTROLL-KOMMISSION

№ 18

Auszug aus dem Protokoll der Sitzung der IKK vom 23.VIII-1938г.

Behandelt: **Beschlossen:**

СЛУШАЛИ: Дело САНТО Золтан, он же Салай Янош /Венгрия/.

САНТО Золтан, он же Салай Янош, г.р. 1893, член КП Венгрии с 1918 г., венгерец, венгерский поданный, из рабочих, образование незаконченное высшее, партработник.

С 1907 по 1910 г. состоял в союзе соц-демократической молодежи; позднее в соц-демократической партии Венгрии до образования КП Венгрии.

В 1914 г., по призыву в австрийскую армию, закончил офицерскую школу запаса и был направлен на фронт. С 1916 по 1918 г. находился в плену в России в лагерях для военно-пленных офицеров /Вятка, Хабаровск, Красная Речка на ДВК/. В начале 1918 г. по собственной инициативе с группой военнопленных пробрался в Венгрию. В сентябре 1918 г. вновь мобилизован в армию и назначен командиром роты одного из батальонов будапештского гарнизона, предназначенного для "охраны правопорядка". Указывает, что принял это назначение, чтобы остаться для революционной деятельности в Будапеште, где наростала волна революции, и чтобы не итти на фронт. В октябре после буржуазно-демократической революции /Карольи/ в Венгрии - Санто из армии уходит. После образования в марте 1919 г. Советской Венгерской Республики - на руководящих военно-политических постах /от командира боевых отрядов Красной Армии до зам.нач.Политотдела Главного Командования/. В ноябре 1919 г., после падения Венгерской Советской Республики, был арестован. Сидел в заключении до февраля 1920 г. Был освобожден, как он показывает, по ходатайству одного офицера /знакомого

/см.на об./

1789

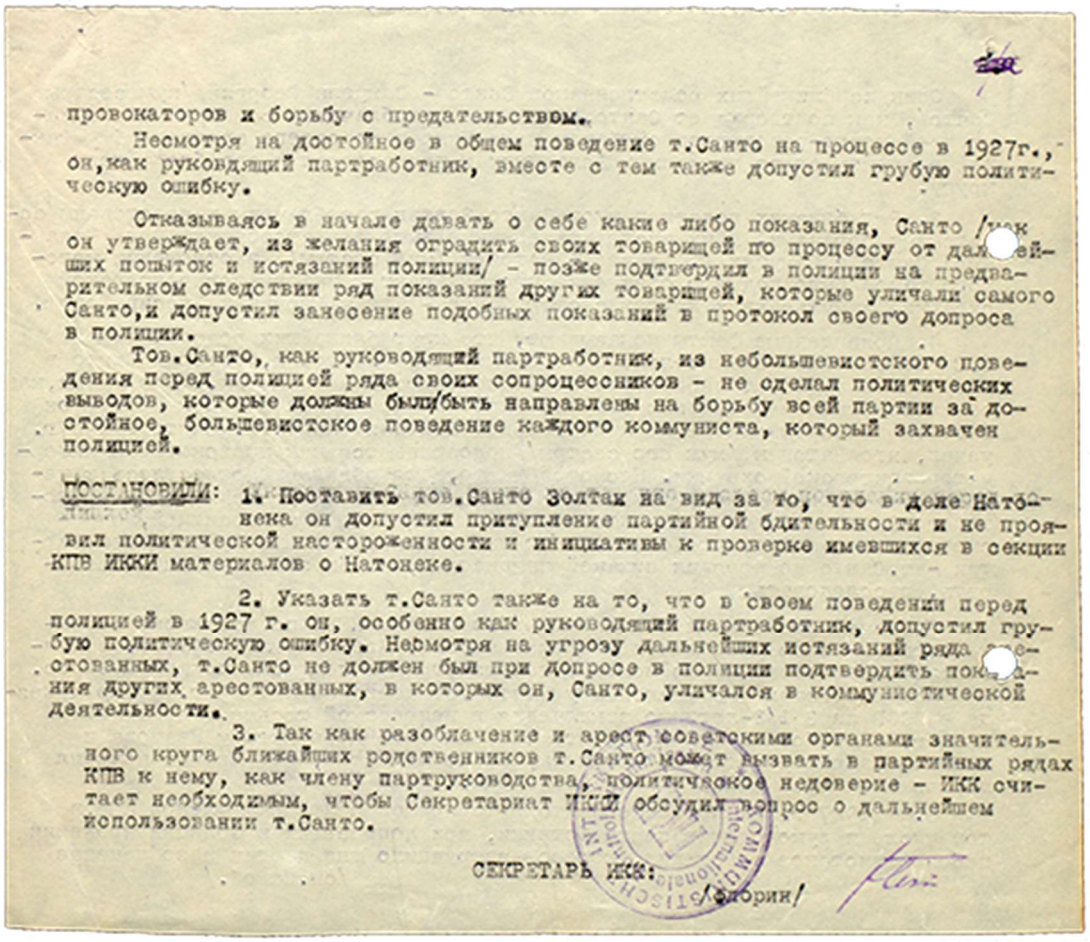

провокаторов и борьбу с предательством.

Несмотря на достойное в общем поведение т.Санто на процессе в 1927г., он,как руководящий партработник, вместе с тем также допустил грубую политическую ошибку.

Отказываясь в начале давать о себе какие либо показания, Санто /как он утверждает, из желания оградить своих товарищей по процессу от дальнейших попыток к истязаний полиции/ - позже подтвердил в полиции на предварительном следствии ряд показаний других товарищей, которые уличали самого Санто,и допустил занесение подобных показаний в протокол своего допроса в полиции.

Тов.Санто, как руководящий партработник, из небольшевистского поведения перед полицией ряда своих сопроцессников - не сделал политических выводов, которые должны были быть направлены на борьбу всей партии за достойное, большевистское поведение каждого коммуниста, который захвачен полицией.

ПОСТАНОВИЛИ: 1. Поставить тов.Санто Золтан на вид за то, что в деле Натонека он допустил притупление партийной бдительности и не проявил политической настороженности и инициативы к проверке имевшихся в секции КПВ ИККИ материалов о Натонеке.

2. Указать т.Санто также на то, что в своем поведении перед полицией в 1927 г. он, особенно как руководящий партработник, допустил грубую политическую ошибку. Невмотря на угрозу дальнейших истязаний ряда арестованных, т.Санто не должен был при допросе в полиции подтвердить показания других арестованных, в которых он, Санто, уличался в коммунистической деятельности.

3. Так как разоблачение и арест советскими органами значительного круга ближайших родственников т.Санто может вызвать в партийных рядах КПВ к нему, как члену партруководства, политическое недоверие - ИКК считает необходимым, чтобы Секретариат ИККИ обсудил вопрос о дальнейшем использовании т.Санто.

СЕКРЕТАРЬ ИКК: /Торрес/

A Kommunista Internacionálé Nemzetközi Ellenőrző Bizottsága jegyzőkönyvének kivonata Szántó Zoltán (a jegyzőkönyv szerint Szalai János néven) ügyében, 1938. december 9.
Ф. 495. Оп. 199. Д. 120, Ч. 2. Л. 96, 97об.

Szántó Zoltán a KMP egyik vezetője, a párt képviselője volt a Kommunista Internacionáléban. A határozat kimondta, hogy mivel Szántó több közeli rokonát (köztük bátyját, Bélát) letartóztatták, ami a magyar párton belül okot adhat a személyével szembeni bizalmatlanságra, a KI VB Titkársága megvizsgálja további alkalmazásának kérdését. 1939-ben a Kominternnél át is kellett adnia a helyét Gerő Ernőnek, de a KMP szűkebb vezetésének továbbra is tagja maradt, a Moszkvai Rádió magyar nyelvű osztályát vezette.

105
66

В отдел кадров ИККИ

На поставленные мне вопросами заявляю следующего:

1.) С Бела Куном я первое раз встретилась в 1916. году в августе в лагере военно-пленных (гор. Томск, Сибирь). До декабря 1917-го года он играл руководящую роль в революционной организации военно-пленных в этом городе, когда был отозван в Петроград, где возглавлял редакцию венгерской газеты „Социальная Революция". В сентябре 1918-о года в качестве представителя венгерской секции Р.К.П.(б) он приехал к нам на Урал и привез нам около 150 добровольцев интернационалистов к пополнению отряда интернационалистов, которым я командовала тогда в рядах III-й армии РККА. Дальше встретила его в Венгрии, куда в ноябре 1918-о года я был направлен венгерской секцией РКП(б) на партработу. Там занимала целый ряд военно-политических должностей неоднократно встречалась с ним как руководителем партии. После разгрома встретила его в Австрии в Вене, откуда он скоро уехал в Москву. В декабре 1920-о года, по поручению партии я выехал в Москву, где я его встретила в ИККИ в качестве представителя партии. В феврале 1921-о года ИККИ меня направил в Германию по распоряжению КПГ., где я вновь видела Бела Куна как представителя ИККИ. Оттуда он скоро вернулся в Москву, а я продолжала выполнять поручения КПГ.-

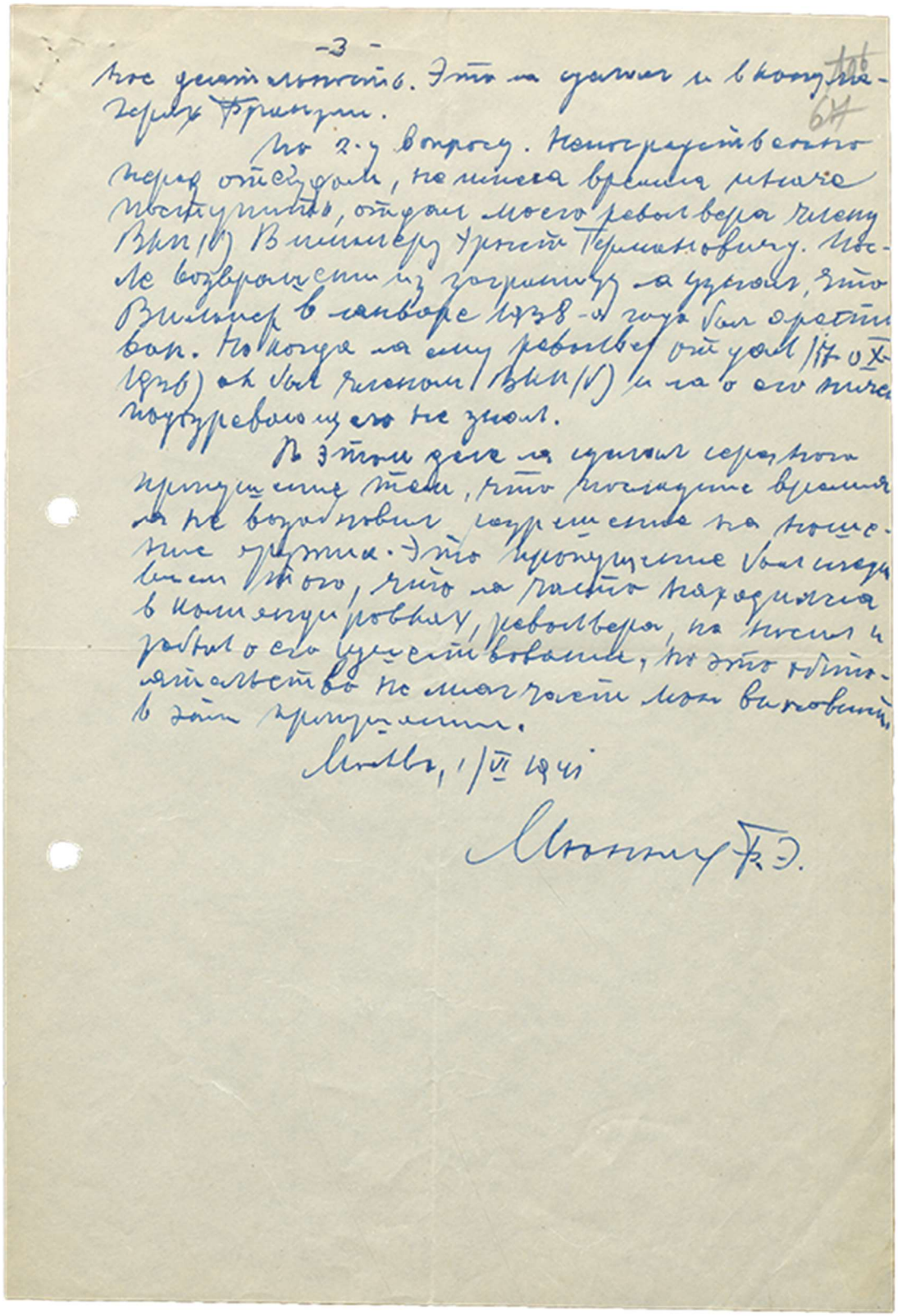

Münnich Ferenc nyilatkozata a KI VB Káderosztálya részére Kun Bélával való kapcsolatáról, 1941. június 1.
Ф. 495. Оп. 199. Д. 185. Ч. I. Л. 66,67.

Münnich Ferenc hadifogolyként lépett be a bolsevik pártba, a polgárháborúban ezredparancsnokságig vitte. 1919-ben politikai biztos volt a magyar Vörös Hadseregben, a rövid életű Szlovák Tanácsköztársaságban a hadügyi népbiztosi posztot töltötte be. A kommün bukása után elmenekült, 1922-től a Szovjetunióban élt. Részt vett a spanyol

polgárháborúban, a köztársaságiak vereségét követően megjárta a franciaországi internálótáborokat, 1940 végén jutott vissza a Szovjetunióba. Nyilatkozatában kellő távolságtartással sorolja fel életének azon epizódjait, amikor Kun Bélával pályájuk keresztezte egymást. Igyekszik elhallgatni azokat a mozzanatokat, amelyek a kettejük közötti korábbi szorosabb együttműködésre utalnának.

VI. A spanyol polgárháborúban

A spanyol polgárháborúban (1936–1939) a köztársaságiak oldalán harcoló több tízezer külföldi önkéntesből a magyarok száma 1200 főre tehető, akiknek mintegy fele elesett a harcokban. Az anyaország mellett egy részük a Szovjetunióból érkezett, de megtalálhatjuk közöttük a nyugat-európai magyar emigráció baloldali mozgalmakkal rokonszenvező képviselőit is. Túlnyomó többségük úgynevezett nemzetközi brigádokba került, amelyek tagjainak toborzását a Komintern bizottságai végezték, egyszerre vizsgálva a katonai szolgálatra való alkalmasságot és a politikai megbízhatóságot.

Az önkéntesek többnyire álneveket használtak. A polgárháború legismertebb magyar résztvevője Zalka Máté (Lukács tábornok) volt, aki a XII. nemzetközi brigád parancsokaként elesett a Huesca környéki harcokban. A második világháború után a magyarországi kommunista diktatúra kiépítésében vezető szerepet játszó személyek közül is többen megfordultak Spanyolországban. Münnich Ferenc (Otto Flatter) előbb a 15. hadosztály vezérkari főnöke volt, majd a XI. nemzetközi brigádot irányította, Rajk László (Firtos László) a Rákosi-zászlóaljban szolgált, az ebrói csatában meg is sebesült, míg Gerő Ernő (Pedro) az NKVD és a Komintern instruktoraként tartózkodott az országban, és kulcsszerepet játszott a Moszkva által trockistának bélyegzett Egyesült Marxista Munkáspárt (POUM) felszámolásában. A parancsnoki tisztséget betöltők közül Gálicz Jánost (Gál tábornok), a nagyrészt amerikai önkéntesekből álló XV. (Abraham Lincoln) nemzetközi brigád vezetőjét 1937-ben visszarendelték Moszkvába, letartóztatták és kivégezték. Vélhetően hasonló sorsra jutott volna a szintén visszarendelt Hevesi Ákos (Nieburg Pál) is, ám utolsó ütközetében, a huescai csatában személyesen vezette rohamra zászlóalját, és hősi halált halt.

A magyar „spanyolosok” későbbi sorsa felemásan alakult. 1945 után hagyományaik ápolására létrehozták saját szövetségüket, ugyanakkor a kibontakozó hidegháború közepette gyanakodva tekintettek rájuk, hiszen Nyugaton harcoltak, a fronton „trockistákkal” érintkezhettek, ráadásul a második világháborúban közülük többen bekapcsolódtak a nyugati országok ellenállási mozgalmaiba. Így könnyen válhattak, ahogy Rajk László sorsa is mutatja, koncepciós per áldozatává.

T 1469

7

KERDOIV A SPANYOL PARTBA VALÓ ATIGAZOLÁSHOZ

Név. Tömpe
Kor. 24
Foglalkozás. gépészmérnök
Vezetéknév. András
Nős. igen ~~Nőtlen~~
Munkahely.....

Mióta vagy párttag? 1936 október K.Cs.P.

Milyen felelős funkciót toltöttél be a pártban, azelőtt és most?
Brünni magyar frakció vezetője; nemzetközi gépén és elektromos rejt vezetője; a brünni német technika vezetőségének titkárja

Volt-e kizárva a pártból? Mikor és miért?
—.—

Pártbüntetések? Milyenek és miért?
—.—

Milyen katonai egységhez tartozol? XIII. Brigád kiképzője

Milyen frontokon harcoltál és hol vagy most?
Fronton még nem voltam; Casas Ibañez

Van-e katonai előképzettséged? Milyen? Levente

Van-e rangod? —.—

Voltál-e börtönben, internáló táborban, üldöztek-e és milyen cimen?
Kétszer lebuktam, egyszer nem volt ügy belőle, a másik esetben felmentettek. Előnöz, mint diákszervezőt, másodszor, mint tanoncot fogtak el.

Tartozol-e szakszervezethez? Kizártak a MOSZ-ból

Van-e szakszervezeti funkciód? —.—

Milyen politikai párthoz tartoztál azelőtt? Hol és meddig? Volt-e funkciód? Legutóbbi időkig tagja voltam a MSZDP-nek, az V. ker. ifjúsági vezetőség tagja, az OIB oktatásügyi bir. tagja, előadó.

Általános képzettség:
Milyen iskolát végeztél? Műegyetem Brünn

Politikai iskolázottság= Közg. szeminárium Hadzsartól
Imperializmus, stb. stb. szemináriumok vezetője

Milyen politikai beállitásu a házastársad? A szüleid?
Feleségem kommunista; nüleim szimpatizánsok; apám régi forr. szociáldemokrata

Milyen osztályból származol?
Apám nyugalmazott postafelügyelő, ~ kispolgári körökből

Nemzetiség magyar

Milyen nyelveket beszélsz? német; gyengébben franciául; tanulok spanyolul

Milyen testvérpárthoz tartoztál? K.Cs.P.

Tartoztál-e a párton belül csoporthoz vagy frakcióhoz? Mikor és melyikhez?
—.—

Milyen tevékenységet fejtettél ki otthon vagy az emigrációban?

A KIMSZ első diákszervezetének tagja 1931-ben; KIMSZ munkássejttag utóbb, Vasas Szakszervezet ifjúsági tagja; szervezés miatt a gyárból (Erőátviteli és Világítási R.T.) kidobtak; Brünnben a diákmozgalom vezetői kört voltam; Pesten a szociáldemokrata ifjúságban működtem; legutóbb ~~mint~~ a VII. Kongresszus és az ifjúsági kongresszus nellemében szerveztük az ifjúságot és fontos legális pozíciókat értünk el.

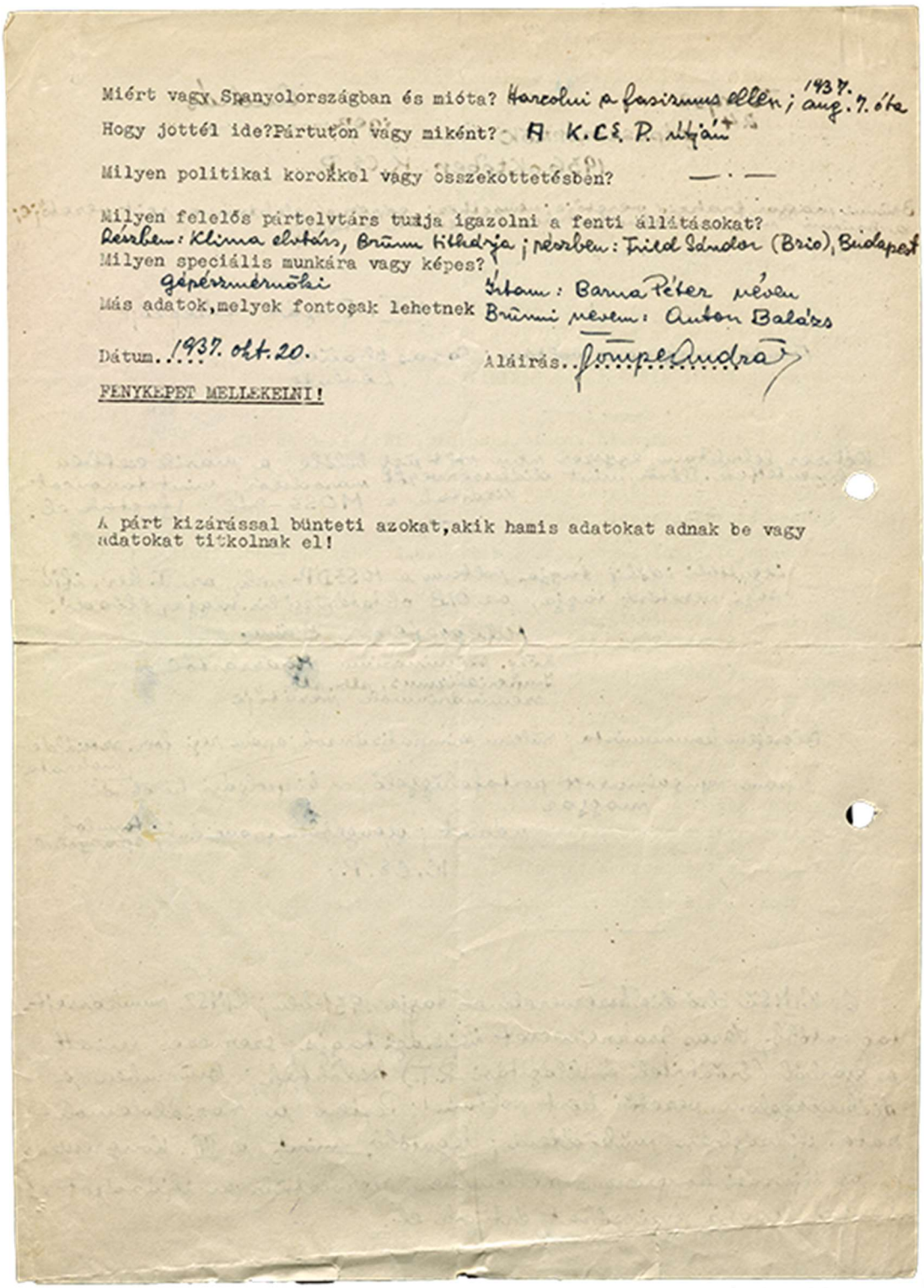

Miért vagy Spanyolországban és mióta? Harcolni a fasizmus ellen; 1937. aug. 7. óta

Hogy jöttél ide? Pártuton vagy miként? A K.C.S.P. útján

Milyen politikai korokkel vagy összekötetésben? —·—

Milyen felelős pártelvtárs tudja igazolni a fenti állításokat?
Részben: Klima elvtárs, Brünn titkárja; részben: Fried Sándor (Brio), Budapest

Milyen speciális munkára vagy képes?
gépészmérnöki

Más adatok, melyek fontosak lehetnek

Írtam: Barna Péter néven
Brünni nevem: Anton Balázs

Dátum. 1937. okt. 20.

Aláírás. Tömpe András

FENYKEPET MELLEKELNI!

A párt kizárással bünteti azokat, akik hamis adatokat adnak be vagy adatokat titkolnak el!

Tömpe András tagfelvételi kérelme a Spanyol Kommunista Pártba, 1937. október 20.

Ф. 495. Оп. 199. Д. 1654. Л. 7, 7об.

Tömpe András fotója.
Ф. 495. Оп. 199. Д. 1654. Л. 46, 47.

Tömpe András a spanyol polgárháborúban főhadnagyi rendfokozatban a XV. nemzetközi brigád egyik kiképzője, majd az 5. zászlóalj 1. századának parancsnoka volt. Részt vett az extremadurai, az aragoni, az Ebro menti és a katalóniai harcokban, két ízben is megsebesült. A második világháborút követően a magyar és a szovjet állambiztonság munkatársa, 1947 és 1959 között „nagykereskedőként” a szovjet hírszerzés rezidense volt Argentínában.

„Firtos”, azaz Rajk László Spanyolországban.

Ф. 495. Оп. 199. Д. 6513. Л. 102.

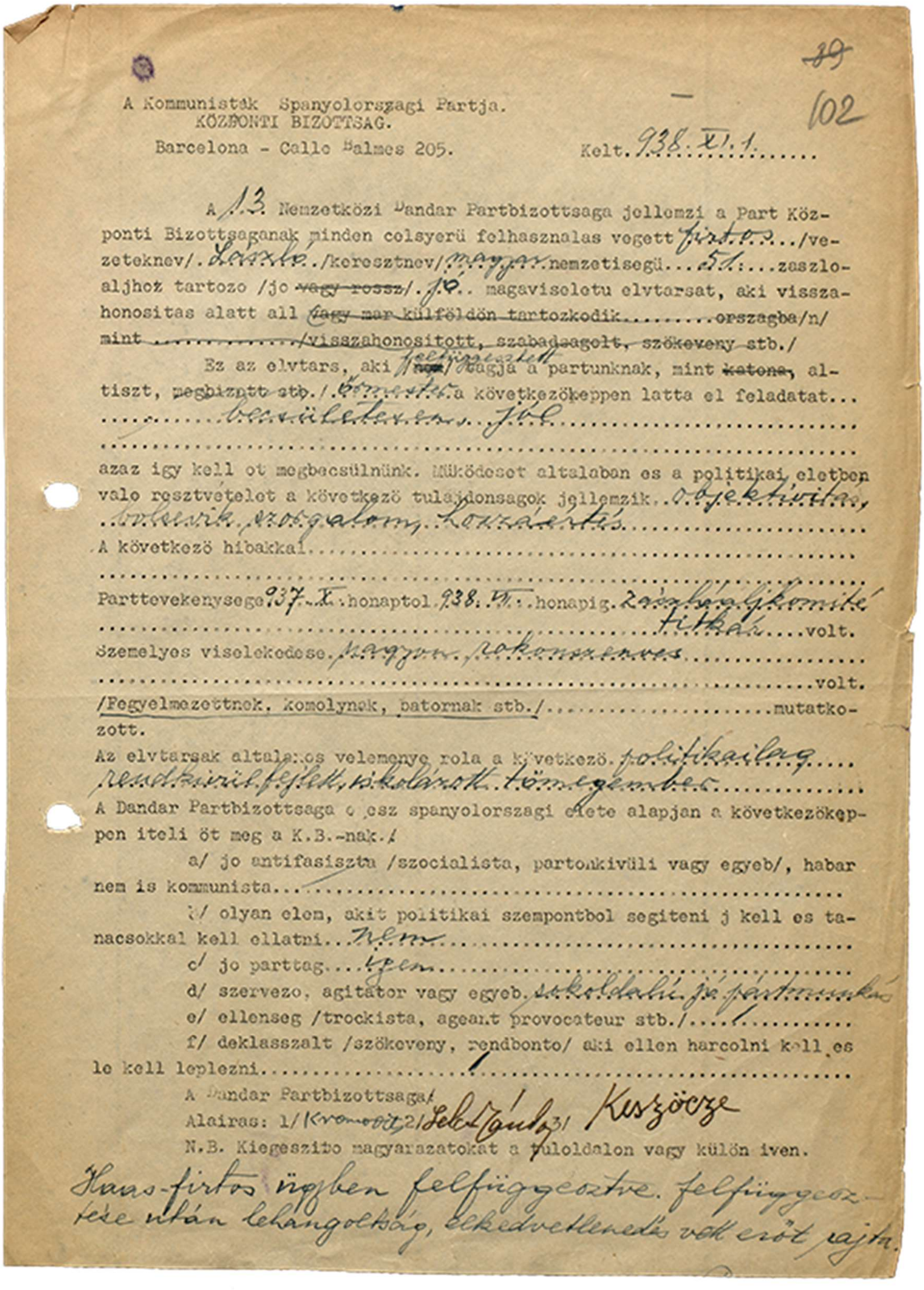

89
102

A Kommunisták Spanyolorszagi Partja.
KÖZPONTI BIZOTTSAG.
Barcelona - Calle Balmes 205.   Kelt. 938. XI. 1. ....

A 13. Nemzetközi Dandar Partbizottsaga jellemzi a Part Központi Bizottsaganak minden celszerü felhasznalas vegett firtos.../vezeteknev/. László./keresztnev/ magyar nemzetisegü... 51:...zaszloaljhoz tartozo /jo ~~vagy rossz~~/. jó.. magaviseletu elvtarsat, aki visszahonositas alatt all ~~vagy mar külföldön tartozkodik~~.........orszagba/n/ ~~mint ..../visszahonositott, szabadsagolt, szökeveny stb./~~

Ez az elvtars, aki felfüggesztett /~~nem~~/ tagja a partunknak, mint ~~katona~~, altiszt, ~~megbizott stb.~~/. Törzstiszt a következöképpen latta el feladatat... ....becsületesen, jól.....................................

azaz igy kell ot megbecsülnünk. Müködeset altalaban es a politikai eletben valo reszvetelet a következö tulajdonsagok jellemzik. objektivitás, bolsevik szolgálom, hozzáértés.................

A következö hibakkal...

Parttevekenysege 937. X. honaptol 938. VI. honapig. zászlóaljkomité titkár.....volt.

Személyes viselkedese. magyar, rokonszenves..............................volt.

/Fegyelmezettnek, komolynak, batornak stb./.......................mutatkozott.

Az elvtarsak altalanos velemenye rola a következö. politikailag rendkívül fejlett, iskolázott tömegember..........

A Dandar Partbizottsaga e /esz spanyolorszagi elete alapjan a következöképpen iteli öt meg a K.B.-nak./

a/ jo antifasiszta /szocialista, partonkivüli vagy egyeb/, habar nem is kommunista.......................................

b/ olyan elem, akit politikai szempontbol segiteni kell es tanacsokkal kell ellatni.. nem..................................

c/ jo parttag.... igen....................................

d/ szervezo, agitator vagy egyeb. sokoldalú jó pártmunkás

e/ ellenseg /trockista, agent provocateur stb./..../..........

f/ deklasszalt /szökeveny, rendbonto/ aki ellen harcolni kell es le kell leplezni.......................................

A Dandar Partbizottsaga/
Alairas: 1/ Kramor 2/ Lebl Gyula 3/ Keszőcze

N.B. Kiegeszitö magyarazatokat a tuloldalon vagy külön iven.

Haas-firtos ügyben felfüggesztve. felfüggesztése után lehangoltság, elkedvetlenedés vett erőt rajta.

A Spanyol Kommunista Párt jellemrajza Rajk Lászlóról, 1938. november 1.
Ф. 495. Оп. 199. Д. 6513. Л. 102.

Rajk László 1936-ig a magyarországi illegális kommunista mozgalom tagja volt. 1937-ben Spanyolországba utazott, ahol a Rákosi-zászlóalj pártbizottságának titkára lett. E tisztében többször bírálta Haász László, Gerő Ernő bizalmasa gyávaságát és intrikus jellemét, aki válaszul trockizmussal vádolta meg. Az ügy a XIII. nemzetközi brigád

pártbizottsága elé került; a testület 1938. július közepén az érintetteket – párttagságuk fenntartásával – minden párttisztségükből felfüggesztette.

ELÖRE

Número 5 | ORGANO DEL BATALLON RAKOSI | Julio 1937

1937 JULIUS 18

Elérkeztünk a fasizmus elleni aktiv harcunknak egyik mérföldkövéhez: ma egy éve annak, hogy a német és az olasz fasizmus a spanyol ellenforradalom megszervezésével, támogatásával, vezetésével kijátszotta a világproletariátus elleni harcában a következő ütőkártyáját. A fasizmusnak ez a harca-nemcsak a saját munkásság szociális egyenjogusága ellen irányul, hanem imperialista jellegénél fogva más államok proletariátusának a kizsákmányolását is célozza. Miután ezzel a saját tőkés-osztálya erejét növeli, a proletariátus elnyomása még csak erősebb lesz.

Ennek jellemző példája a spanyol intervenciós háboru: annak kitörése és lefolyása. Amikor Franco kezdetleges sikerei után a spanyol kormány megszervezte az ellenállást, a spanyol proletariátus Franco német és olasz fasiszta csapataival találta magát szemben. Ez a válságos pillanat magával ragadta a proletariátus még nem öntudatos rétegeit is, és készek voltak önzetlenül feláldozni magukat a világ-és a spanyol proletariátusnak a fasizmus elleni harcában. Ezeknek az öntudatos proletár-harcosoknak a mindeneket felülmulo önfeláldozó készsége meg is termette gyömülcsét: a fasiszták elönyomulása végleg megállott, megkezdődhetett a fasizmus aktiv elháritása; széles rétegek mozdultak meg, amely folyamat még ma is tart: mindig ujabb és ujabb tömegek kapcsolodnak abba a mozgalomba, amelynek a fasizmus végső letörése a célja.

Ennek a megmozdulásnak a katonái azok az internacionalisták, akik a spanyol proletariátus segélykiáltására, mint elsők siettek a harctérre, hogy a spanyol proletariátussal változva, elháritva a közvetlen veszélyt a spanyol földről, innen vigyék tovább a fasizmus fölött kivivott győzelmet országból-országba, mig a fasizmusnak az utolso fészke is kapitulál a proletariátus egységes, áttörhetetlen frontja előtt. Pasaremos!

18 JULIO 1937

Un año de guerra que podemos dividir en dos partes: una, desde el 18 de julio de 1936 hasta el mes de abril, y la segunda, desde el mes de abril hasta el momento presente.

Dos partes, que clasificaremos de defensiva y de ofensiva.

En la primera época, nuestra consigna era "No pasarán"; en la segunda, "Pasaremos". Estas dos consignas muestran ya por sí cuál es nuestra actitud en estos dos periodos.

En la primera época no teníamos armas, ni municiones, ni cañones, ni aviones. El enemigo tiene una superioridad de fuerzas, está en mejores condiciones que nosotros. Nuestro trabajo no puede ser otro que aguantar que no pasen. Mantenerse en las trincheras a toda costa. Morir antes de dejar que el enemigo pase. El tiene armamento, municiones, tanques, ametralladoras, fusiles ametralladores, aviones, esto es, todo el material de guerra moderno. Está en superioridad de condiciones.

Aquella guerra civil que empezaba el 18 de julio del año pasado, no era un simple pronunciamiento como el del 23 de septiembre de 1923, ni un movimiento como el de octubre de 1934. Es de una envergadura formidable.

Cuando Gil Robles pasó por el Ministerio de la Guerra, preparó el movimiento subversivo. Los enemigos del pueblo creían que el levantamiento quedaría reducido a un pequeño paseo militar. Ellos, acostumbrados a jugar a la Bolsa, hicieron un cálculo matemático del movimiento. Esta vez las matemáticas les han fallado, pues con los trabajadores no se juega como con la Bolsa. ¡Nosotros nos cotizamos más alto!

Nuestras únicas armas eran el entusiasmo, el coraje, el ideal. Y con ellas nos lanzamos a la calle y aceptamos el reto que los enemigos, armados hasta los dientes, nos ofrecían.

Y con todas sus armas, a las puertas de Madrid tienen que pararse, porque no pueden pasar. El pueblo de Madrid ha lanzado la consigna "No pasarán", y allí muere; pero no pasan. Allí han caído los mejores comunistas, los más viejos luchadores revolucionarios; mas ellos no pasan. Y no solamente no pasan, sino que en las más de las veces son los que corren, como en Guadalajara, como en Alcarria, como en la Sierra.

HEROES CAIDOS

El general LUKACS.

Y en esta primera parte, no solamente tenemos que luchar en el frente contra los enemigos, sino que en la retaguardia tenemos que luchar contra una serie de ensayistas, de incontrolables de las Organizaciones, fascistas enmascarados que han logrado infiltrarse en las Organizaciones sindicales y aprovechan cualquier momento para sembrar la discordia y el malestar entre los trabajadores, obedeciendo órdenes directas de Franco y Mussolini, enemigos organizados como el P. O. U. M. En fin, una multitud de enemigos que convierten la retaguardia en una serie de frentes.

Los obreros piden un Gobierno fuerte, enérgico, que sea capaz de enfrentarse con todos estos incontrolables de retaguardia. Las masas obreras y campesinas quieren un Gobierno que gobierne. Quieren una política de responsabilidad.

Y a mediados de mayo se forma el Gobierno Negrín, el Gobierno que quiere el pueblo. Y con él comienza la segunda etapa, la segunda época.

Empieza el mando único en el Ejército, depuración en el mismo y en la retaguardia. Una política de responsabilidad, una industria de guerra, una economía de guerra.

Tenemos un verdadero Ejército, un Ejército capaz de pasar de la defensiva a la ofensiva. Un formidable Ejército Popular, que marcha decidido a la victoria.

Ya no estamos en los primeros tiempos. Ya no es solamente el enemigo el que tiene armamento y municiones. Nosotros tenemos también armas, municiones, ametralladoras, aviones, tanques, etc., etc.

Empezamos la ofensiva, nuestros soldados ponen en fuga a los fascistas; son muchos los pueblos que vamos reconquistando para la República: Brunete, Quijorna, Villanueva de la Cañada, Villanueva del Pardillo, etc., etc. La ofensiva ha empezado. Nuestros bravos soldados ya no retroceden; avanzan, avanzan, dispuestos a reconquistar para el Gobierno de la República todo el terreno que hoy pisan los fascistas.

Y con Franco caerá, bajo el paso de nuestros soldados, aquellos que hayan venido a ayudarle a él con el fin de lucrarse con las materias primas de nuestro suelo. España queremos que sea de los españoles, no de Hitler ni de Mussolini; ellos han venido, no a apoyar a Franco, sino a sacar el hierro de nuestras minas, las materias primas que a ellos les hacen falta para alargar la vida de su fascismo, cuya economía no puede continuar más. Nosotros conquistaremos, con la reconquista de nuestra Patria, las libertades de todos los pueblos oprimidos del mundo entero.

Hoy, que tenemos un verdadero Ejército Popular, un Gobierno que gobierna y una retaguardia sana, decimos que la victoria será nuestra, que por encima de todo y a pesar de todo, triunfaremos, que PASAREMOS.

La bandera Rakosi.
A Rakosi zászló.

El comandante Nieburg y el comisario Tarr dan la instrucción.
Nieburg parancsnok és Tarr komisszár utasítást ad.

Lukacs, Nieburg, Tarr

Három név-a huescai harcokban elesett három magyar antifasiszta neve—. A proletár forradalmak történelmi korszakának három ragyogó alakjának ki nem olthato neve, kiknek emlékét az egész nemzetközi proletariátus és elnyomott parasztság nagy szívébe zárja. Mindhárman önkéntesei voltak a spanyolországi dolgozok gigászi harcának a fasiszta intervencio ellen, a demokrácia védelmében, a forradalom tovább fejlödésének lehetöségéért. Méltó képviselöi annak a dolgozó magyar népnek, amely Dózsa Györgyöket, Tancsics Mihályokat, Petöfi Sándort, Kosuth Lajost, Szamuelli Tibort, száz és ezer mást, a dolgozók évszázados felszabaditó harcainak csodálatos vezetö galeriajat adta. Méltó képviselöi annak a dolgozó magyar népnek, amely 1514-ben kaszával, kapával állt szemben Zápolya páncélos vitézeivel, amely 1848/49 - ben Europa homlokán táncolt s 1919-ben 4½ hónap áldozatos proletárdiktaturájával oroszországi testvérei mellé sorakozva, rálépett a végleges győzelemhez vezetö haro utjára.

Az elsö Lukács Pál tábornok, aki 44 évvel ezelött, Szatmár megyében, Mátészalkán látta meg a napvilágot, ahol a Károlyi-grófok földjén görnyedve szántó parasztok ajkán, a Nagymajtényi - aik szomszédságában, fel-felsirnak Rákóczy kurucainak harci dalai. Itt ebben a környezetben szivta az ifjukor levegöjét a telt el gyülölettel a parasztnyuzó földesurak, a harácsoló zsidóbérlök, a kapitalizmus elnyomó rendszere ellen. Az imperialista háborúban hadifogságba került Oroszországba, ahol a nagy orosz proletárforradalom iskolája öntudatossá tette öszlönös forradalmiságát, ahol megismerkedve Marx - Engels, Lenin, Stalin tanitásaival minden áldozatra kész bolsevik harcossá acélozodott. Itt bontakozott ki irói tehetsége a a hadifoglyok polgárháborúban való részvételét tárgyaló elbeszélései és regényei a dolgozók népszerü irójává emelték.

Élete a hivatásos forradalmár magyarszerü élete volt. Világjáró utjában mindenütt ott találjuk, ahol az elnyomás és kizsákmányolás ellen harcolnak. Az oroszországi polgárháború után ott látjuk a fiatal török köztársaságnak a nemzetközi imperializmus ellen harcolo seregében a igy jött el Spanyolországba is, mert tudta, hogy ennek a harcnak a kimenetelétöl függ, hosszu időkre az egész dolgozó emberiség jövöje.

Tehetsége, akaratereje elszántsága mindenütt vezetö szerephez jutatta. Közvetlen egyszerüsége, nyiltsága biztositotta számára harcos társai-

Az Előre, a XIII. nemzetközi brigád Rákosi Mátyás zászlóaljának értesítője, 5. szám, 1937. július.

Ф. 545. Оп. 3. Д. 355. 1.

A Rákosi-zászlóalj katonái a spanyol köztársasági hadsereg kötelékében a fronton, illetve pihenés közben, 1937/1938.
Ф. 545. Оп. 5. Д. 126. Л. 4., Ф. 545. Оп. 5. Д. 126. Л. 29.

A Rákosi-zászlóalj katonái, 1937/1938. A spanyol nyelvű felirat: Vasoszlop. Nemzetközi század. Rákosi csoport – magyar harcosok.
Ф. 545. Оп. 5. Д. 127. Л. 55.

A Jarosław Dąbrowski nevét viselő XIII. nemzetközi brigád 15. hadtestének kötelékébe tartozó 51. zászlóaljat eredetileg századként hozták létre 1936 októberében, és csak 1937 márciusában – más magyar alegységek hozzárendelésével – fejlesztették zászlóaljjá. Az egység az akkor Magyarországon életfogytiglani börtönbüntetését töltő Komintern-funkcionárius, Rákosi Mátyás nevét vette fel. A zászlóalj kötelékébe tartozó katonák körülbelül harmada volt magyar nemzetiségű. Első parancsnokuk Hevesi Ákos volt, akit Szalvay Mihály (Csapajev) követett a poszton. A zászlóalj részt vett a brunetei, a huescai, az ebrói és a katalóniai hadműveletekben, sokszor szenvedett óriási vérveszteséget, 1938 márciusában a Lérida környéki harcokban volt olyan százada, amelyben mindössze 25–30 ember maradt. Az egységet hivatalosan 1938 szeptemberében oszlatták fel.

Rákosi Mátyásnak a szegedi Csillag börtönből illegális úton kijuttatott 1937. áprilisi levele a zászlóalj részére: „Örömmel és büszkeséggel értesültem arról a megtiszteltetésről, hogy a spanyol és nemzetközi fasizmus ellen küzdő néphadsereg egyik legjobb zászlóalja az én nevemet viseli. Én, akit nem tört meg a 12 év börtön, üdvözlöm a Rákosi-zászlóaljat. A spanyol, katalán és baszk dolgozóknak gyors, döntő és végleges győzelmet kívánok, a kötelékében küzdő zászlóaljnak pedig dicső és győzedelmes harcokat. Erősítse önöket az a tudat, hogy az egész világ dolgozóin kívül önökkel van a háborút provokáló fasiszta földesurak és kapitalisták összes ellenfele.”

A Rákosi-zászlóalj katonái, Nagy László, Hudik János és Németh Ferenc géppuskával az ebrói csata idején, 1938. Ф. 545. Оп. 5. Д. 127. Л. 44.

Az 1938. június 25. és november 16. közötti ebrói ütközet a polgárháború utolsó nagyszabású hadművelete volt. A köztársasági csapatok az Ebrón átkelve egy hídfőállás kiépítésére törekedtek, ahonnan fenyegetni tudják a Valenciát ostromló nacionalista erőket, illetve az offenzívát továbbfejlesztve meg tudják teremteni az összeköttetést Katalónia és Valencia között. Az átkelésben a Rákosi-zászlóalj katonái is részt vettek. A támadás a kezdeti sikerek után összeomlott.

VII. A francia internálótáborokban

A köztársasági erőknek a spanyol polgárháborúban elszenvedett veresége miatt az utolsó nemzetközi egységek, soraikban a magyar önkéntesekkel 1939. január–februárban lépték át a francia határt. A francia hatóságok az összesen több tízezer polgári és más katonai menekülttel együtt gyalogmenetben hajtották őket a tengerparton sebtében létrehozott argelèsi és saint-cyprieni internálótáborokba. Néhány hónap múlva a nemzetközi brigádok tagjainak többségét átszállították Gursbe. Az 5500 fős kontingens 213 tagja volt magyar, elsősorban a Rákosi-zászlóalj katonái. Az internáltak a táborban létrehozták a Komintern „kicsinyített mását". Nyelvi, nemzetiségi alapon szekciókat alakítottak, a barakkokban pártsejtek működtek, élükön választott vezetőséggel (központi bizottsággal) és funkcionáriusokkal (pénztáros, kultúrfelelős, sajtófelelős stb.). A szekciók felett háromfős vezetőség, az úgynevezett trojka állt, ők gondoskodtak a táborélet szervezéséről, a belső rend fenntartásáról, tartották a kapcsolatot a francia hatóságokkal, gondoskodtak a segélyadományok szétosztásáról.

Gursből az 1939. augusztus 23-i szovjet–német megnemtámadási szerződés megkötését és a második világháború kitörését követően a francia hatóságok részéről politikailag veszélyesnek nyilvánított internáltakat, köztük számos magyart átszállítottak a sokkal szigorúbb Le Vernet-i büntetőtáborba.

Ezekben a táborokban 1939–1940 folyamán egy olyan magyar kommunista mag jött létre, amely a hazai illegális mozgalomnál létszámában nagyobb, a sztálini terror által megtépázott, belső vitáktól sújtott moszkvai emigrációnál pedig összetartóbb volt.

A tábori sajtó megteremtése a közösségi szervezőmunka egyik legfontosabb lépése volt. A magyar csoport két fő újságja a Saint-Cyprienben kiadott Unidad, valamint ennek utódja, a gursi táborban szerkesztett Egység volt. Ezeken kívül még léteztek más, szatirikus vagy szakmai, tematikus lapok is, mint például a Saláta vagy a Munka és Akarat. Az újságok kezdetleges technikával, tollal, ceruzával, írógéppel készültek, feladatuk a politikai-ideológiai nevelőmunka, a tájékoztatás és a szórakoztatás volt.

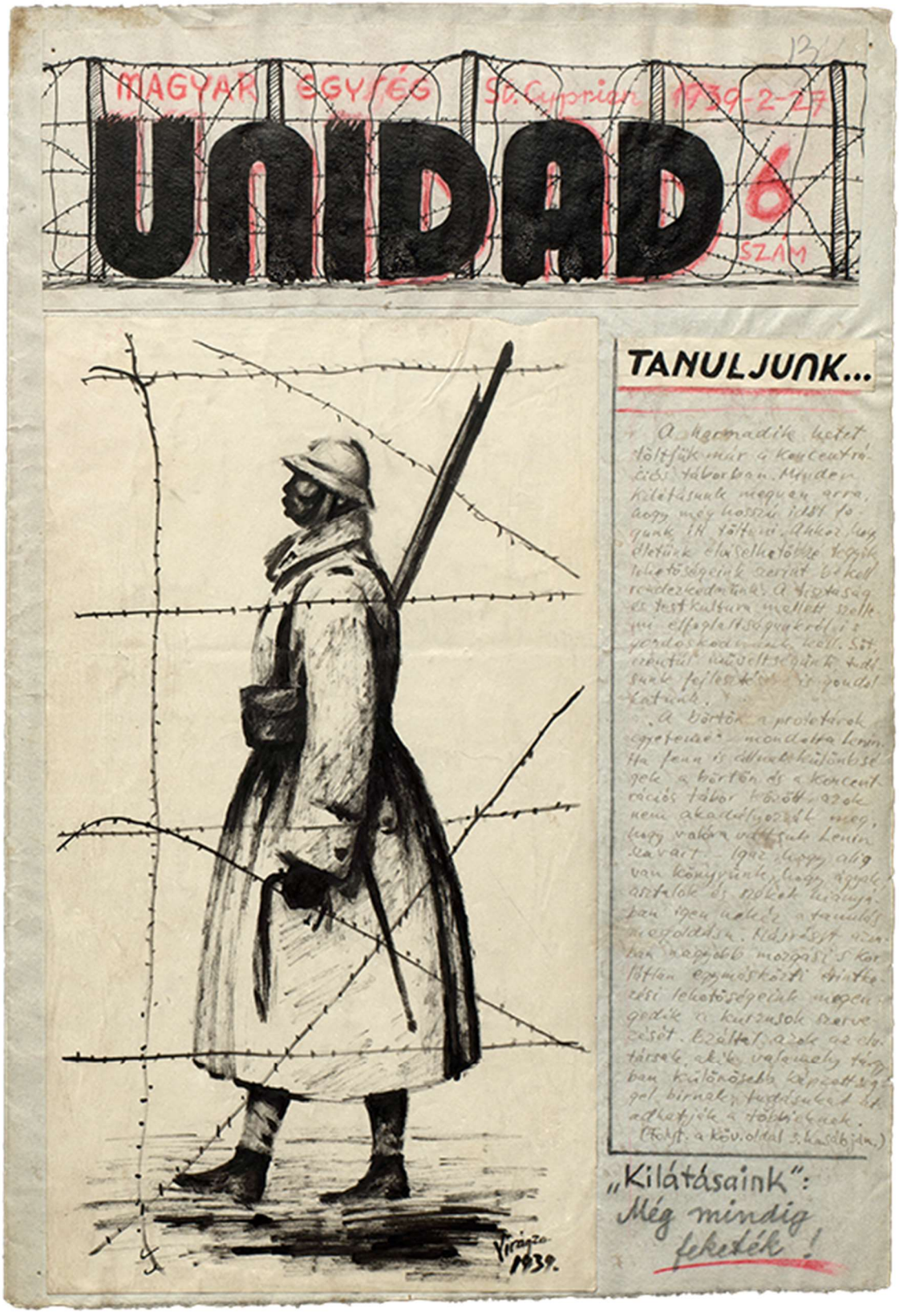

„Kilátásaink” még mindig feketék. Unidad, 1939. február–április.

Ф. 545. Оп. 4. Д. 13. Л. 13.

A határátlépést követően, majd a tengerparti táborokban az internáltakat szenegáli katonák és szpáhik őrizték. A magyar foglyok az „afrikai filiszteusokkal”, „szenegál-szuronyokkal” kapcsolatos ellenérzéseiknek humoros és

kevésbé humoros formában többször hangot adtak lapjaikban. A rajz mellett olvasható cikk Lenint idézve („a börtön a proletárok egyeteme”) hívja fel a táborlakók figyelmét a tanulás, képzés fontosságára.

Rákosi-kultusz az internálótáborokban

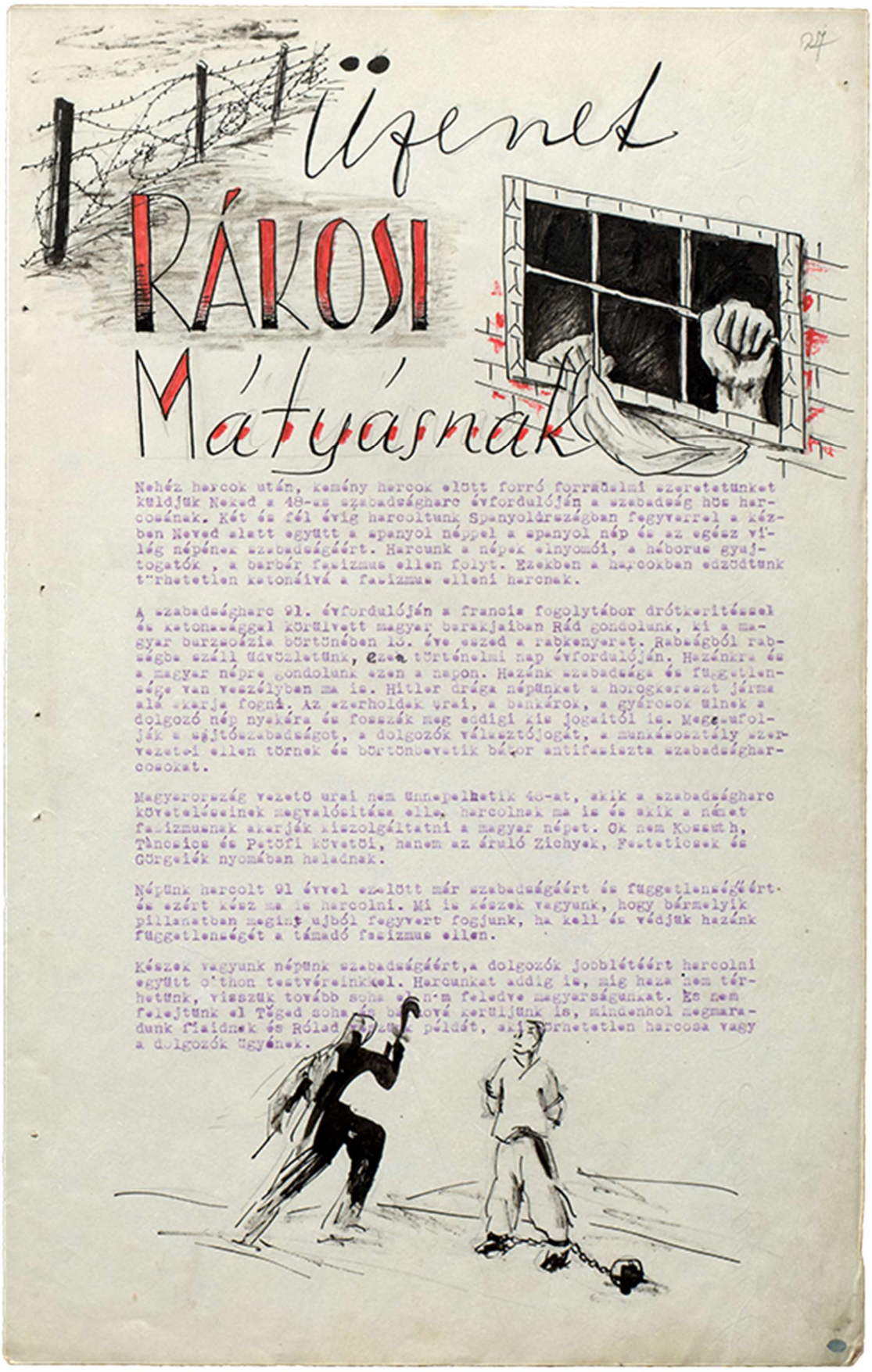

Üzenet

Rákosi Mátyásnak. Unidad, 1939. március 15.

Ф. 545. Оп. 4. Д. 13. Л. 27.

A franciaországi Le Vernet táborába internált XIII. nemzetközi brigád Rákosi Mátyás zászlóaljának egykori katonái által összeállított album.

Ф. 545. Оп. 4. Д. 7. Л. 48.

DRÁGA RÁKOSI MÁTYÁSUNK

ÜDVÖZÖLNEK „A SZABADSÁG MAGYAR ÖNKÉNTESEI"
ÜDVÖZÖLNEK A VERNETI TÁBORBAN LÉVŐ ÖSSZES
OSZTÁLYHARCOS ÉS HALADÓ SZELLEMŰ MAGYAROK.
ÜDVÖZÖLNEK AZ ÖSSZES ITTLÉVŐ NEMZETEK
FIAI ÉS SPANYOL BAJTÁRSAINK.
TÉGED VALAMENNYIEN, MINT A MAGYAR NÉP ÉS
EMBERI HALADÁS HŐSÉT CSODÁLUNK ÉS SZERETŰNK.
HŰSÉGÜNK TÖRETLEN ÉS SZILÁRD AZ ESZME MEL-
LETT, AMELYNEK TE EGÉSZ ÉLETED SZENTELED.
SPANYOL HARCMEZŐKÖN A TE NEVED VOLT ZÁSZLÓNK.
MA A FRANCIA KONCENTRÁCIÓS TÁBOROK KEGYETLEN
ÉLETÉBEN A TE UTAD MUTAT NEKÜNK PÉLDÁT.
HOLNAP VELED ÉS MÖGÖTTED SORAKOZVA TESZÜNK
HITET NÉPÜNK ÉS A NÉPEK SZABADSÁGÁÉRT, JÖVŐ-
JÉÉRT ÉS BOLDOGSÁGÁÉRT VIVOTT HARCOKBAN.

A „RÁKOSI ZÁSZLÓALJ" VOLT ÖNKÉNTESEI.
A VERNETI TÁBOR MAGYARJAI.

CAMP DU VERNET 1941. 2. 1.

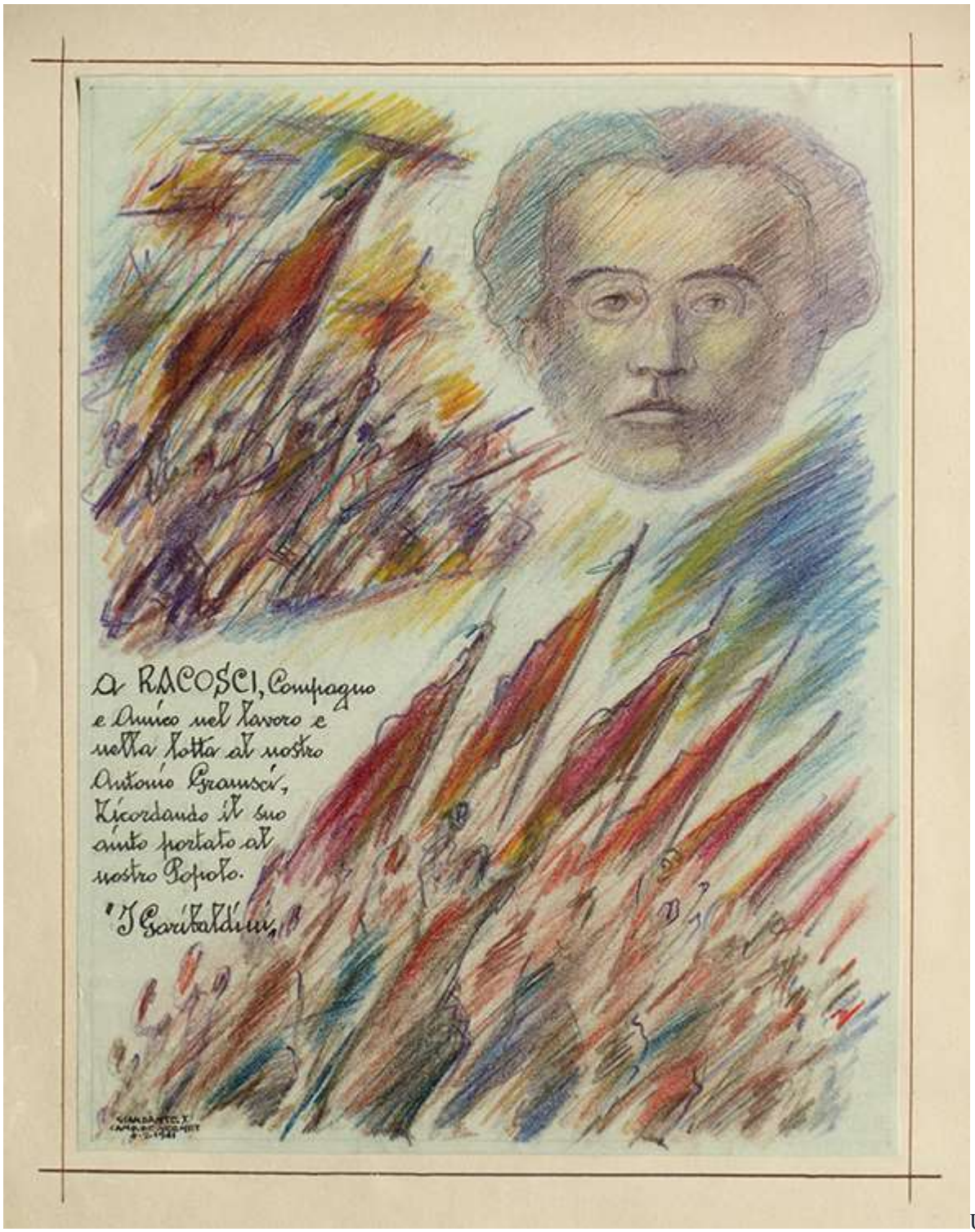

Üdvözlet Rákosi Mátyáshoz börtönből való kiszabadulása alkalmából, rajzolt album, Le Vernet, 1941. február.
Ф. 545. Оп. 4. Д. 7. Л. 1a, 13.

Kun Béla kivégzését követően a magyar kommunista mozgalom élén támadt űr betöltésére a „spanyolosok” zászlóaljuk névadóját tartották a legalkalmasabbnak, magukat pedig egyfajta „pretoriánus gárdaként” képzelték el vezérük körül a jövő Magyarországán. A Rákosi Mátyás körüli vezérkultusz kiépítésének kezdeti lépései már a franciaországi internálótáborokban készített újságokban és egyéb kéziratos anyagokban tetten érhetők. „És nem felejtünk el Téged soha, és bárhová kerülünk is, mindenhol megmaradunk fiaidnak, és rólad veszünk példát, aki törhetetlen harcosa vagy a dolgozók ügyének” – áll az 1939-es üzenetben. 1941-ben a Le Vernet-i fogolytáborban

lévők már „drága Rákosi Mátyásunknak” küldik üdvözletüket: „Ő korunk legnagyobb magyarja, a mi vezérünk, a mi zászlónk – ő a magyar géniusz.” A tábori kiadványokban sorjáztak az ilyen és ehhez hasonló megnyilatkozások.

„Hazamegyünk.” Unidad, 1939. február–április.

Ф. 545. Оп. 4. Д. 13. Л. 61.

A francia hatóságok szívesen megszabadultak volna a köztársaságiak oldalán harcolt kommunista milicistáktól, ám számos ország, köztük Magyarország még saját állampolgárai visszafogadását is elutasította. Ráadásul a kommunista vezetés a szökést is pártengedélyhez kötötte, az egyéni akciókat elítélték. Voltak, akik – már a vichyi Franciaország létrejötte után – Németországba jelentkeztek munkára, és onnan jutottak haza (pl. Tömpe András, Rajk László). Mások 1941 folyamán a vichyi szovjet diplomáciai képviselet közbenjárására a Szovjetunióba távozhattak (pl. Münnich Ferenc, Szalvay Mihály, Sziklai Sándor). Az Artur London vezette repatriálási bizottság szlovák útlevelet biztosítva több magyar kommunistát is eljuttatott Vernet-ből Pozsonyig. Végül akadtak olyanok is, mint például a Sebes testvérek, akik az internálótáborból való szabadulásuk után csatlakoztak a francia ellenálláshoz, és csak a háború végén tértek vissza Magyarországra.

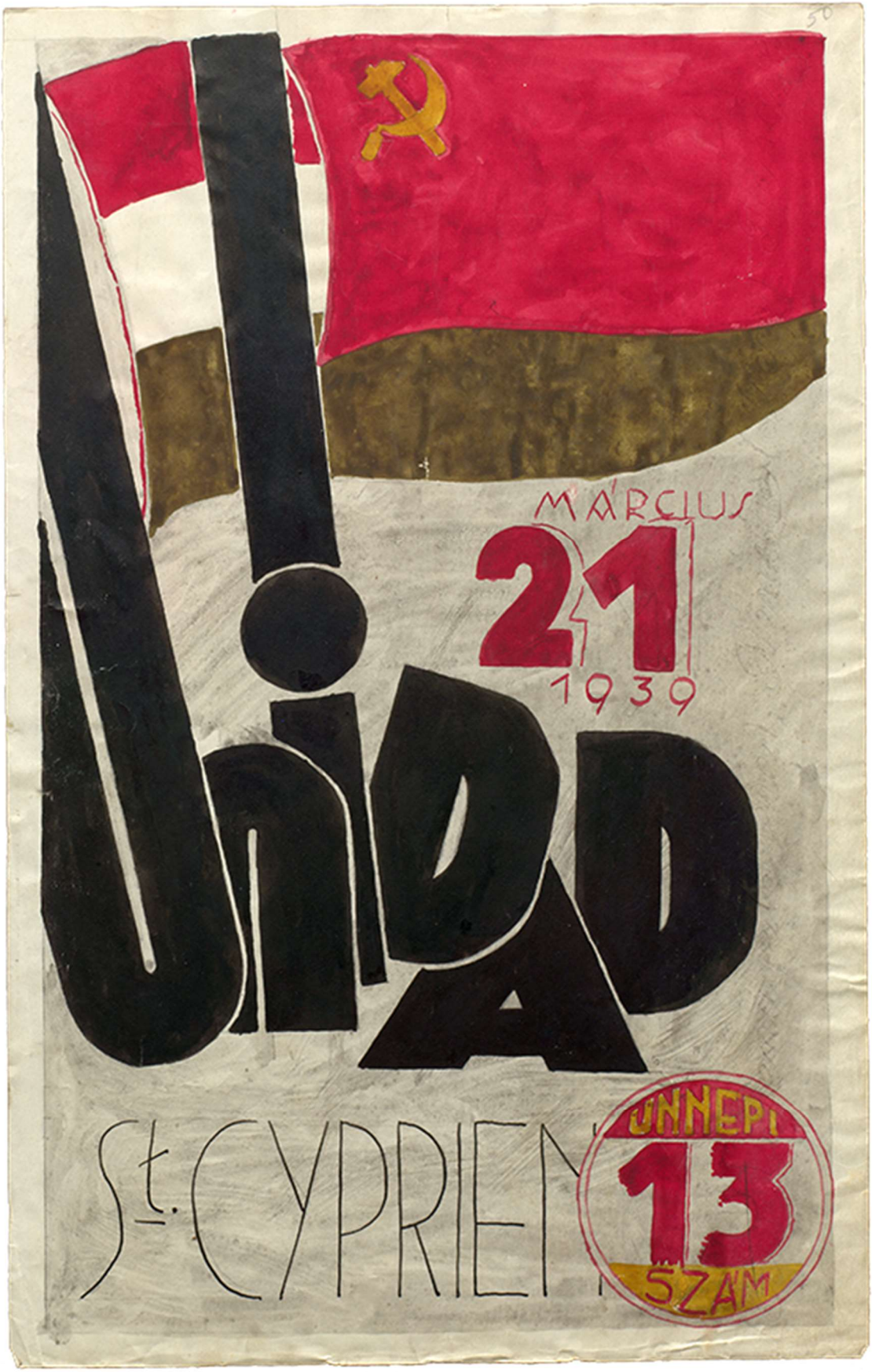

Unidad,

1939. március 21. Ünnepi szám a Tanácsköztársaság 20. évfordulója alkalmából.

Ф. 545. Оп. 4. Д. 13. Л. 50.

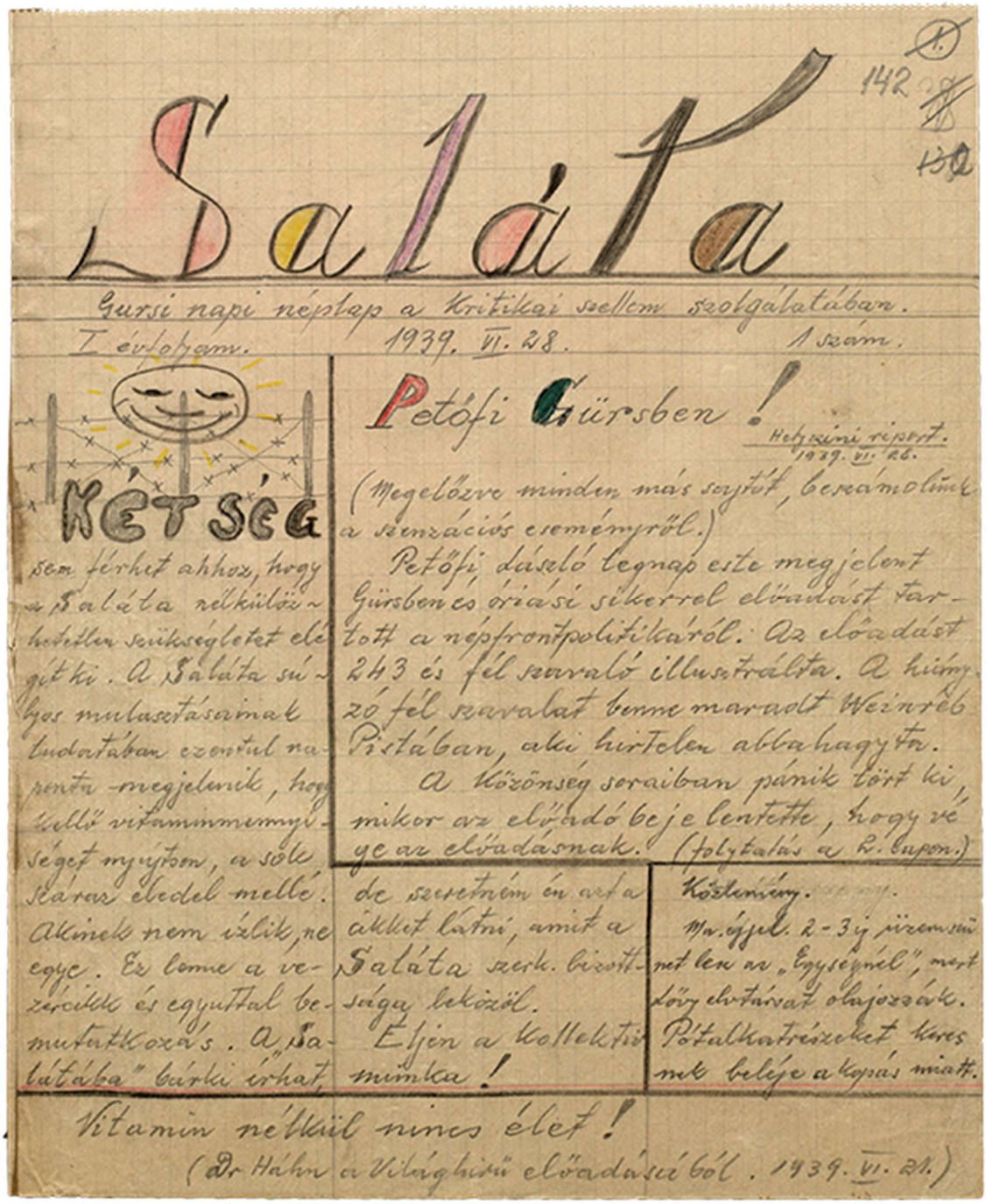

Saláta

Gursi napi néplap a kritikai szellem szolgálatában.

I évfolyam. 1939. VI. 28. 1 szám.

KÉTSÉG

sem férhet ahhoz, hogy a Saláta nélkülözhetetlen szükségletet elégít ki. A Saláta súlyos mulasztásainak tudatában ezentul naponta megjelenik, hogy kellő vitaminmennyiséget nyújtson, a sok száraz eledel mellé. Akinek nem ízlik, ne egye. Ez lenne a vezércikk és egyuttal bemutatkozás. A „Salátába" bárki írhat, de szeretném én azt a cikket látni, amit a Saláta szerk. bizottsága leközöl.

Éljen a kollektiv munka!

Petőfi Gürsben!

Helyszíni riport. 1939. VI. 26.

(Megelőzve minden más sajtót, beszámolunk a szenzációs eseményről.)

Petőfi dászló legnap este megjelent Gürsben és óriási sikerrel előadást tartott a népfrontpolitikáról. Az előadást 243 és fél szavaló illusztrálta. A hiányzó fél szavalat benne maradt Weinréb Pistában, aki hirtelen abbahagyta.

A Közönség soraiban pánik tört ki, mikor az előadó bejelentette, hogy vége az előadásnak. (folytatás a 2. capon.)

Közlemény.

Ma. éjjel. 2-3 ig üzemszünet lesz az „Egységnél", mert tövy elvtársat olajozzák. Pótalkatrészeket keresnek beléje a kopás miatt.

Vitamin nélkül nincs élet!

(Dr Háhn a Világhirű előadásából. 1939. VI. 21.)

Saláta, a franciaországi gursi internálótábor magyar csoportja által készített bulletin, 1939. június 28.

Ф. 545. Оп. 4. Д. 10. Л. 142.

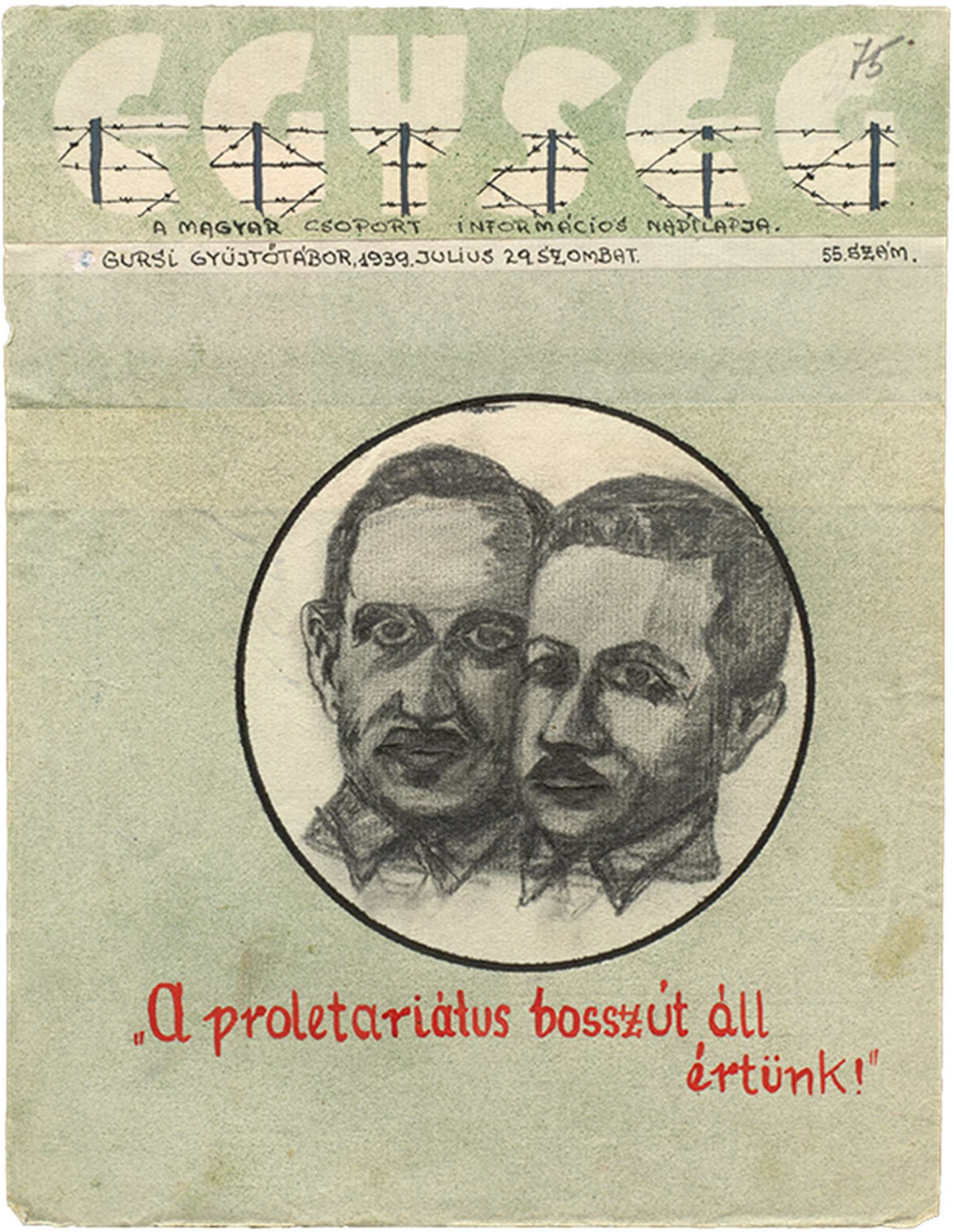

Az 1932. július 29-én kivégzett Sallai Imre és Fürst Sándor arcképe. Egység, 1939. július 29. és augusztus 10. között. Ф. 545. Оп. 4. Д. 9. Л. 75.

Fotó a franciaországi internálótáborokban raboskodó magyar önkéntesekről, 1939.

Ф. 545. Оп. 5. Д. 278. Л. 5.

VIII. Rákosi

- Megosztás

- 2021. May 18.

Rákosi Mátyás, a Tanácsköztársaság legfiatalabb népbiztosa 1925-ben, a KMP bécsi kongresszusát követően a párt újjászervezésének feladatával illegálisan visszatért Magyarországra. A rendőrség rövidesen letartóztatta, s a bíróság nyolc és fél év szabadságvesztésre ítélte. Ennek leteltével ismét perbe fogták, és a kommün alatti tevékenységéért életfogytiglani fegyházbüntetést kapott. Védelmében szovjet irányítással kiterjedt nemzetközi gépezet – a magyar párt és a Komintern, továbbá a Nemzetközi Vörös Segély, a szovjet Külügyi Népbiztosság és a diplomáciai képviseletek, valamint az ÖK(b)P KB Politikai Irodája – lépett működésbe, amely biztosította számára a kapcsolatot a külvilággal, gondoskodott jogi védelméről, finanszírozta ügyvédeit, orvosait, szervezte a bebörtönzése miatti tiltakozásokat. Időről időre felvetették kicserélésének kérdését is, de az eddig előkerült dokumentumokból az is kimutatható, hogy volt olyan időszak (1937–1938), amikor Moszkva számára fontosabb volt a Rákosi személye köré épített nemzetközi propagandakampány mozgósító ereje, mint a kiszabadítása. Maga Rákosi is több levelében emlegeti, hogy ügyével kapcsolatban szabotázs történt, és a nép ellenségei akadályozzák a kiszabadítását.

Rákosi feltételes szabadlábra helyezésére és kiengedésére végül 1940 októberében, a magyar–szovjet kapcsolatok felfelé ívelő szakaszában került sor, amikor a szovjet–román és magyar–román ellentétek miatt Budapest és Moszkva több gesztust is tett egymásnak. Cserébe a Szovjetunió – bár a két ügy összefüggését a nyilvánosság előtt tagadták – 1941 márciusában visszaszolgáltatta Magyarországnak a cári hadsereg által 1849-ben zsákmányolt honvédzászlókat.

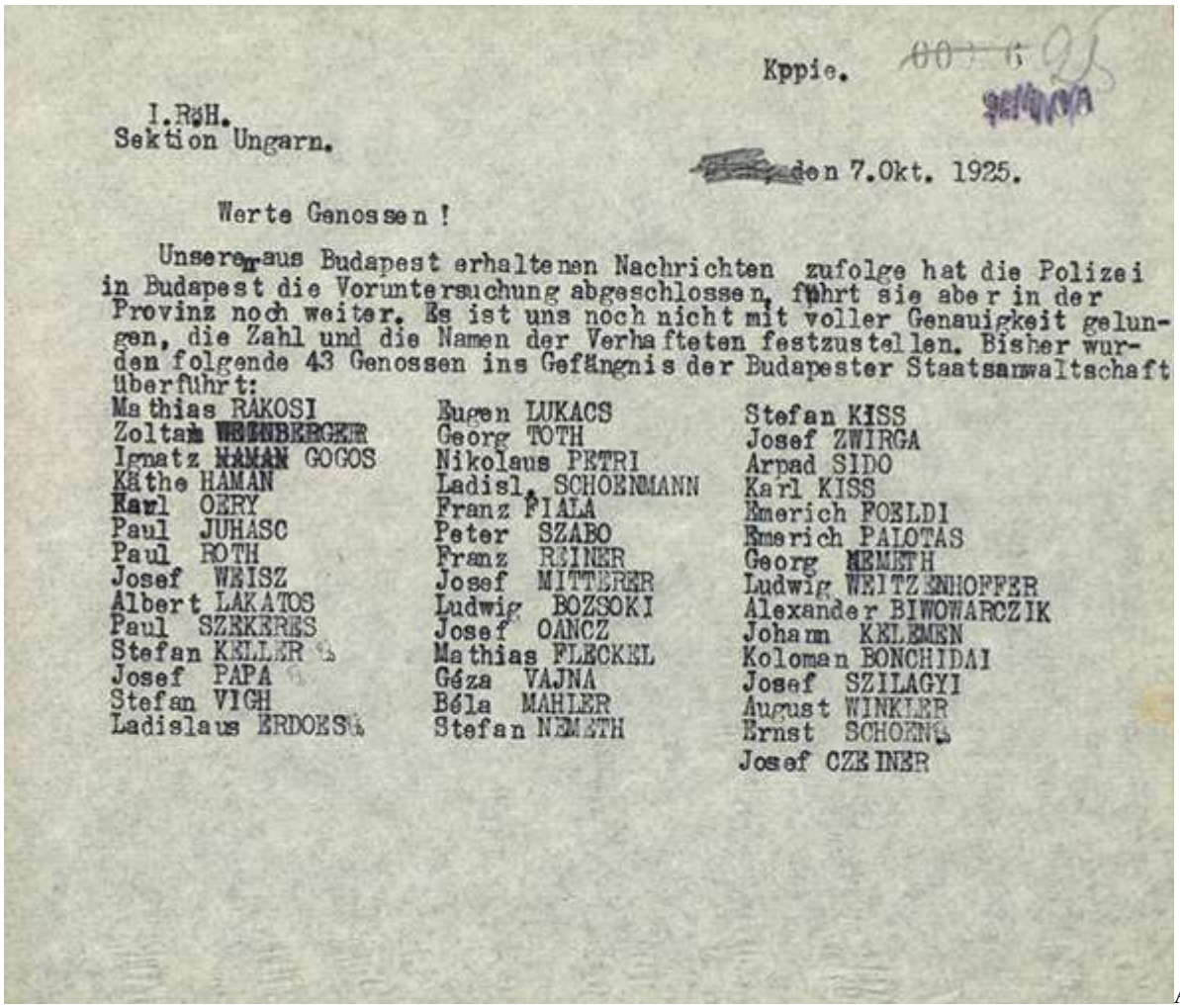

Kppie.

I.RöH.
Sektion Ungarn.

den 7.Okt. 1925.

Werte Genossen !

Unseren aus Budapest erhaltenen Nachrichten zufolge hat die Polizei in Budapest die Voruntersuchung abgeschlossen, führt sie aber in der Provinz noch weiter. Es ist uns noch nicht mit voller Genauigkeit gelungen, die Zahl und die Namen der Verhafteten festzustellen. Bisher wurden folgende 43 Genossen ins Gefängnis der Budapester Staatsanwaltschaft überführt:

Mathias RAKOSI
Zoltan WEINBERGER
Ignatz HAMAN GOGOS
Käthe HAMAN
Karl OERY
Paul JUHASC
Paul ROTH
Josef WEISZ
Albert LAKATOS
Paul SZEKERES
Stefan KELLER
Josef PAPA
Stefan VIGH
Ladislaus ERDOES
Eugen LUKACS
Georg TOTH
Nikolaus PETRI
Ladisl. SCHOENMANN
Franz FIALA
Peter SZABO
Franz REINER
Josef MITTERER
Ludwig BOZSOKI
Josef OANCZ
Mathias FLECKEL
Géza VAJNA
Béla MAHLER
Stefan NEMETH
Stefan KISS
Josef ZWIRGA
Arpad SIDO
Karl KISS
Emerich FOELDI
Emerich PALOTAS
Georg NEMETH
Ludwig WEITZENHOFFER
Alexander BIWOWARCZIK
Johann KELEMEN
Koloman BONCHIDAI
Josef SZILAGYI
August WINKLER
Ernst SCHOEN
Josef CZEINER

A Magyarországi Vörös Segély Külföldi Bizottságának levele a budapesti letartóztatásokról, 1925. október 7.
Ф. 539. Оп. 5. Д. 398. Л. 25.

Rákosit, akinek hamis útlevele Braun Vilmos kereskedő nevére volt kiállítva, 1925. szeptember 22-én fogta el az államrendőrség Hain Péter által vezetett detektívcsoportja. A Vörös Segély szervezésében azonnal megkezdődtek a szabadon bocsátását követelő nemzetközi tiltakozóakciók, magyar követségi épületek előtti tüntetések. Az üggyel Moszkvában is a legfelső pártfórumon foglalkoztak.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!
Исполнительный Комитет Коммунистического Интернационала
МАНДАТ № 37
Пред'явитель сего тов. Ракоши
является ЧЛЕНОМ ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО КОМИТЕТА КОММУНИСТИЧЕСКОГО ИНТЕРНАЦИОНАЛА, избранным на VII Конгрессе Коминтерна.
Секретарь ИККИ
Выдан „ 193 г.

Rákosi Mátyás KI VB-tagságáról szóló igazolás, 1935. szeptember.
Ф. 495. Оп. 199. Д. 57. Ч. II. Л. 175.

1935 augusztusában, a Komintern VII. kongresszusán Rákosit a Végrehajtó Bizottság tagjává választották.
A demonstratív gesztusnak szerepe volt abban, hogy a magyar kormány továbbra is elzárkózott – a szovjetek által nem hivatalos csatornákon többször is szorgalmazott – kiadatásától. A magyar álláspont szerint ugyanis már nem egy egyszerű politikai fogolyról volt szó, hanem a Komintern vezető funkcionáriusáról, aki Moszkvába érkezve azonnal folytatná tevékenységét Magyarország ellen.

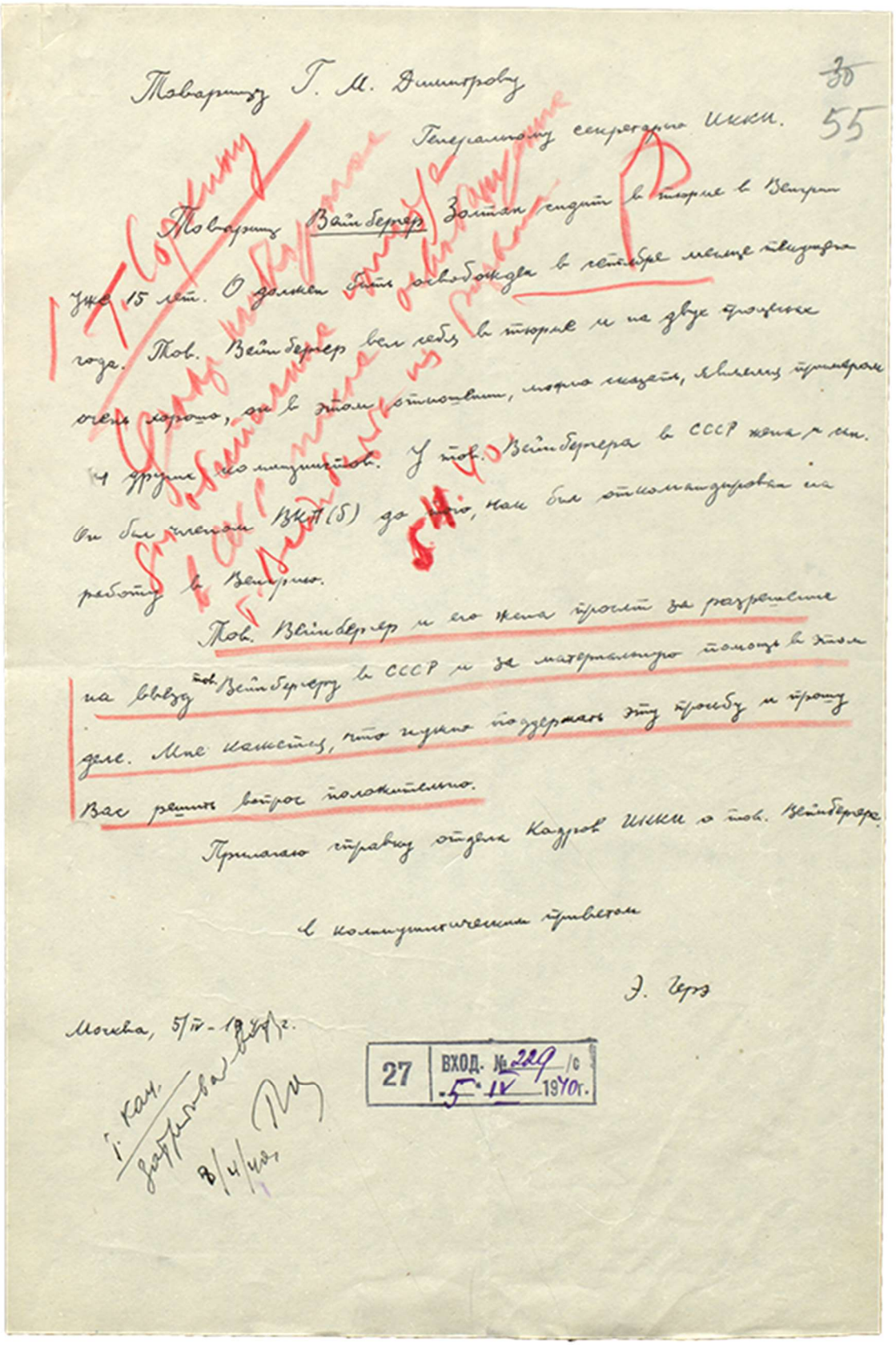

Товарищу Г. М. Димитрову

Генеральному секретарю ИККИ.

Товарищ Вайнбергер Золтан сидит в тюрьме в Венгрии уже 15 лет. О должен быть освобожден в сентябре месяце текущего года. Тов. Вайнбергер вел себя в тюрьме и на двух процессах очень хорошо, он в этом отношении, можно сказать, являлся примером и других коммунистов. У тов. Вайнбергера в СССР жена и сын. Он был членом ВКП(б) до того, как был откомандирован на работу в Венгрию.

Тов. Вайнбергер и его жена просят за разрешение на ввезд тов. Вайнбергеру в СССР и за материальную помощь в этом деле. Мне кажется, что нужно поддержать эту просьбу и прошу Вас решить вопрос положительно.

Прилагаю справку отдела Кадров ИККИ о тов. Вайнбергере.

С коммунистическим приветом

Э. Герэ

Москва, 5/IV-1940 г.

27 ВХОД. № 229/с 5 IV 1940 г.

Gerő Ernő levele Georgi Dimitrovhoz Weinberger Zoltán ügyében, 1940. április 5.

Ф. 495. Оп. 199. Д. 70. Л. 55.

A levélben Gerő Dimitrov segítségét kéri, hogy – az 1944 végétől Vas Zoltán néven közéleti szereplővé vált – Weinberger Zoltán 1940. szeptemberben esedékes szabadulását követően kiutazhasson a Szovjetunióba ott élő családjához. Gerő kiemeli, hogy a börtönben és mindkét tárgyalásán kifogástalan magatartást tanúsított, ami példaként szolgálhat minden kommunista számára. A levélen piros ceruzával olvasható Dimitrovnak az ügyben Grigorij Szorkinhoz, a Komintern osztályvezetőjéhez címzett utasítása: „Tegyék meg a szükséges lépéseket, hogy Weinberger elvtárs a börtönből való szabadulását követően a Szovjetunióba jöhessen.” Végül Rákosival együtt hagyta el Magyarországot.

2

7876 szám.
1940.

8009
törzskönyvi szám.

Igazolvány.

(Feltételes szabadságra bocsátásról.)

Hivatalosan bizonyítom, hogy ezen igazolvány tulajdonosa

Rákosi Mátyás kinek

Személyes viszonyai:

szülőhelye: Ada Bács m.
illetőségi helye: Budapest.
vallása: felekezeten kívüli.
életkora: szül: 1892 márc. 9.
családi állapota: nőtlen.
nyelvismeretei: magyar, német, francia, angol, olasz, orosz.
tanulmánya: kereskedelmi akadémia.
állandó foglalkozása: magánhivatalnok.

Személyleírása:

magassága: 160 centiméter
testalkata: alacsony, erős.
arca: kerek
arc-színe: barna.
haja: barna.
homloka: magas.
szemöldöke: ívelt.
szeme: szürke.
orra: rendes
bajusza: borotvált.
szája: rendes
fogai: hiányosak
álla: kerek.
szakálla: /.
különös ismertető jelei: Fejtető kopasz

ki a budapesti kir. büntető kir. törvényszék B. VIII. 11120 / 1935
~~a ..... kir. ítélőtábla ..... / 1 ..... illetőleg a kir. Kúria mint legfőbb ítélőszék ..... / 1 .....~~ számú ítéletével befejezett bűnügyben rá jogérvényesen kimért s élettogytiglani fegyház ..... ból álló szabadságvesztésbüntetését eddig a felügyeletem alatt levő kir. kerületi börtön ~~ban~~ ben

II. csoport.
38. rakt. szám.

Igazolvány. (2106. Im. e.) / 80.

A váci kir. orsz. fegyintézet könyvnyomdája.

töltötte, — büntetésének 4 évet ~~hónapot és napot~~ tevő még hátralevő tartamára, az 1878. évi V. tc. 48. §-a alapján, a nagyméltóságú kir. igazságügyminisztériumnak 1940. X 29-én 58.362/1940 I-B.M. sz. a. kelt rendelete következtében, feltételes szabadságra bocsáttatott.

Minthogy nevezett részére ezen, 1944 október 30 -ig terjedő, feltételes szabadság idejére állandó tartózkodási helyül megyebeli Budapest ~~község~~ város jelöltetett ki; utasíttatik, hogy rendeltetési helyére a legrövidebb utirányon át Budapestre utazzék, útja egy nap alatt megteendő; mellőzhetlen akadály esetében a kijelölt útról való eltérésre szükséges engedély, vagy az utazási határidő meghosszabbítása, az útba eső községi elöljáróságok, szolgabírói vagy kapitányi hivataloknál kérelmezendő; az adott engedély ezen igazolvány hátlapján feljegyzendő.

Fentnevezett megérkezése után azonnal a budapesti m. kir. államrendőrség főkapitánysága előtt jelentkezni, s magát annak felügyelete alá helyezni tartozik.

A kijelölt ~~község~~ város bármily rövid időre is csak az elöljáróság tudtával és előleges beleegyezésével hagyhatja el, más tartózkodási hellyel pedig csakis előleges engedély alapján válthatja fel, melyet városokban a kapitányi hivatal, más helyeken pedig a járási szolgabíró ad meg, a jelen igazolvány hátlapjára feljegyez; az újabb tartózkodási hely elöljáróságánál is azonnal jelentkezni köteles.

1940. december 31	1943. december 31	napján.
1941. június 30	1944. június 30	„
1941. december 31	1944. október 30	„
1942. június 30		„
1942. december 31		„
1943. június 30		„

az ~~budapesti~~ m. kir. államrendőrség főkapitánysága előtt személyesen megjelenni s eddigi viseletéről bizonyítvány kiállítását és ennek az alulírt kir. kerületi börtön-igazgatósághoz ~~hivatalhoz~~ leendő megküldését kérelmezni,

idézésre az elöljáróság előtt máskor is haladéktalanul jelentkezni,

hatósági felhívásra hollétét pontosan igazolni,

igazolványát gondosan megőrizni és a községi elöljárónak, ker. csendbiztosnak, szolgabírónak, rendőrkapitánynak, kir. ügyésznek, vagy ezen megbízottainak kívánatára előmutatni,

3

rendetlen vagy henye életmódtól, kicsapongásoktól s rossz társaságtól szigorúan óvakodni tartozik, mivel e szabályok bármelyikének megszegése azonnali letartóztatását fogja maga után vonni.

1940. október 30 mint a feltételes szabadságnak és a bírói büntetésnek utolsó napján ezen igazolvány, alulírt hivatalhoz leendő visszaküldés végett, az elöljáróságnak elismervény mellett adandó át.

Kir. kerületi börtön igazgatósága.

Szeged, 1940. október 30.

KIR. KERÜLETI BÖRTÖN SZEGED

igazgató.

Láttamozások: a tartózkodási hely megváltoztatására vonatkozó hatósági engedély, s a feltételes szabadságra bocsátott egyén felügyeletével megbízott hatóság jegyzetei:

Láttam, jelentkezett.
Bpg 40. X. 31.
A. Sambor
rfőtan.

A BUDAPESTI M. KIR. ÁLLAMRENDŐRSÉG PŐKAPITÁNYSÁGA

Láttam a 404469 számú útlevéllel való elutazása előtt.
Bpg 40. XI. 1.
A. Sambor
rfőtan.

A BUDAPESTI M. KIR. ÁLLAMRENDŐRSÉG PŐKAPITÁNYSÁGA

Igazolás

Rákosi Mátyás részére feltételes szabadon bocsátásáról. Szegedi börtön, 1940. október 30.

Ф. 495. Оп. 145. Д. 2. Л. 2, 3.

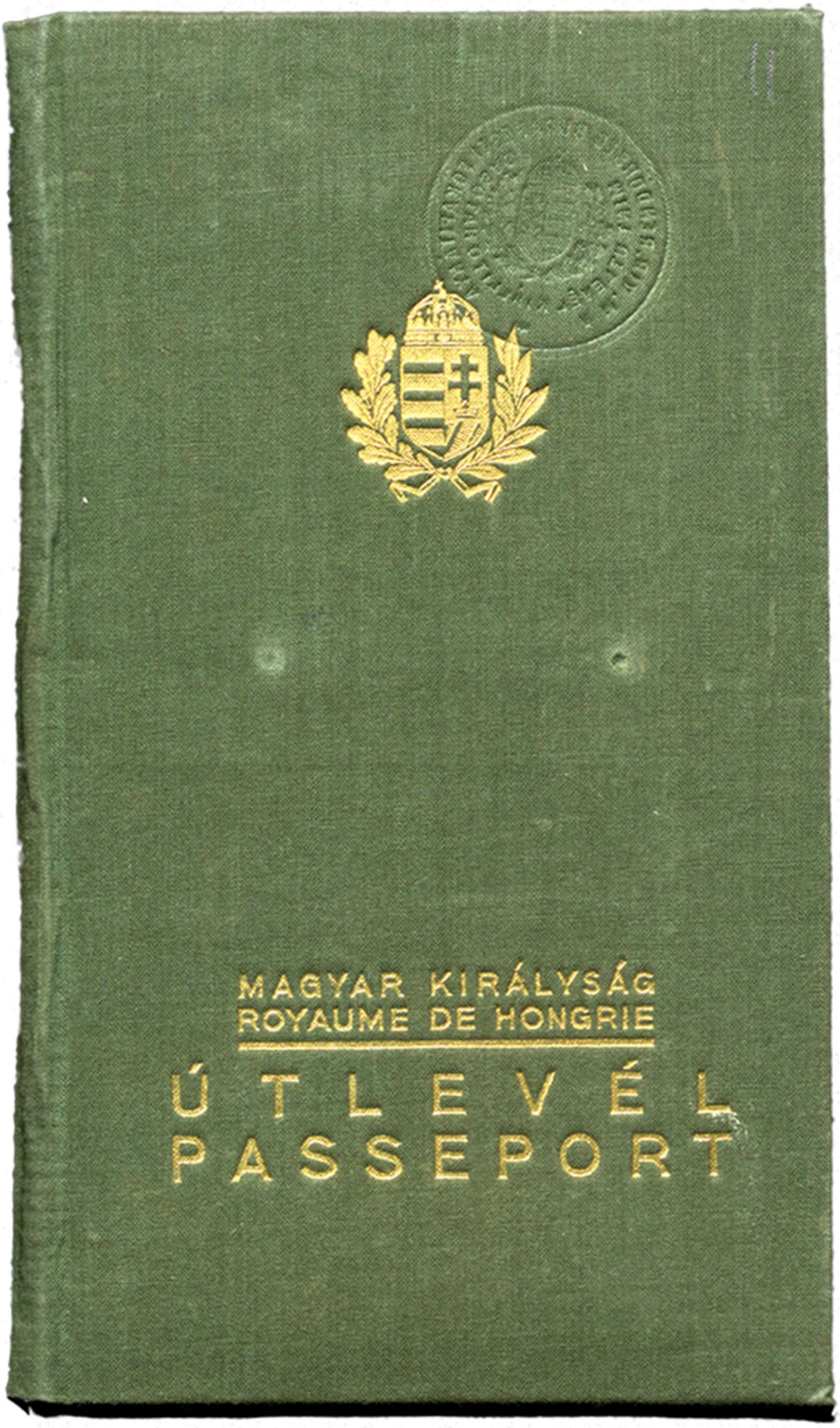
MAGYAR KIRÁLYSÁG
ROYAUME DE HONGRIE
ÚTLEVÉL
PASSEPORT

Az útlevél tulajdonosának aláírása:
Signature du titulaire:

Rákosi Mátyás

Az útlevélkiállító hatóság aláírása és pecsétje (hedves pecsét):
Signature et timbre (humide) de l'autorité ayant délivré le passeport:

A főkapitány rendeletéből:
Par ordre du Préfet de police:

m. kir. rendőrfőtanácsos.
conseiller en chef de la police royale hongroise.

368718

12

II.

44 oldalt tartalmaz.
Contient 44 pages.

ÚTLEVÉL — PASSEPORT.
MAGYAR KIRÁLYSÁG — ROYAUME DE HONGRIE.

Az útlevél száma: / Nº du passeport: 404469

A tulajdonos neve: / Nom du titulaire: RÁKOSI Mátyás

Mathias RÁKOSI

A vele utazó feleségének neve: / Accompagné de sa femme:

Vele utazik ..... gyermeke.

et de ses ..... enfants.

Állampolgársága: *magyar.*

Nationalité: *hongroise.*

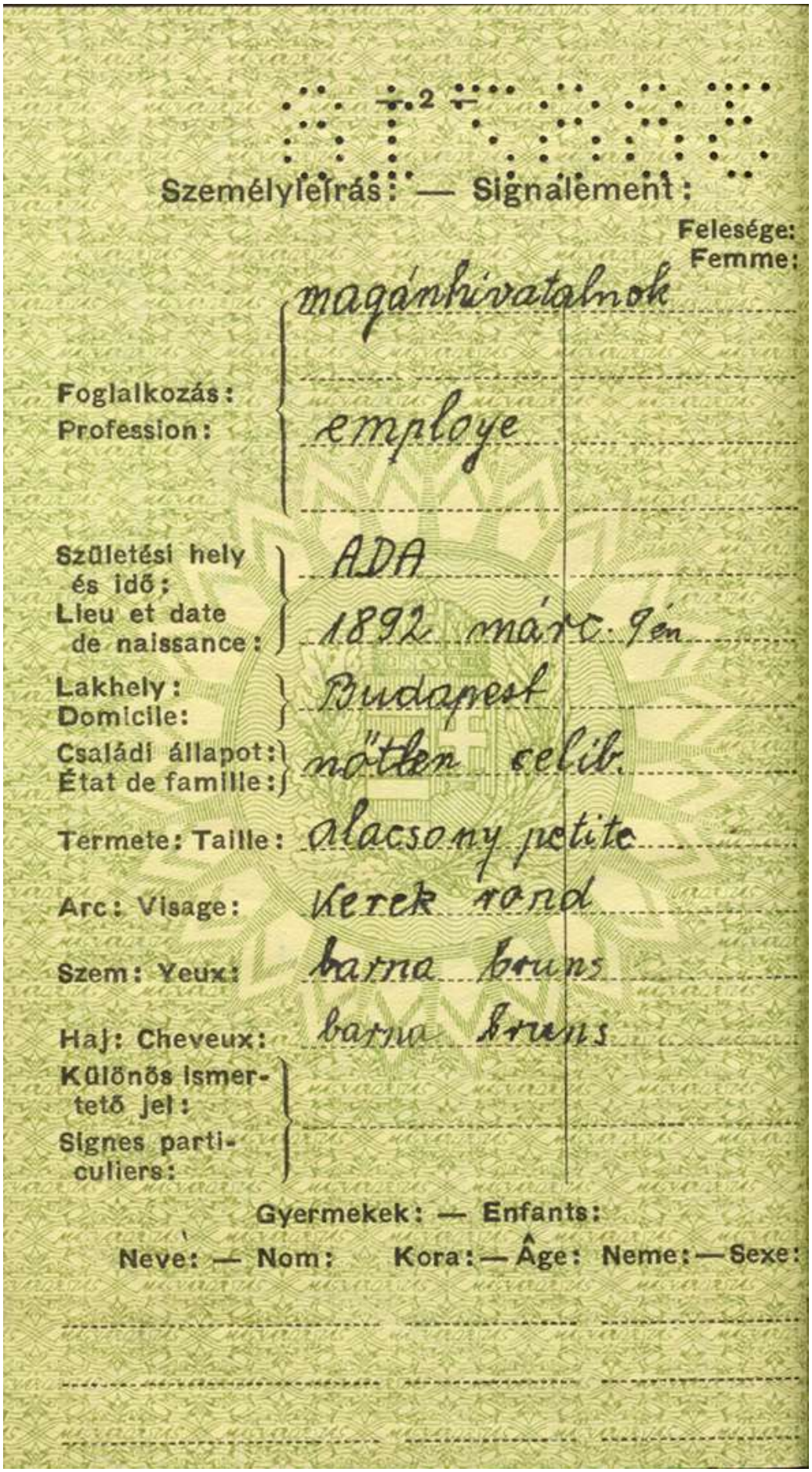

– 2 –

Személyleírás: — Signalement:

Feleségé: Femme:

Foglalkozás: Profession: magánhivatalnok employe

Születési hely és idő; Lieu et date de naissance: ADA 1892 márc. 9én

Lakhely: Domicile: Budapest

Családi állapot: État de famille: nőtlen celib.

Termete: Taille: alacsony petite

Arc: Visage: kerek rond

Szem: Yeux: barna bruns

Haj: Cheveux: barna bruns

Különös ismertető jel: Signes particuliers:

Gyermekek: — Enfants:

Neve: — Nom: Kora: — Âge: Neme: — Sexe:

Ez az útlevél Magyarországra való beutazás alkalmával érvényét veszti, a határszéli útlevél-ellenőrző közegek által bevonandó és közvetlenül a m. kir belügyminisztérium VIII/a. közbiztonsági osztályához felterjesztendő
Budapest, 1940 nov. 1.
MAGYAR KIR. RENDŐRSÉG BUDAPESTI FŐKAPITÁNYA
főkapitányhelyettes

— 19 —

ВИЗА № 139549

первого ноября 1940 г.

В'ЕЗДНАЯ, ~~В'ЕЗДНАЯ-ВЫЕЗДНАЯ~~,

~~ТРАНЗИТНАЯ~~

Гр. Венгрии

Ракоши Матьяш

с ~ ~ ~ ~

Следует в СССР в гор. Москву

ДЕЙСТВИТЕЛЬНА

для в'езда в СССР через погр. пункт

Чоп для пересадки на ~~скорый~~ ~~поезд~~

до пятнадцатого ноября 1940 г.

для пребывания в СССР ~~и для выезда из СССР~~

~~через погр. пункт~~

~~в течение~~ ~~суток~~

~~с момента перехода границы~~

~~Консул~~ СССР в Венгрии

Представительство при Народном Комиссариате Иностранных Дел

Rákosi Mátyás útlevele szovjet vízummal, 1940. november.

Ф. 495. Оп. 145. Д. 2. Л. 11, 11об., 12, 12об, 16, 16об

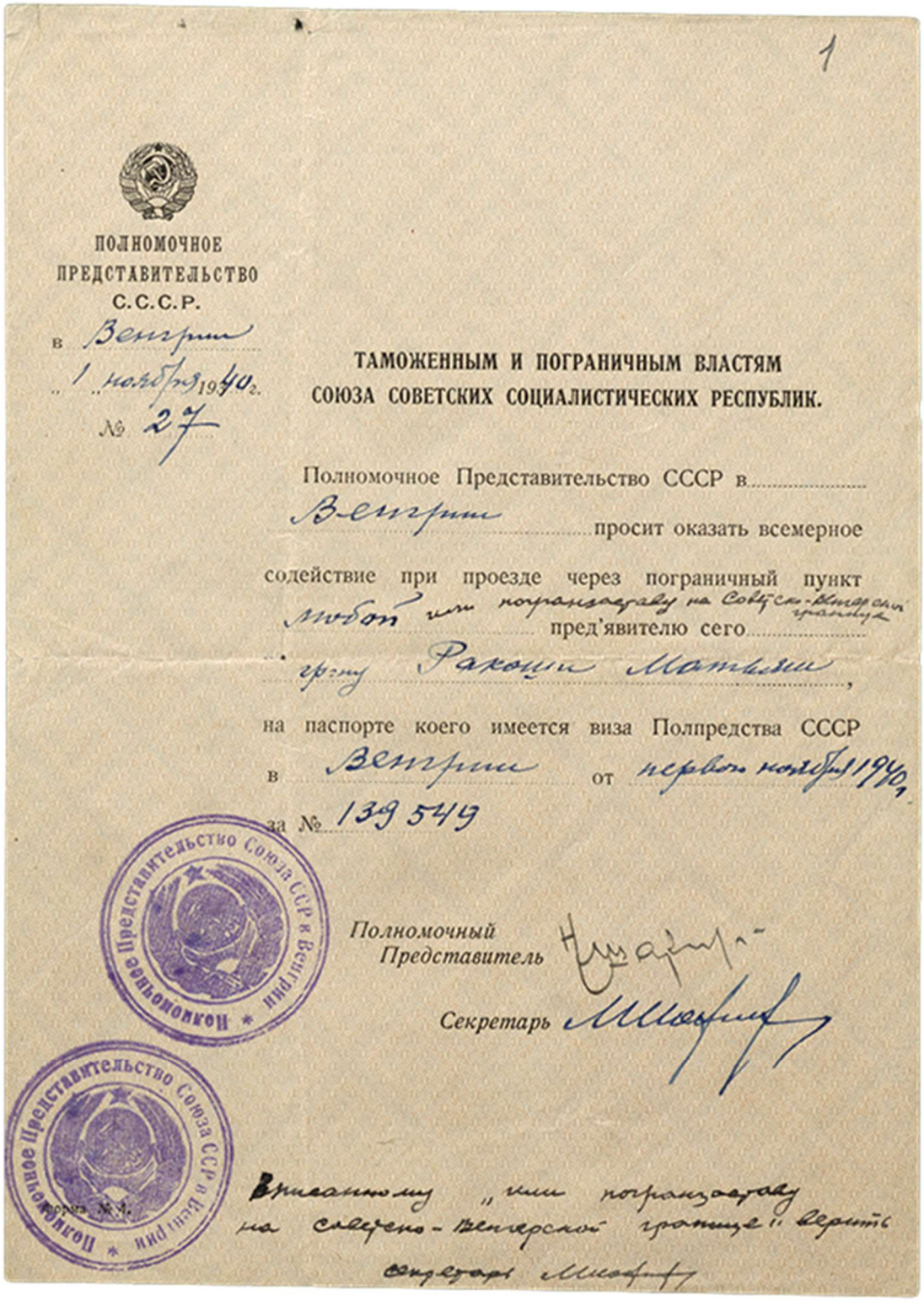

1

ПОЛНОМОЧНОЕ
ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВО
С.С.С.Р.
в Венгрии
1 ноября 1940 г.
№ 27

ТАМОЖЕННЫМ И ПОГРАНИЧНЫМ ВЛАСТЯМ
СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК.

Полномочное Представительство СССР в Венгрии просит оказать всемерное содействие при проезде через пограничный пункт любой или погранзаставу на Советско-Венгерской границе пред'явителю сего гр-ну Ракоши Матьяши, на паспорте коего имеется виза Полпредства СССР в Венгрии от первого ноября 1940 г. за № 139 549

Полномочный Представитель [signature]

Секретарь [signature]

Полномочное Представительство Союза ССР в Венгрии

Полномочное Представительство Союза ССР в Венгрии

Вписанному „или погранзаставу на советско-венгерской границе" верить
секретарь [signature]

Nyikolaj Saronov, a Szovjetunió budapesti követének feljegyzése a szovjet vám- és határőrizeti hatóságok részére azzal a kéréssel, hogy Rákosi Mátyásnak minden szükséges segítséget adjanak meg a határátlépésnél, 1940. november 1.
Ф. 495. Оп. 145. Д. 2. Л. 1.

A magyar hatóságok Rákosi 1940-es szabadon bocsátásának és a Szovjetunióba történő kiutazásának engedélyezése céljából jogi kiskapuk egész sorát használták fel. Ugyanakkor a magyar fél a szovjetektől garanciát kért arra, hogy Rákosi szabadulását követően azonnal a Szovjetunióba utazhat, és a maga részéről mindent megtett annak érdekében, hogy onnan többé ne térhessen vissza.

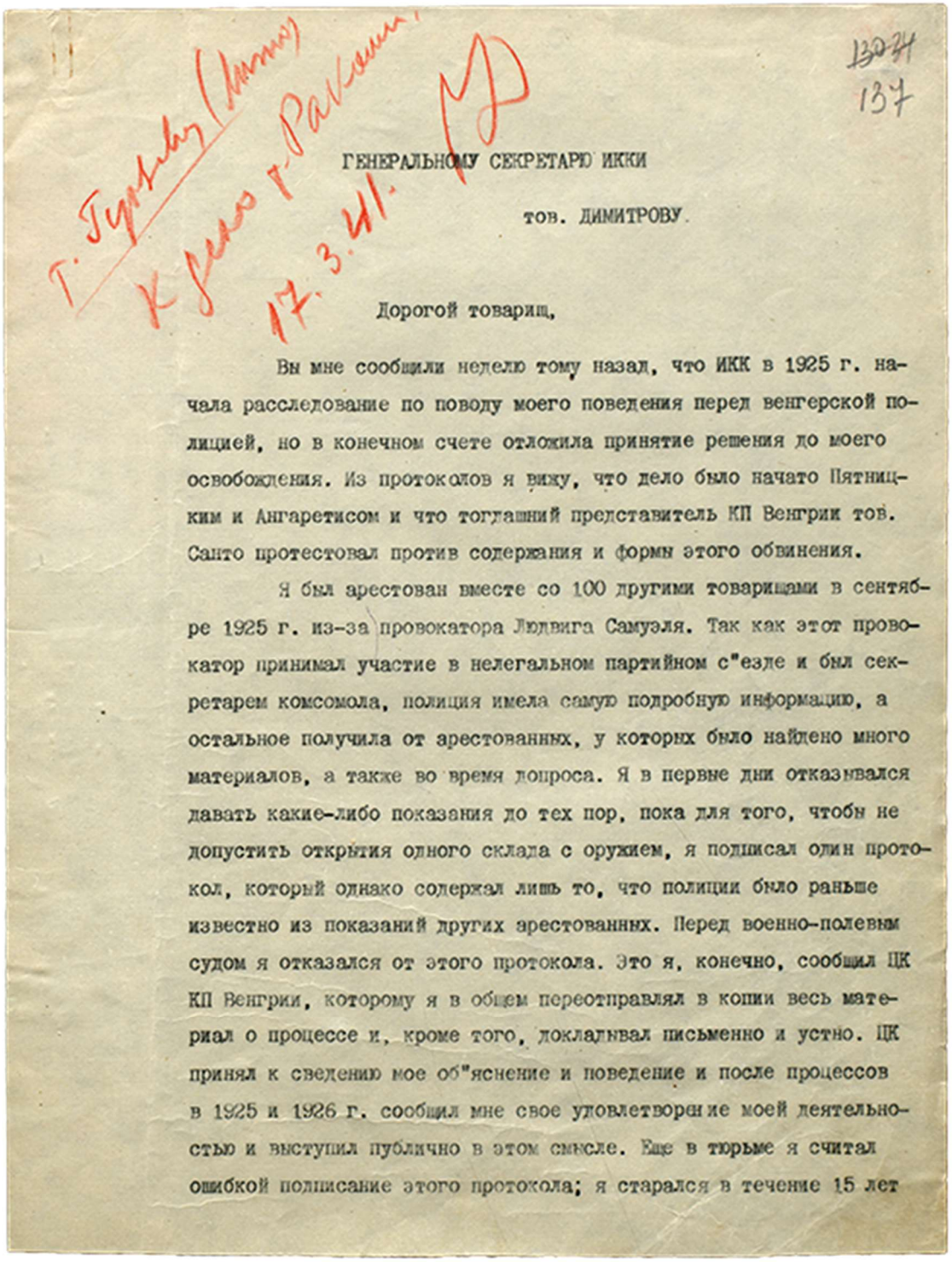

ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЮ ИККИ

тов. ДИМИТРОВУ.

Дорогой товарищ,

Вы мне сообщили неделю тому назад, что ИКК в 1925 г. начала расследование по поводу моего поведения перед венгерской полицией, но в конечном счете отложила принятие решения до моего освобождения. Из протоколов я вижу, что дело было начато Пятницким и Ангаретисом и что тогдашний представитель КП Венгрии тов. Санто протестовал против содержания и формы этого обвинения.

Я был арестован вместе со 100 другими товарищами в сентябре 1925 г. из-за провокатора Людвига Самуэля. Так как этот провокатор принимал участие в нелегальном партийном с"езде и был секретарем комсомола, полиция имела самую подробную информацию, а остальное получила от арестованных, у которых было найдено много материалов, а также во время допроса. Я в первые дни отказывался давать какие-либо показания до тех пор, пока для того, чтобы не допустить открытия одного склада с оружием, я подписал один протокол, который однако содержал лишь то, что полиции было раньше известно из показаний других арестованных. Перед военно-полевым судом я отказался от этого протокола. Это я, конечно, сообщил ЦК КП Венгрии, которому я в общем переотправлял в копии весь материал о процессе и, кроме того, докладывал письменно и устно. ЦК принял к сведению мое об"яснение и поведение и после процессов в 1925 и 1926 г. сообщил мне свое удовлетворение моей деятельностью и выступил публично в этом смысле. Еще в тюрьме я считал ошибкой подписание этого протокола; я старался в течение 15 лет

Rákosi Mátyás levele Dimitrovhoz az 1925-ös kihallgatásán tanúsított viselkedéséről, 1941. január 25. (Dimitrov szignójával.)
Ф. 495. Оп. 199. Д. 57. Ч. II. Л. 137.

Rákosinak a Szovjetunióba való visszatérése után szembe kellett néznie az 1925-ös rendőrségi kihallgatásán tanúsított magatartása miatt indított lezáratlan fegyelmi ügyével. A vád szerint különösebb kényszer nélkül részletes vallomást tett, és bizalmas információkat szolgáltatott ki a hatóságoknak a KMP bécsi kongresszusáról. Rákosi azzal mentette magát, hogy vallomása csak olyan tényeket tartalmazott, amelyeket a rendőrség saját ügynökeitől vagy más vádlottak vallomásából már ismert, és azért írta alá a jegyzőkönyvet, hogy megakadályozza egy illegális fegyverraktár felfedezését. Az 1941 elején lefolytatott vizsgálat végül nem törte meg Rákosi karrierjét. Visszaemlékezések szerint ügyében Sztálin mondta ki a végső szót: „Rákosi megszenvedett már a bűneiért a börtönben, hagyják békén.” A KI VB Titkárságának döntése értelmében Rákosi átvehette Gerő Ernőtől a KMP képviseletét a Kominternnél, vagyis hivatalosan is a magyar párt első számú vezetője lett.

IX. A második világháború alatt

A második világháború kitörése után a szovjet pártvezetés a Komintern tagpártjainak tevékenységét teljes mértékben Moszkva érdekeinek rendelte alá. Ráadásul a sztálini logika alapján nemcsak az országokat, de a kommunista pártokat is majdani győztesekre és vesztesekre osztották fel. Mindez erősen behatárolta Rákosiék mozgásterét a szomszédos államok „testvérpártjaival" szemben. Zátonyra futott azon próbálkozásuk is, hogy magyar hadifoglyokból állítsanak fel egy alakulatot a németek elleni küzdelemre.

1941 júniusától a magyar pártvezetés legfontosabb feladata a keleti fronton harcoló magyar alakulatok felé irányuló, illetve a magyar hadifoglyok körében végzett propaganda- és agitációs tevékenység volt. Ezt a célt szolgálta a Kossuth Rádió elindítása, amely 1941. szeptember 29-én kezdte meg működését. Az adásokat Moszkvából (az evakuálás ideje alatt Ufából) sugározták, de igyekeztek azt a látszatot kelteni, mintha magyar területen működő illegális rádióállomásról lenne szó. Az adó felelős, majd főszerkesztője Révai József volt, de a párt vezérkaraként működött szerkesztőség munkájában a legtöbb meghatározó magyar kommunista részt vett.

A Komintern 1943-as – taktikai – feloszlatása után a formálisan önállóvá vált KMP vezetését a Külföldi Bizottság vette át, élén Rákosi Mátyással. Az ő kezdeményezésére került be a testületbe Farkas Mihály, majd Révai József, végül Manuilszkij közbenjárására Gerő Ernő. A Külföldi Bizottság már 1944 tavaszán kérte, hogy a KMP vezetése érintkezésbe léphessen a Vörös Hadsereg „Magyarország megszállásával kapcsolatos politikai-adminisztratív terveit kidolgozó bizottságával", ez azonban, a csehek és a lengyelek hasonló törekvéseivel ellentétben, Moszkva határozott visszautasításába ütközött – a magyar pártvezetésnek igen csekély hatása volt a Vörös Hadsereg magyarországi magatartására és a hazánkkal kapcsolatos szovjet politikára. A front Magyarország felé közeledtével a szovjet frontparancsnokságok alárendeltségében magyar propagandacsoportokat állítottak fel. Az emigráns pártvezetés tagjai 1944–1945-ben a Vörös Hadsereg kötelékében, illetve védelme alatt léptek magyar földre.

18/XII, 1941

valan 42/1/23 10/12

kedves zolikám, öreg főnököm!

irom ezen tisztelt levelemet taskent, vagy ahogy üzbékül hivják, toskent városából, ahová, két hónapi csinos utazás után, megérkeztünk. Cimünk

Taskent, Szojuz Piszátyelej
Pervomájszkaja 20,

azért igy, mert a lakásaink egyelőre váltakozók. jelenleg igen jól megy sorunk, hotelben lakunk, kiki külön szobában, kitünő és olcsó sztalóvajában étkezünk, de lehet, hogy ez a kiskirálységunk nem tuslságosan soká tart. valószinü. hossz vendég, kurta böcsület.

mielőtt rátérnék taskent irói ábrázolására, megmondom, hogy ezen nagyrabecsült soraimat kétfelé küldöm : moszkvába is, kujbüsevbe is, mert eddig nem sikerült pontosan megtudnunk, hogy az inorádió melyik városból dudál az éterbe s hogy egyáltalán dudál-e? feltételezzük, hogy dudál s szeretnők, ha moszkvából dudálna. (ahh, kovács elvtárs, ha véletlenül olvasná ezt a levelet : el se képzeli, mennyire megkedvelték a távozók a jó öreg moszkvát! mindenkinek az a véleménye, hogy jobb egy bomba, mint harminchárom tetü, mert a bomba nem biztos, azt megkaphatja a szomszéd, de a tetüt biztosan megkapja minden kiüritett = evakuált; mink is megkaptuk. a tetük háromfélék : fejtetük, ruhatetük és lapos tetük, utóbbiak lángoló ifjukorunk kizárolagos emlékei; most azonban mind a hárommal rendelkezünk.)

zolikám, azért irom ezt a levelet, mert meg akarom mondani, hogy munka szempontjából mindakét városban abszolut készséggel állok rendelkezésre, vagyis az első vinkre szivesen térek vissza, moszkvába is - ha mégolyan hangos lenne is pukkanásoktól, kujbisevbe is, hacsak valami kis sarok akad, ahol az ember fejét nyugalomra lehajthatja. ugy vélem, hogy szolgálati viszonyom a rádiónál nem változott, akkoriban nem bocsátódtam el s távollétemben nyilván nem adtam okot az elbocsátásra. Evaku nem számit. legalább is itt az emberek még szüneteló intézményektől is (olyan lapok szerkesztőségeitől, amelyek nem jelennek meg, szabályosan huzzák fizetésüket.) tehát mégegyszer : egyszerü távirati hivásra, (melynek azonban kommandirovka formájunak és értékünek kell lennie, mert különben nem lehet utazni), jövök haza is, vagy akármelyik másik városba, ahol intézményünk müködik.

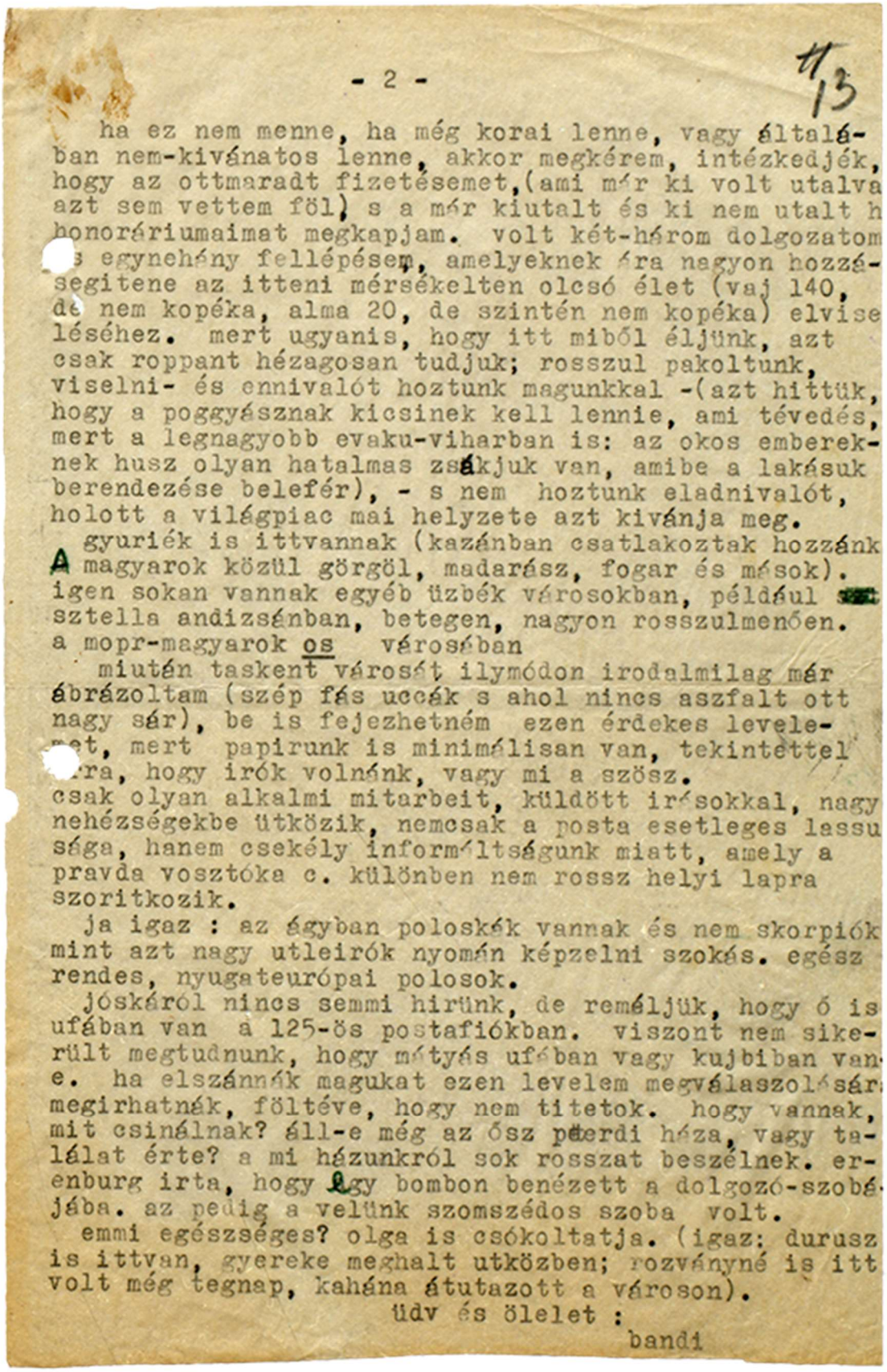

- 2 -

11/13

ha ez nem menne, ha még korai lenne, vagy általában nem-kivánatos lenne, akkor megkérem, intézkedjék, hogy az ottmaradt fizetésemet,(ami már ki volt utalva azt sem vettem föl) s a már kiutalt és ki nem utalt honoráriumaimat megkapjam. volt két-három dolgozatom és egynehány fellépésem, amelyeknek ára nagyon hozzásegitene az itteni mérsékelten olcsó élet (vaj 140, de nem kopéka, alma 20, de szintén nem kopéka) elviseléséhez. mert ugyanis, hogy itt miből éljünk, azt csak roppant hézagosan tudjuk; rosszul pakoltunk, viselni- és ennivalót hoztunk magunkkal -(azt hittük, hogy a poggyásznak kicsinek kell lennie, ami tévedés, mert a legnagyobb evaku-viharban is: az okos embereknek husz olyan hatalmas zsákjuk van, amibe a lakásuk berendezése belefér), - s nem hoztunk eladnivalót, holott a világpiac mai helyzete azt kivánja meg.

gyuriék is ittvannak (kazánban csatlakoztak hozzánk A magyarok közül görgöl, madarász, fogar és mások). igen sokan vannak egyéb üzbék városokban, például [redacted] sztella andizsánban, betegen, nagyon rosszulmenően. a mopr-magyarok os városában

miután taskent városát ilymódon irodalmilag már ábrázoltam (szép fás uccák s ahol nincs aszfalt ott nagy sár), be is fejezhetném ezen érdekes levelemet, mert papirunk is minimálisan van, tekintettel ára, hogy irók volnánk, vagy mi a szösz.

csak olyan alkalmi mitarbeit, küldött irásokkal, nagy nehézségekbe ütközik, nemcsak a posta esetleges lassusága, hanem csekély informáltságunk miatt, amely a pravda vosztóka c. különben nem rossz helyi lapra szoritkozik.

ja igaz : az ágyban poloskák vannak és nem skorpiók mint azt nagy utleirók nyomán képzelni szokás. egész rendes, nyugateurópai polosok.

jóskáról nincs semmi hirünk, de reméljük, hogy ő is ufában van a 125-ös postafiókban. viszont nem sikerült megtudnunk, hogy mátyás ufában vagy kujbiban van e. ha elszánnák magukat ezen levelem megválaszolására megirhatnák, föltéve, hogy nem titetok. hogy vannak, mit csinálnak? áll-e még az ősz péterdi háza, vagy találat érte? a mi házunkról sok rosszat beszélnek. erenburg irta, hogy egy bombon benézett a dolgozó-szobájába. az pedig a velünk szomszédos szoba volt.

emmi egészséges? olga is csókoltatja. (igaz: durusz is ittvan, gyereke meghalt utközben; rozványné is itt volt még tegnap, kahána átutazott a városon).

üdv és ölelet :

bandi

Gábor

Andor levele Szántó Zoltánhoz a taskenti életkörülményekről, 1941. december 18.

Ф. 495. Оп. 199. Д. 517. Л. 12, 13.

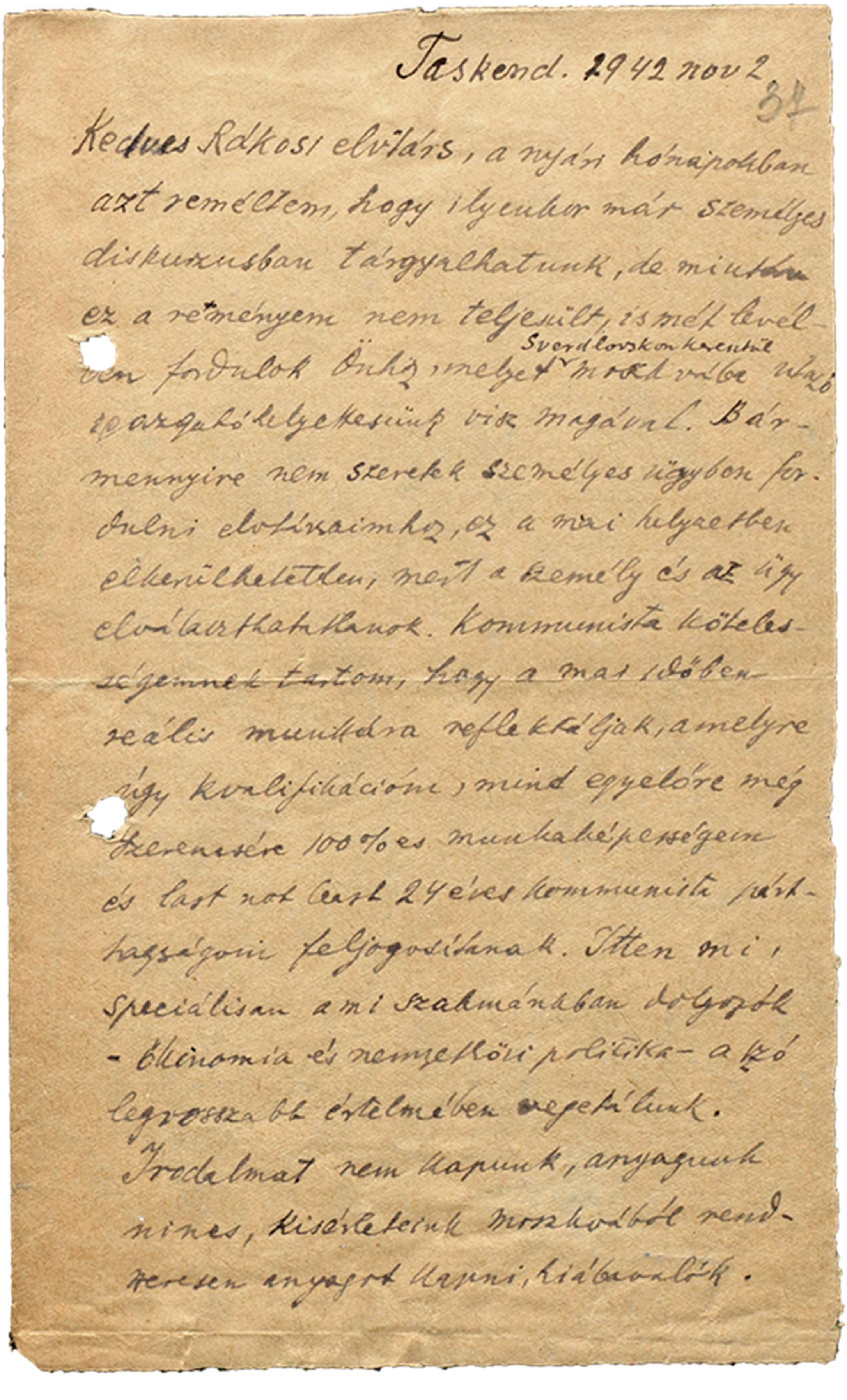
Taskend. 1942 nov 2.

37

Kedves Rákosi elvtárs, a nyári hónapokban azt reméltem, hogy ilyenkor már személyes diskurzusban tárgyalhatunk, de minthogy ez a reményem nem teljesült, ismét levélben fordulok Önhöz, melyet Sverdlovskon keresztül Moszkvába utazó igazgatóhelyettesünk visz magával. Bármennyire nem szeretek személyes ügyben fordulni elvtársaimhoz, ez a mai helyzetben elkerülhetetlen, mert a személy és az ügy elválaszthatatlanok. Kommunista kötelességemnek tartom, hogy a mai időben reális munkára reflektáljak, amelyre úgy kvalifikációm, mind egyelőre még szerencsére 100%-os munkaképességem és last not least 24 éves kommunista párttagságom feljogosítanak. Itten mi, speciálisan ami szakmánkban dolgozók – ökonómia és nemzetközi politika – a szó legrosszabb értelmében vegetálunk. Irodalmat nem kapunk, anyagunk nincs, kísérleteink Moszkvából rendszeresen anyagot kapni, hiábavalók.

Fogarasi Béla levele Rákosihoz a taskenti életkörülményekről, 1942. november 2.

Ф. 495. Оп. 199. Д. 175. Л. 37.

Fogarasi Béla ideiglenes katonai igazolványa, 1943. január 4.
Ф. 495. Оп. 199. Д. 175. Л. 96.

1941 őszén a szovjet vezetés a német csapatok közeledése miatt elrendelte Moszkva kiürítését. Mindez az ottani magyar kommunista emigrációt is érintette. A pártvezetés egy részét Ufába menekítették, mások Kujbisevbe (Szamara) vagy Taskentbe kerültek, de igyekeztek tartani egymással a kapcsolatot. A hadihelyzet fordultával, 1942 tavaszán visszatérhettek Moszkvába.

A levelek szerzői:

Gábor Andor író, költő, műfordító, publicista. A második világháború éveiben a moszkvai Kossuth Rádió szerkesztőségének tagja, több, hadifoglyok részére készített kiadvány, így a Tábori Újság szerkesztője volt.

Fogarasi Béla filozófus. Az 1930-as években Varga Jenő munkatársaként a Világgazdasági és Világpolitikai Intézetben tevékenykedett. A második világháború alatt különböző antifasiszta tanfolyamok oktatója volt.

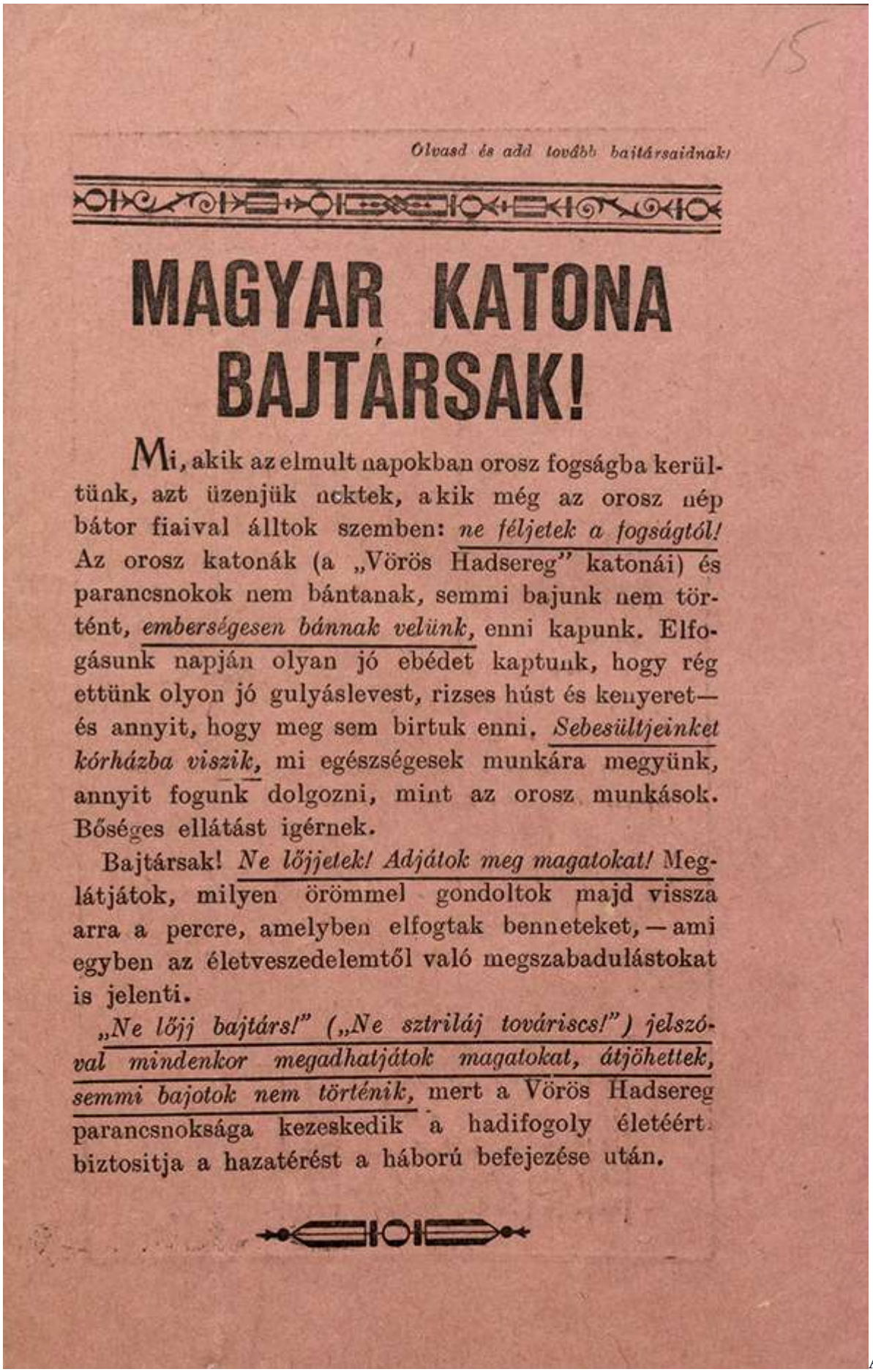

Olvasd és add tovább bajtársaidnak!

MAGYAR KATONA BAJTÁRSAK!

Mi, akik az elmult napokban orosz fogságba kerültünk, azt üzenjük nektek, akik még az orosz nép bátor fiaival álltok szemben: *ne féljetek a fogságtól!* Az orosz katonák (a „Vörös Hadsereg" katonái) és parancsnokok nem bántanak, semmi bajunk nem történt, *emberségesen bánnak velünk,* enni kapunk. Elfogásunk napján olyan jó ebédet kaptunk, hogy rég ettünk olyon jó gulyáslevest, rizses húst és kenyeret— és annyit, hogy meg sem birtuk enni. *Sebesültjeinket kórházba viszik,* mi egészségesek munkára megyünk, annyit fogunk dolgozni, mint az orosz munkások. Bőséges ellátást igérnek.

Bajtársak! *Ne lőjjetek! Adjátok meg magatokat!* Meglátjátok, milyen örömmel gondoltok majd vissza arra a percre, amelyben elfogtak benneteket, — ami egyben az életveszedelemtől való megszabadulástokat is jelenti.

„Ne lőjj bajtárs!" („Ne sztriláj továriscs!") jelszóval mindenkor megadhatjátok magatokat, átjöhettek, semmi bajotok nem történik, mert a Vörös Hadsereg parancsnoksága kezeskedik a hadifogoly életéért, biztositja a hazatérést a háború befejezése után.

A keleti fronton harcoló magyar katonákat megadásra felszólító röplap, 1942. november.

Ф. 495. Оп. 147. Д. 6. Л. 15.

A megadásra felszólító röplapok hozadéka meglehetősen csekély volt. A magyar kommunisták közül többen is szóvá tették, hogy elhibázott az a propaganda, amely a szemben álló katonáknak saját érdekükben kizárólag a megadást javasolja. „Ne agitáljunk a hadifogság mellett!" – írta Farkas Mihály 1944 júliusában.

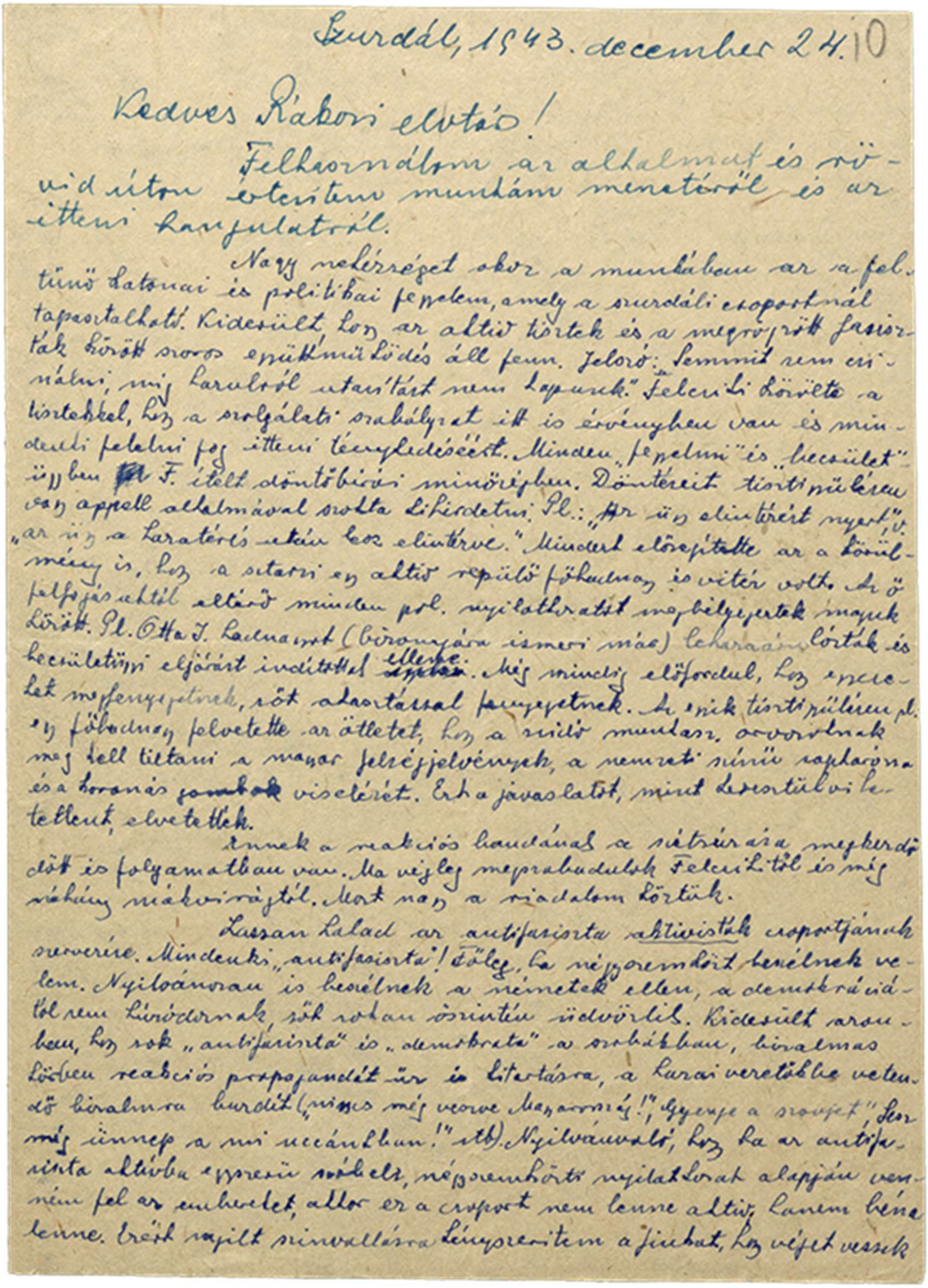
Szurdál, 1943. december 24. 10

Kedves Rákosi elvtárs!

Felhasználom az alkalmat és röviden írásban értesítem munkám menetéről és az itteni hangulatról.

Nagy nehézséget okoz a munkában az a feltűnő katonai és politikai fegyelem, amely a szurdáli csoportnál tapasztalható. Kiderült, hogy az aktív tisztek és a megrögzött fasiszták között szoros együttműködés áll fenn. Jelszó: „Semmit nem csinálni, míg hazulról utasítást nem kapunk." Felcsuti közölte a tisztekkel, hogy a szolgálati szabályzat itt is érvényben van és mindenki felelni fog itteni tevékenységéért. Minden „fegyelmi" és „becsület" ügyben F. ítélt döntőbírói minőségben. Döntéseit tiszti gyűlésen vagy appell alkalmával szokta kihirdetni. Pl.: „Az ügy elintézést nyert", v. „az ügy a hazatérés után lesz elintézve." Mindezt elősegítette az a körülmény is, hogy a sztarsij egy aktív repülő főhadnagy és vitéz volt. Az ő felfogásuktól eltérő minden pol. nyilatkozatot megbélyegeztek maguk között. Pl. Ottó J. hadnagyot (bizonyára ismeri már) lehazaárulózták és becsületügyi eljárást indítottak ellene. Még mindig előfordul, hogy egyeseket megfenyegetnek, sőt akasztással fenyegetnek. A minap tiszti gyűlésen pl. egy főhadnagy felvetette az ötletet, hogy a zsidó munkaszolgálatosoknak meg kell tiltani a magyar felségjelvények, a nemzeti színű szalagocska és a koronás gombok viselését. Ezt a javaslatot, mint keresztülvihetetlent, elvetették.

Ennek a reakciós bandának a szétzúzása megkezdődött és folyamatban van. Ma végleg megszabadultak Felcsutitól és még néhány mákvirágtól. Most nagy a riadalom köztük.

Lassan halad az antifasiszta aktivisták csoportjának szervezése. Mindenki „antifasiszta"! Főleg, ha négyszemközt beszélnek velem. Nyilvánosan is beszélnek a németek ellen, a demokráciától nem húzódnak, sőt sokan őszintén üdvözlik. Kiderült azonban, hogy sok „antifasiszta" és „demokrata" a szobákban, bizalmas körben reakciós propagandát űz és kitartásra, a hazai vezetőkbe vetendő bizalomra buzdít („nincs még veszve Magyarország!", „Gyenge a szovjet", „Lesz még ünnep a mi utcánkban!" stb.). Nyilvánvaló, hogy ha az antifasiszta aktívba egyszerű szóbeli, négyszemközti nyilatkozat alapján vennénk fel az embereket, akkor ez a csoport nem lenne aktív, hanem béna lenne. Ezért nyílt színvallásra kényszerítem a fiúkat, hogy végét vessék

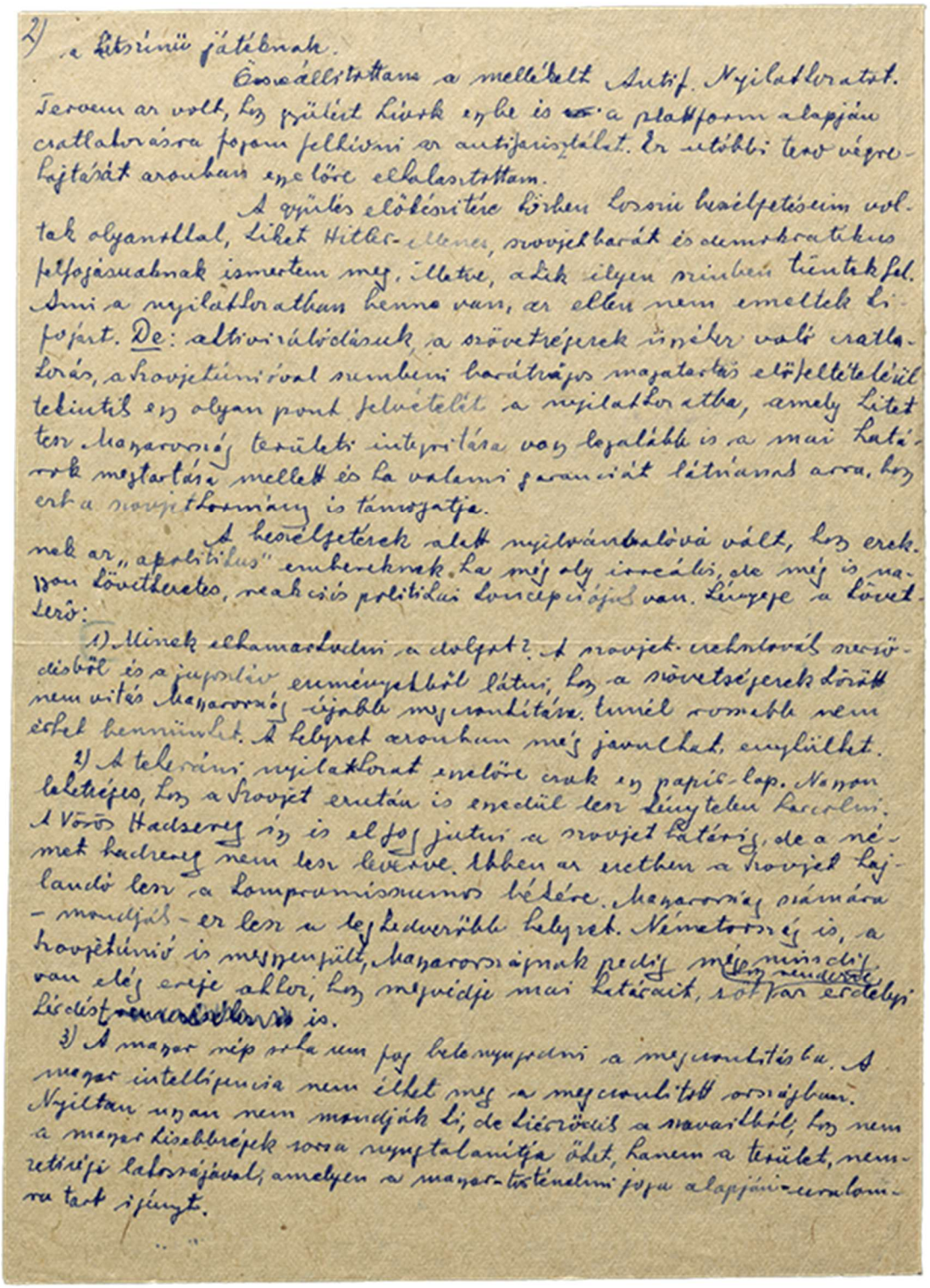

Szántó

Zoltán levele Rákosi Mátyáshoz az antifasiszta propaganda magyar hadifoglyok közötti terjesztésének nehézségeiről, Szuzdal, 1943. december 24.

Ф. 495. Оп. 142. Д. 827. Л. 10, 10об.

Szántó levelében rámutat a hadifoglyok körében végzett eredményes szervezőmunka egyik alapvető korlátjára. Mivel az antifasiszta koalíció nem garantálta Magyarország 1941-es határait, a hadifogságba esettek túlnyomó többsége nem volt hajlandó mellettük bekapcsolódni a harcokba. A másik nehézséget az jelentette, hogy a németellenes

küzdelemre kapható tisztek Horthynak tett esküjükhöz továbbra is hűek kívántak maradni. Bár Rákosi és a magyar kommunisták egy része utóbbi tekintetében hajlott a kompromisszumra, a Manuilszkij támogatását élvező Gerő ragaszkodott ahhoz, hogy a magyar hadifoglyok „antifasiszta tevékenysége” ne csak Hitler, hanem Horthy ellen is irányuljon, és elkötelezettségüket nyilatkozatban is erősítsék meg. Ezt azonban a hadifoglyok döntő többsége megtagadta.

Antifasiszta fogadalom, 1944.

Ф. 495. Оп. 147. Д. 2. Л. 36.

A nyilatkozat szövegét a hadifoglyok körében agitáló magyar kommunisták állították össze, számos nyilatkozat készült ezzel a típusszöveggel.

Az Ivan Tyernovoj hadnagy parancsnoksága alatt álló partizánszázad felépítési rajza, 1944.
Ф. 495. Оп. 147. Д. 2. Л. 148.

Mivel a szovjet vezetés nem engedélyezte önálló magyar egységek felállítását, ezért a németek elleni harcra jelentkező hadifoglyokat partizániskolába irányították. A Kijev mellett 1944 májusában létrehozott partizániskolán belül Nógrádi Sándor, majd Révész Géza parancsnoksága alatt önálló magyar részleg működött. Itt 1944 októberéig több mint 600 magyar hadifogoly kapott partizánkiképzést, akiknek közel fele egykori munkaszolgálatos volt. A kiképzettek mintegy negyedét vetették be vegyes (szovjet–magyar) összetételű partizánegységekben Magyarországon. A front mögött ledobott partizáncsoportok sokszor már a földet érés pillanatában jelentős veszteségeket szenvedtek. A legismertebb alakulatokat Nógrádi Sándor, Uszta Gyula és Pataki Ferenc vezették.

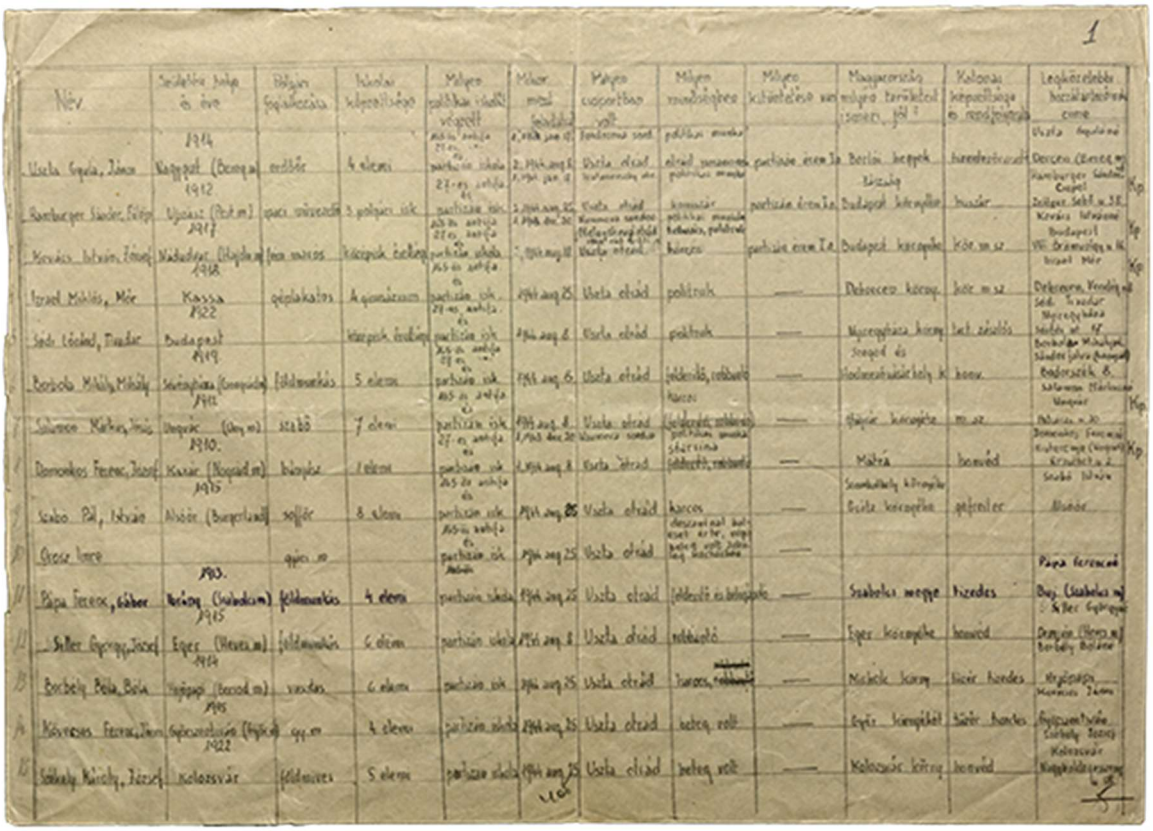

Uszta Gyula partizáncsoportja tagjainak névsora (táblázatos névmutató).
Ф. 495. Оп. 147. Д. 2. Л. 1.

Uszta Gyula a 2. hadsereg katonájaként a Don-kanyarban esett hadifogságba. Antifasiszta iskolát végzett, és kiképezték partizánharcra. Ezt követően Ukrajnában vett részt bevetésen, majd 1944 augusztusától novemberig a Rákóczi-csoport parancsnoka volt Kárpátalján.

Rákosi Mátyás belépési engedélye a Marx–Engels–Lenin Intézetbe, 1944–1945.
Ф. 495. Оп. 199. Д. 57. Ч. II. Л. 176.

Az intézet, koronként változó névvel, a szovjet éra egyik legfontosabb szellemi-ideológiai műhelye volt. Rákosi nem volt az intézet munkatársa, de a Komintern feloszlatása után az épületben biztosítottak neki irodát.